

Universitat Oberta de Catalunya

Treball final del Màster en Humanitats: Art, Literatura i Cultura
Contemporànies

Estudi de la conducta humana des de les teories
humanístiques. El cas de l'Alemanya nazi

Autor: Josep Sanabra Ramos

Tutor: doctor Josep Martí Pérez

Barcelona, juny de 2024

El gran teatro del mundo
Auto sacramental alegórico

MUNDO	¿Quién me llama, que desde el duro centro de aqueste globo que me esconde dentro alas viste veloces? ¿Quién me saca de mí? ¿Quién me da voces?	30
AUTOR	Es tu Autor Soberano. De mi voz un suspiro, de mi mano un rasgo es quien te informa, y a su obscura materia le da forma.	
MUNDO	Pues ¿qué es lo que me mandas? ¿Qué me quieres?	35
AUTOR	Pues soy tu Autor, y tú mi hechura eres, hoy, de un concepto mío la ejecución a tus aplausos fío. Una fiesta hacer quiero a mi mismo poder, si considero que solo a ostentación de mi grandeza fiestas hará la gran naturaleza; y como siempre ha sido lo que más ha alegrado y divertido la representación bien aplaudida, y es representación la humana vida, una comedia sea la que hoy el cielo en tu teatro vea. Si soy Autor y si la fiesta es mía, por fuerza la ha de hacer mi compañía. Y pues que yo escogí de los primeros los hombres, y ellos son mis compañeros, ellos, en el Teatro del mundo, que contiene partes cuatro, con estilo oportuno han de representar. Yo a cada uno el papel le daré que le convenga, y porque en fiesta igual su parte tenga el hermoso aparato de apariencias, de trajes el ornato, hoy prevenido quiero que, alegre, liberal y lisonjero, fabriques apariencias que de dudas se pasen a evidencias. Seremos, yo el Autor, en un instante, tú el teatro, y el hombre el recitante.	40 45 50 55 60 65
MUNDO	Autor generoso mío, a cuyo poder, a cuyo acento obedece todo, yo, el gran Teatro del mundo, para que en mí representen los hombres, y cada uno halle en mí la prevención que le impone al papel suyo, como parte obediencial, que solamente ejecuto lo que ordenas, que aunque es mía la obra, es milagro tuyo.	70 75

Contingut

1.	Introducció.....	1
2.	Objectius i justificació	2
3.	Estat de la qüestió i marc teòric	7
4.	Metodologia	11
5.	Origen, influències i característiques del nazisme (1918-1945).....	12
5.1.	Estratificació de la societat alemanya a l'inici del nazisme	13
5.2.	L'home massa	14
5.3.	Eines de suggestió nazis: la propaganda, la por, els rituals nazis i l'adoctrinament .	16
5.4.	Característiques del totalitarisme nazi.....	19
5.5.	Influències ideològiques en el nazisme i l'antisemitisme a Europa	22
6.	La banalització del mal i l'obediència cega d'Adolf Eichman, per Hanna Arendt	23
6.1.	Un parell d'exemples pràctics sobre l'obediència cega i la banalització del mal: l'experiment de Philip Zimbardo (1963) i de Stanley Milgram (1971).....	30
7.	La cultura. Element vertebrador de la societat nazi.....	32
7.1.	Definim el concepte de cultura	32
7.2.	Anàlisi de la cultura nazi des de l'òptica de l'humanisme	34
7.2.1.	Les escoles de la teoria del coneixement.....	34
7.2.2.	L'escola de la psicoanàlisi	38
8.	Conclusions.....	41
9.	Bibliografia i bibliografia web	45
10.	Filmografia.....	50
11.	Fonts de les imatges.....	51
	☐ Imatge 1 (al centre).....	51
	☐ Imatge 2.....	52
	☐ Imatge 3.....	53
	☐ Imatge 4.....	54
	☐ Imatge 5.....	55
	☐ Imatge 6.....	56
12.	Annexos	57
	☐ Annex 1. Assurbanipal i Asíria: un imperi amb immerescuda mala fama	58
	☐ Annex 2. El segle de les Il·lums i la Revolució Francesa.....	59
	☐ Annex 3. L'origen de la Via Làctia segons la mitologia grecoromana.....	60
	☐ Annex 4. Del Primer i Segon Reich alemanys.....	62

☐	Annex 5. Adolf Hitler	65
☐	Annex 6. Les lleis de Nuremberg i La conferència de Wannsee	67
☐	Annex 7. El No-Do espanyol (1942-1976)	70
☐	Annex 8. La por i el terror de les SS i la Gestapo	71
☐	Annex 9. Ressenya del film <i>La solución final</i> (Conspiracy, F. Pierson, 2001).....	74
☐	Annex 10. Les <i>Sturmabteilung</i> (SA).....	77
☐	Annex 11. L'ariosofia i la Societat Thule	79
☐	Annex 12. Origen del partit nazi: <i>Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei</i> (NSDAP)	82
☐	Annex 13. Adolf Eichmann a les SD i la fugida a l'Argentina	84
☐	Annex 14. Sentència del tribunal de Jerusalem a Eichmann	86
☐	Annex 15. L'experiment de Stanley Milgram de 1960.....	87
☐	Annex 16. L'experiment de Philip Zimbardo (1971).....	88
☐	Annex 17. L'afer Dreyfus (1894)	90
☐	Annex 18. Memòria històrica.....	91
☐	Annex 19. Dues escoles sobre manipulació de la informació: Frankfurt i Duby.....	92

1. Introducció

Les persones ens relacionem amb el món circumdant a través d'expressions verbals i no verbals. Aquesta conducta humana resulta ser l'expressió del procés cognitiu on conflueixen i interaccionen les pulsions i el coneixement. En una primera reflexió, podem intuir que l'intel·lecte, a través d'aquest procés cognitiu, ens permet seleccionar i executar de manera lliure una voluntat d'acció. Fins i tot podem actuar en oposició a l'instint primordial de supervivència. "Possiblement allò que explica l'interès continuat dels humans per l'acte de conèixer i per les condicions que el fan possible, calgui buscar-ho en la nostra necessitat de supervivència més primàriament biològica." (Alcoberro 2014, 5).

En aquest treball plantegem el problema de la manera com es genera i es condiona aquesta conducta humana. Per tal d'acotar aquesta temàtica de recerca, ens limitem a analitzar-la a través d'un cas pràctic d'interès global i que genera certa preocupació: la pràctica del totalitarisme i la banalització del mal en la ideologia nazi. Des d'una visió humanística mostrem com les potències culturals i socials, divergents i alienes a la nostra voluntat (entitats mentals com ara creences i desitjos), influeixen de manera decisiva en el comportament de les persones. Així doncs, partim de la hipòtesi plantejada pel racionalisme quan teoritza sobre l'existència d'estructures mentals innates on es generen una sèrie de pulsions naturals i genètiques. Però també, primer, reconeixem l'existència d'un coneixement adquirit per l'experiència a través de la teoria del constructivisme i, segon, l'enactivisme, una escola de la teoria del coneixement que considera la conducta humana com a resultat d'una constant adaptació entre la persona i l'ambient.

En aquest sentit, posem un interès especial en l'anàlisi de la influència externa en el sistema cognitiu. La cultura i la relació amb la societat s'erigeixen en els principals actants d'aquesta ingerència cognitiva. Les podem percebre de manera conscient, però també de manera inconscient, adduint a les teories de manipulació de masses. Per posar un exemple, recordem l'escena de la suggestió contínua de la pel·lícula *Focus* (Glenn Ficarra, John Requa, 2015):

-Pero ¿cómo sabías a quien iba a elegir? -Se lo hemos dicho nosotros. Llevamos todo el día diciéndoselo. Desde que salió de su hotel hemos estado condicionándole. Programando su subconsciente. Lleva todo el día viendo el número 55. Una sugestión continua. [...] No es consciente, pero el número 55 está siempre ahí. Así que cuando coge los prismáticos, mira al campo y ve una cara familiar con el número 55 en la camiseta, una vocecita en su cabeza le dice: Ese. Y él cree que es intuición. Y elige.

Glenn Ficarra i John Requa (2015, 42:30-48)

En un altre exemple, a l'obra *El gran teatro del mundo* (1645) de Calderón de la Barca (1600-1681), observem l'efecte de la culturització. El dramaturg espanyol ens ve a dir que les persones som actors en presència de Déu i la cort celestial¹: arribem al món per la porta del bressol i abans de marxar per la porta de la sepultura ens despullam de tota la nostra simbologia que ens condiciona la nostra actuació en el gran teatre que és el món (Borngässer i Toman 2011, 11). En l'oli sobre llenç *Vanitas* (1663) de Pieter Boel ([imatge 4](#)), es mostra tota la simbologia descrita per Calderón de la Barca deixada enrere en entrar per la porta de la sepultura. Aquesta simbologia representa la cultura i és la que vesteix el personatge esperat per la societat. Les persones som com les màscares de Picasso o Francis Picabia ([imatge 5](#)), amaguem el veritable rostre darrere d'elles, aparentem ser i actuem d'acord amb allò que es precisa en un moment concret, "Algo muy realista, ya que los seres humanos no somos uno solo, a veces somos varias personas en una, superpuestas, mezcladas, confusas, fascinantes... Somos como capas de cebolla, criaturas complejas para analizar." (Calvo 2020).

Creiem oportú deixar clar que aquest treball no s'endinsa en analitzar el procés de conèixer. Altrament, ens servim de l'axiologia humanista per apuntalar la nostra hipòtesi. El coneixement és un constructe de significats conseqüents a un procés d'adquisició o aprenentatge i a un procés de maduració d'estructures mentals innates i el pressuposem inherent al cervell, resultat d'una interacció enactiva entre la persona i el seu entorn social i cultural. Per tant, el comportament de les persones és la conseqüència de la interacció dinàmica entre el sistema de significats i les pulsions contextuals que actuen en el procés cognitiu.

En conjunt, el nostre objectiu principal és dibuixar, primer, una panoràmica global de com les diferents teories humanístiques han abordat l'anàlisi del comportament humà, per a després, aplicar-ho al cas de l'objecte d'estudi: el nazisme. El propòsit és explorar com l'estructura i la interacció social i la cultura interaccionen en el nostre cervell a l'hora de prendre una decisió. A més, el corpus del treball es nodreix d'exemples d'arts plàstiques amb la finalitat de donar veu a les teories analitzades, fet que permet al lector una millor comprensió d'aquesta anàlisi.

2. Objectius i justificació

L'objectiu que perseguim, des del vessant humanístic, és analitzar la conducta humana en el cas de l'Alemanya nazi com a resultat d'una relació d'entitats en el pla cognitiu. Per acotar encara més l'àmbit de la recerca, descartem l'estudi de l'aplicació

¹ La raó plantejada per Calderón de la Barca està limitada i subordinada a la fe religiosa, en oposició al racionalisme cartesià on es defensa l'autonomia de la raó.

de l'anàlisi funcional en el camp conductual de la psicologia clínica. També descartem analitzar l'efecte de les substàncies químiques en el comportament humà, en tant ambdues ciències excedeixen les nostres competències i els propòsits dels nostres objectius². Un cop establert l'àmbit de recerca, partim de la hipòtesi on l'acció humana és el resultat d'una interacció dinàmica entre l'interès personal, l'interès col·lectiu, la cultura i el context social en què la persona es relaciona. A partir d'aquí, sorgeix una àmplia problemàtica que mirarem d'analitzar i acotar a través de les diferents escoles humanístiques que han considerat l'anàlisi sobre el procés cognitiu. I quina és aquesta problemàtica?

En un estadi inicial, hem de pressuposar en les persones l'existència d'una pulsio més rellevant que la resta i que ens condiciona la conducta final. Dilucidar quina és aquesta entitat mental paradigmàtica no és fàcil. Tot dependrà del context relacional. Una persona actua en un sentit concret assistint, per exemple, a un espectacle operístic, o en un altre, assistint a un partit de futbol, on les emocions reprimides per la consciència s'exterioritzen d'una forma més explícita en un clar exemple de catarsi emocional. Resoldre aquesta multiplicitat d'opcions pot ser inabastable, tendeix a l'infinit. Com s'intueix amb els exemples anteriors, s'hauria de fer una anàlisi en cada cas conductual.

El punt de partida del nostre treball és la contextualització del nazisme. Exposar quines són les seves influències, autors i característiques per després endinsar-nos en l'anàlisi de la banalització del mal i el totalitarisme del cas Eichmann plantejat per Hannah Arendt (2003). Finalment, exposem les teories humanistes per en acabar establir un diàleg amb la teoria nazi amb la finalitat de comprendre i explicar com va ser possible cometre les atrocitats del Tercer Reich alemany. En aquest sentit, s'escau investigar quines pulsions innates actuen de manera conscient o inconscient en la nostra ment, si l'instint, les emocions i els sentiments són impulsos innats o són construccions resultants de la culturització, la interacció social i de l'experiència o saber si les pulsions innates i alienes a l'acció cultural i social es poden controlar.

El nazisme, per assolir els objectius ideològics etnocèntrics, va imposar la Solució Final, consistent en l'eliminació de milions de persones enemigues del nazisme. Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, aquesta crueltat exercida pel III Reich va generar una debat a escala mundial per on es va revisar el control dels crims contra la humanitat. Així, el 1945 es va crear l'Organització de les Nacions Unides (ONU), San

² A tall d'exemple, assenyalem que la ingesta i l'autogeneració de determinades substàncies químiques són influents en les realitzacions humanes. Quant a la ingesta, per exemple, les substàncies psicotròpiques tenen la capacitat d'influir en el comportament humà. Pel que fa a l'autogeneració de substàncies químiques, podem exemplificar-ho a través de l'activitat física. Una pràctica esportiva moderada i regular genera en la persona endorfines, serotonina, dopamina i altres substàncies químiques que milloren l'estat d'ànim, la sensació de satisfacció i de benestar (Garcia Lozano, 2021).

Francisco (Estats Units) i el 1948 l'ONU va aprovar la Declaració Universal dels Drets Humans. El 1998 es va instituir la Cort Penal Internacional (CPI).

És important recordar que durant el període de l'Alemanya nazi no existia ni l'ONU (1945) ni la Declaració Universal dels Drets Humans (1948) ni la CPI (1998). Però sí que hi havia altres convencions morals i ètiques a escala global que d'alguna manera regulaven l'ordenament jurídic sobre la condició humana, preservant la vida de les persones per damunt dels instints més cruels que en algun moment podien sorgir en un conflicte armat. N'és un bon exemple el cas dels empalaments i escorxaments ordenats per Assurbanipal (885-869 aC), l'últim dels grans reis assiris ([vegeu annex 1](#)).

Aquest fet ens condueix, com a objectiu secundari, a esbrinar quines eren aquelles lleis que entroncaven els drets humans en el context nazi i, d'aquesta manera, garantir l'acusació de genocidi als autors de l'Holocaust³. Així mateix, cal recordar que els nazis no han estat els únics que han dut a la pràctica un genocidi, només cal revisar la història, per exemple, l'expansionisme europeu als continents americà, africà i asiàtic, per adonar-nos que la vida humana no és el valor més preuat i protegit per la civilització. Breument, creiem que existeix un conjunt de valors individuals i col·lectius, culturals i socials, prioritaris i més importants que la preservació de la vida humana.

Un clar exemple d'això és la manifestació de Josep Borrell, alt representant de la Unió Europea per Assumptes Exteriors i Política de Seguretat i vicepresident de la Comissió Europea, amb relació a la decisió del Tribunal Internacional de Justícia de l'ONU sobre l'ordre urgent a Israel per aturar l'atac a Gaza de 24 de maig de 2024, on s'està investigant a Israel per genocidi. Fins al 2 de juny de 2024, segons cita Montse Martínez (2024), han mort a Gaza més de trenta-set mil persones, la majoria nens i dones, i la postura de la UE ens fa qüestionar quina és la seva prioritat.

Veremos cuál va a ser la respuesta de la Unión Europea a la sentencia del Tribunal Internacional de Justicia que se ha dictado hoy, cuál va a ser nuestra posición. Tendremos que elegir entre nuestro apoyo a las Instituciones Internacionales del Estado de Derecho o nuestro apoyo a Israel.

Josep Borrell (24/05/2024)

³Sovint es parla de l'Holocaust com el genocidi del poble jueu. I és així. Però també s'ha d'afinar la sensibilitat d'altres ètnies que van córrer amb la mateixa sort que el poble jueu. D'aquesta manera, l'Holocaust jueu va crear història, mentre que la resta de comunitats, per exemple la gitana o la catalana que també van estar empresonats i eliminats en camps de concentració nazis, creen memòria històrica a partir d'un investigador que s'ha interessat per la vida d'una persona en concret ([vegeu annex 18](#)). És a dir, es crea una revalorització del testimoni enfront de la disciplina (Claret, López i Fuster 2017, 43).

Si en la Segona Guerra Mundial es van enfrontar tres grans blocs ideològics: nazisme, comunisme i capitalisme, segons sembla, avui dia aquesta confrontació torna a sorgir amb força (tampoc podem afirmar que aquesta disputa s'extingís en algun moment de la història) tant en el camp de batalla —guerres d'Ucraïna i Gaza⁴— com en el marc de la geopolítica estratègica —seguint les petjades de la Guerra Freda⁵. Altrament, en aquest treball no pretenem endinsar-nos en una anàlisi de geopolítica contemporània. El que volem és posar en relleu que, tot i l'existència dels mecanismes de control internacional que vetllen pels drets humans, es continua banalitzant la condició humana amb la comissió de crims de lesa humanitat.

Els milers de civils morts en els actuals conflictes armats —any 2024— ens mostra com el context sociocultural continua sent el pal de paller per a la banalització del mal. Aquest concepte no és nou. Durant el judici a Adolf Eichmann a Jerusalem el 1961, la filòsofa alemanya Hannah Arendt (1906-1975), a través de l'obra *Eichmann en Jerusalem. Un estudio acerca de la banalidad del mal*, va explicar l'emergència d'un nou tipus de mal mai vist en la història de la civilització. Un mal del tipus polític, que va penetrar en les capes més profundes de la societat per l'existència de la persona massa —una ànima atomitzada, vulgar, buida de continguts, sense referents culturals ni socials, conseqüent al decadent clima polític i social de l'Alemanya vençuda en la Primera Guerra Mundial— i que va generar una indiferència cap a l'altre, fet aprofitat pel poder nazi amb finalitats programàtiques (Muñoz de Baena, Enríquez i Pando 2018).

Avui dia, la vida i la conducta de les persones continua, en major grau, en mans de grans decisions estratègiques i ideològiques dels poders fàctics i polítics a través de la implementació d'eines sociològiques com ara les tècniques de manipulació de masses i per on interessa el manteniment de l'home massa, una persona buida de principis. A més, tot i l'existència de diferents òrgans internacionals col·legiats en la protecció dels drets humans, el context sociocultural, polític i econòmic marca la sort de les societats agredides dins d'un biaix etnocèntric. Aquesta banalització i deshumanització del valor de la vida posa de manifest fins a quin punt els cànons culturals i socials d'una determinada ètnia o grup social qüestiona i passa en un segon ordre el que hauria de ser el hieratisme paradigmàtic dels drets humans protegits pels organismes

⁴ D'acord amb l'organització independent International Crisis Group (2024) existeixen deu conflictes importants al món: Gaza, Guerra ampliada a l'Orient Mitjà, Sudan, Ucraïna, Birmània, Etiòpia, el Sahel, Haití, Armènia-Azerbaidjan i els Estats Units - la Xina.

⁵ Tampoc tenim clar que hi hagués una extinció de la confrontació entre blocs ideològics i el desplegament de la geopolítica estratègica en finalitzar la Segona Guerra Mundial. La Guerra Freda és l'origen de gairebé tots els conflictes armats actuals, en tant la descolonització territorial va comportar la colonització ideològica amb els principals actors a la rereguarda. Citem els exemples de la guerra del Vietnam (1955-75), la guerra de Corea (1950-53), la descolonització africana o els dictadors americans, amb el punt àlgid de la crisi dels míssils a Cuba el 1962.

internacionals de l'ONU i la CPI⁶. En particular, el poder de veto dels cinc grans⁷ és l'escull principal a les resolucions de l'ONU orientades a posar fi als conflictes actuals. El CPI es mou en un altre tempo; última esperança per al seny de la humanitat.

Aquesta justificació és la que ens empeny a investigar com va ser possible la consecució de l'Holocaust nazi, en tant paral·lelisme amb els actuals conflictes armats. Com a primera hipòtesi, partim del fet que els agents estatals nazis van complir sense cap mena de dilació amb l'ordenament jurídic vigent dins d'un context social caracteritzat pel paradigma ideològic nazi, entre ells la superioritat de l'ètnia ària. Per als nazis, tots els seus actes estaven recolzats per llei, com la Llei per prevenir la transmissió de malalties hereditàries (1933)⁸, les Lleis de Nuremberg (1935) i els acords de la conferència de Wannsee (1942) (vegeu [annex 6](#)), encara més per la paraula d'Adolf Hitler considerada llei suprema, convertint qualsevol acte de genocidi i atrocitat contra els enemics d'Alemanya en legal i en delictes qualsevol actitud contrària a la llei nazi. I és en aquesta controvèrsia axiològica on posem la nostra atenció, volem saber quin va ser el model moral seguit pel nazisme. D'inici, s'entreveu un patró moral reduccionista, antropocèntric i etnocèntric.

Al contrario, la enorme mayoría de los agentes estatales cumplieron con lo que se le pedía. Es que la autora nos recuerda con dureza, que en aquellos tiempos, todas las actuaciones estatales estaban respaldadas en leyes, decretos y reglamentos, cuando no en la propia palabra del *Führer*, considerada ley suprema inclusive por prestigiosos constitucionalistas. Es decir, que se daba la paradoja de que actos aberrantes y constitutivos de genocidio y de violaciones a los derechos humanos básicos, formaron parte entre 1933 y 1945 del ordenamiento jurídico del Estado. Lo criminal desde el punto de vista axiológico externo se convirtió en lo legal desde el punto de vista normativo interno.

Daniel Rafecas (2003) a: Arendt (2003, 3).

En el conjunt de l'estudi del nazisme trobem a faltar una anàlisi humanística més incipient i transversal en la conducta dels màxims responsables nazis. És cert que l'obra d'Arendt (2003) és paradigmàtica. A més, crea noves fronteres en definir els conceptes

⁶ La Cort Penal Internacional (CPI) es va crear el 1998 tenint presents els milions de persones víctimes d'atrocitats que desafien la imaginació i commouen profundament la consciència de la humanitat. Té caràcter permanent, amb vocació d'universalitat i amb l'objectiu de, primer, posar fi a la impunitat per als crims més greus de transcendència per a la comunitat internacional, segon, oferir veu a les víctimes amb accés a la justícia, i tercer, prevenir futurs crims. La seva funció és investigar, enjudiciar i condemnar a les persones per crims internacionals greus, com són el genocidi, els crims de guerra, els crims de lesa humanitat o els d'agressió, tots ells, greus crims contra els drets humans. (CPI, 2024).

⁷ A finals de la Segona Guerra Mundial, la Xina, França, la Federació Russa, el Regne Unit i els Estats Units van crear la Carta de les Nacions Unides. Segurs que continuarien exercint un paper important en el manteniment de la pau i la seguretat internacional, se'ls va atorgar un poder de vot especial, conegut com el <<poder de veto>>. Es va acordar que en cas que un dels cinc grans exercís el seu poder de veto dins del Consell de Seguretat de l'ONU, la resolució o decisió no s'aprovaria (Nacions Unides, 2024).

⁸ "Todo individuo notoriamente enfermo y efectivamente tarado, y, como tal, susceptible de seguir transmitiendo por herencia sus defectos, debe ser declarado inapto para la procreación y sometido a tratamiento esterilizante." (Adolf Hitler 1925, 238).

de totalitarisme i banalització del mal a partir del judici a Eichmann. Però la nostra versió va més enllà i aprofundeix en l'anàlisi de la banalització del mal. Som més incipients i transversals en el fet general. Abracem tot el context de l'Alemanya nazi per explicar com va ser possible la consecució de l'Holocaust en establir un diàleg entre el context nazi i les diferents escoles humanístiques. Així doncs, hem cregut encertat exposar una multiplicitat d'escoles humanístiques encaminades a analitzar el comportament humà.

Doncs, ens cal investigar la construcció ètica i moral de les lleis nazis per arribar a entendre com va ser possible l'assoliment de tals decisions. Per un cantó, l'Holocaust va significar una violació flagrant dels drets humans bàsics per al conjunt de la societat mundial, atenent la llei hieràtica dimanant de la moral i l'ètica d'àmbit global. Però per als nazis, el fet de l'Holocaust va significar obeir l'ordenament jurídic vigent seguint una moral recta, una distorsió de l'imperatiu categòric kantianista on el bé significava assolir la puresa de la raça ària i el mal es reflectia en tots aquells àmbits perjudicials per al poble alemany, entre ells la societat jueva.

I perquè aquesta mecànica nazi funcionés va ser necessari observar l'home massa per poder després nazificar-lo mitjançant eines de suggestió. Només així es pot entendre l'Holocaust nazi, construint i injectant entitats mentals totalitàries a l'home massa, fet que els va permetre actuar en aquell sentit tan pervers i sense cap remordiment. Al cap i a la fi, la conducta humana és allò que la societat on ens relacionem espera veure en nosaltres. Per tant, actuem d'acord amb una expectativa estereotipada, vertebrada per cànons culturals i socials, ètics i morals, gairebé paradigmàtics, i que fan la funció d'elements coercitius i influents en la conducta humana.

3. Estat de la qüestió i marc teòric

La qüestió plantejada en aquest treball és desvetllar com es va generar i condicionar la conducta humana en el període nazi. Volem esbrinar quines pulsions van configurar la societat alemanya. D'inici, establim tres hipòtesis. La primera estableix l'existència d'un coneixement adquirit resultant d'una interacció entre la persona, la cultura i la societat on es relaciona. La segona, determina un coneixement innat, on una sèrie de pulsions genètiques orienten la conducta humana. I la tercera, defineix un sistema actiu de contínua relació individu-ambient i que determina el comportament. Ara bé, el comportament final creiem que ve determinat per l'acció combinada de les tres hipòtesis plantejades.

Així, la qüestió final que plantejem és analitzar com va ser possible la consecució de l'Holocaust. Esbrinar quin paper van exercir els factors ideològics ariosofistes⁹ en la dinàmica social i cultural de l'Alemanya nazi és clau per resoldre el problema plantejat. En aquest sentit, s'ha considerat oportú dividir el corpus analític en quatre línies d'investigació que ens ajudaran a reafirmar la nostra teoria sobre la influència del context relacional en el comportament de la societat alemanya i dels seus màxims responsables.

La primera línia d'investigació abraça la contextualització històrica del nazisme entre els punts 5 i 6. Aquest apartat és el menys genuí del treball, en tant el nazisme des del vessant històric presenta un estat de la qüestió i marc teòric força amples. Amb tot, el nostre relat es recolza amb les fonts secundàries versades sobre la història del període del nazisme com són: Veiga (2009), Kinder, Hilgemann i Hergt (2006), Hobsbawm (2017), Casquete (2019) i les fonts primàries de Hitler (1925), Arendt (2003) i Arendt (2006). Per analitzar el totalitarisme i la banalitat del mal proposats per Arendt, ens servim de les fonts secundàries de: Baqués (2019), Estradé (2019) i Kinder, Hilgemann i Hergt (2006), Nacions Unides (2002), United States Holocaust Memorial Museum (2024), Comte-Sponville (2022), Alcoberro (2009), la filmografia de Von Trotta (2012), i les fonts primàries d'Arendt (2003) i Arendt (2006). Per completar la nostra visió sobre les eines de suggestió nazis i els processos de socialització, ens valem de les fonts secundàries següents: Arendt (2003), Lazarsfeld i Merton (1977), Hitler (1925), Busquets, Medina i Sort (2010), RTVE (1966), Sadurní (2023), Gay (1973), Mosse (2005), Clark i Costelle (2011), Fernández (2019), United States Holocaust Memorial Museum (2019) i la filmografia de Frank Pierson (2001). Finalment, per analitzar els experiments sobre l'obediència cega i la banalització del Mal de Philip Zimbardo i Stanley Milgram ens valem de les fonts secundàries de: Alcoberro (2024), Ángel (2014), García i Gil (1999), Arendt (2003).

Convé destacar la font primària de Hannah Arendt (1906-1975), *Eichmann en Jerusalem. Un estudio sobre la banalidad del mal* (2003). En aquest llibre d'accent filosòfic i històric, Arendt explica com Adolf Eichmann (1906-1962), tinent coronel de les SS i responsable de la logística en els camps de concentració nazis, va col·laborar en l'Holocaust. Arendt reflexiona sobre la responsabilitat d'Eichmann en la Solució Final en dibuixar la ideologia que va fer possible que Eichmann col·laborés en el genocidi. Convé

⁹ L'ariosofia és una ideologia pangermanista caracteritzada per fortes conviccions antisemites, racistes i etnocèntriques. La Societat Thule va ser una d'aquestes agrupacions ariosofistes més influents en la creació del partit Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (DAP) el gener de 1919. El 1920 el DAP es converteix en el Partit Nacionalsocialista Alemany (NSDAP o nazi). Hitler s'afilia al DAP el setembre de 1919 i el juliol de 1921 va ser nomenat cap del NSDAP amb poders dictatorials (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 211).

recalcar, que en aquesta obra, Arendt exposa els conceptes d'home massa, totalitarisme i banalitat del mal.

Al negarse a ser una persona, Eichmann pasó a ser su propia víctima renunciando sin saberlo a una de sus grandes facultades la capacidad de pensar y como consecuencia, cuando dejó de pensar, dejó de discernir. Fue la incapacidad de pensar la que hizo posible que muchos hombres, digamos normales y corrientes, cometiesen actos de barbarie a una escala enorme, actos que nunca antes se habían visto jamás.

Von Trotta (2012, 1:41-1:43)

Poco a poco, la mirada lúcida y penetrante de Arendt va desentrañando la personalidad del acusado, analiza su contexto social y político y su rigor intachable a la hora de organizar la deportación y el exterminio de las comunidades judías.

Rafecas (2003) a: Arendt (2003, 3).

Segons cita Eichmann a Arendt (2003, 18), ell no va tenir cap relació amb la matança de jueus. Però el que ens interessa d'aquesta obra d'Arendt és observar el sistema ideològic en el context de l'Alemanya nazi. Arendt mostra com es va comportar Eichmann d'acord amb la cosa esperada per la societat nazi. Eichmann va desconfiar en la raó subordinada a les paradigmàtiques conviccions morals i ètiques dels drets humans dels quals se suposava havien de prevaldre en la comunitat internacional i va escollir la raó dels valors culturals de l'Alemanya nazi, en clara al·lusió a l'imperatiu kantianà <<sobre la necessitat de realitzar una acció per respecte a la llei (Kant a Alcoberro 2009, 28). I és aquesta controvèrsia del programa nazi el que dona validesa a la nostra teorització: la conducta humana com a resultat d'una relació d'entitats en el pla cognitiu, on una d'aquestes entitats té un valor determinant.

La segona línia d'investigació és el punt 7 i versa sobre l'anàlisi de la cultura nazi. En el primer apartat, punt 7.1, abordem el concepte cultura des de diferents angles humanístics, en tant existeixen diferents definicions, totes ells vàlides i que encaixen a l'hora d'establir un diàleg entre la teoria i el cas pràctic objecte d'estudi. En concret, apuntalem la nostra argumentació amb les fonts secundàries següents: Gomá (2018), Claret, López i Fuster (2017), Tylor (1871), Gamba (2010), Llobera (2009), Martí (2023) i Vila (1988).

La tercera línia d'investigació, a partir del punt 7.2, és la més interpretativa i genuïna per part nostra, tot i que ens valem d'una nova fornada de fonts primàries i secundàries per justificar els nostres postulats. En concret, el punt 7.2.1, exposa les diferents escoles de la teoria del coneixement que donen sentit a la comissió de l'Holocaust. Intentar comprendre no significa perdonar ni oblidar ni estar a favor o en contra. Hem desgranat aquest punt en: escola constructivista, amb el suport de la font

secundària de Vila (2009), l'escola innatista, amb la font secundària de Vila i Serrat (2009), les teories evolutives proposades des de les fonts secundàries de: Serrallonga (2004), Carbonell (2014), Darwin (1859), Hitler (1925) i Martí (2021), l'escola de l'enactivisme a través de la font primària de Varela, Thompson i Rosch (1997), l'escola de la fenomenologia a partir de les fonts secundàries d'Alcoberro (2024), Gomá (2018) i l'escola del relativisme recolzada per les fonts secundàries de: Geertz (1996), Martí (2023), Braidotti (2015) i Stengers (2017).

Quant als postulats filosòfics, fem referència a la fenomenologia plantejada per Husserl (1859-1938) sota la influència de Plató. Aquesta teoria del coneixement, ens serveix per obrir una línia d'investigació paral·lela a les teories constructivistes i innatistes. Husserl s'oposa a la teoria constructivista de la realitat i desconfia de la raó a conseqüència de la intencionalitat de la ment humana. Husserl creu que la consciència humana és intencional, no és neutra. Aquesta teoria aplicada a la conducta d'Eichmann resulta impactant. Eichmann, a través de l'obra d'Arendt (2003) ens vol fer creure que sense la noció i el sentit sobre què són els drets humans moralment establerts per la humanitat, difícilment podia reconèixer el que era just en ètica i moral humana a escala global. És a dir, Eichmann sense interioritzar el coneixement sobre què era la justícia internacional, no podia distingir quin acte era just i quin no.

Recordem que en el context de l'Alemanya nazi les lleis vàlides van ser les promulgades per la ideologia ariosofista, com ara les lleis de Nuremberg, de 15 de setembre de 1935, i la paraula de Hitler. També ens valem de la interpretació de Ramon Alcoberro sobre la fenomenologia en el mòdul *El coneixement: els problemes i els autors* (2014) i a la pàgina web "[Filosofia i Pensament. Ramon Alcoberro.](#)" Per exposar els conceptes d'ètica i moral hem analitzat el capítol "Campos y corrientes" del llibre d'André Comte-Sponville *La filosofía. Qué es y cómo se practica* (2022).

Quant a la psicologia cognitiva, l'obra d'Ignasi Vila Mendiburu i Elisabet Serrat Sellabona resulta de gran ajuda. Els mòduls *Llenguatge i pensament* (2009) i *La psicologia i l'estudi de la ment humana* (2009) s'endinsen en l'anàlisi de les escoles innatista i constructivista. La primera ens diu que la humanitat posseeix una arquitectura mental preestablerta, heretada, natural i prèvia a l'experiència. El filòsof Noam Chomsky (1928) afirma, sobretot, <<el caràcter innat del llenguatge i l'existència de realitzacions quasi biològiques que el fan possible>> (Vila i Serrat 2009, 59). En canvi, des de l'escola del constructivisme de Jean Piaget (1896-1980) i Lev Vigotsky (1896-1934) es proposa la construcció interactiva del coneixement <<el subjecte es construeix a partir de la seva incorporació a la cultura>> (Vila 2009, 37-48).

La quarta línia d'investigació analitza i entrellaça la psicoanàlisi de Freud i Le Bon amb la ideologia nazi. Així, per entendre la teoria de Freud i Le Bon hem analitzat la font primària dividida en dos assajos de Sigmund Freud (1856-1939): *CXIII Psicologia de las masas y anàlisis del yo 1920-1921* i *CXXV El yo y el ello 1923* (segona tòpica) editats en el tercer volum (1916-1938) de l'obra completa titulada *Sigmund Freud. Obras completas* de l'editorial Biblioteca Nueva de Madrid. Aquesta obra la considerem imprescindible per abordar, en primer lloc, el comportament individual, amb l'anàlisi del conscient, el preconscious, l'inconscient, el Jo, l'Allò i el Superjò, i, en segon lloc, el comportament col·lectiu, amb l'anàlisi de la psicologia de les multituds iniciada pel sociòleg Gustave Le Bon (1841-1931).

4. Metodologia

El sorgiment del nazisme és un fenomen no quantificable que no pot ser analitzat a través d'una recollida de dades de forma numèrica, tot i que en algun moment es fa imprescindible quantificar el nombre de víctimes. En tot cas és una informació poc rellevant en l'estudi del present cas. Per aquest motiu descartem la investigació quantitativa.

Així doncs, la tècnica més adient per abordar una temàtica d'aquesta envergadura és la metodologia qualitativa. Pretenem aprofundir en el coneixement del cas del nazisme des del besant humanístic, tot i que en primera instància cal exposar una contextualització per situar el sorgiment, autors, característiques i influències que va rebre el nazisme per al seu naixement.

A més, la tècnica qualitativa, a través d'una exploració intensiva de diferents autors i publicacions d'accent humanístic, ens permet identificar i exposar la temàtica que sorgeix en el discurs de les diferents escoles presentades en aquest treball. D'aquesta manera, un cop identificada i explicada l'escola, acompanyada d'un nodrit cos d'exemples, s'entrellaça amb els fets històrics contextualitzats amb anterioritat. D'aquesta manera creem un diàleg entre nazisme i humanisme, creiem que genuí, que ens permet, comprendre i explicar com va ser possible la consecució de l'Holocaust nazi des d'un altre angle de visió que no sigui el purament històric.

En definitiva, aquest conglomerat de publicacions de fonts primàries i secundàries, filmografia i imatges digitals, ens ajuda a confeccionar una visió holística entre el nazisme i les humanitats i ens permet veure la complexitat que representa intentar comprendre la ideologia nazi des de les teories del coneixement, la sociologia i la psicoanàlisi.

5. Origen, influències i característiques del nazisme (1918-1945)

El nacionalsocialisme o nazisme sorgeix a conseqüència del que creiem són dos factors culturals i socials clau. El primer d'ells és l'aprehensió social de les doctrines pangermàniques, etnocèntriques i místiques encaminades a justificar la supremacia de la raça ària i l'antisemitisme. El segon component fa referència al context d'efervescència politicosocial decadent marcat per la derrota d'Alemanya en la Primera Guerra Mundial. El Tractat de pau de Versalles de 1919 va imposar a Alemanya unes condicions econòmiques, militars i territorials adverses per a les aspiracions imperials alemanyes ([vegeu annex 4](#)). Aquest fet va fer ressorgir amb força un nacionalisme extremadament antidemocràtic, històric i reaccionari entre la població alemanya. Un ideari que perseguia la defensa de la unitat de la comunitat germànica, un territori propi en forma de Reich, ara mutilat per Versalles, i el dret d'escollir i de ser lliures del seu destí.

L'espai vital o *Lebensraum* no va ser una idea genuïna del partit nazi. Com ens recorda Veiga (2009, 9), la tendència a crear una àrea d'influència germànica en l'Europa Central i Oriental havia pres molta força ja a l'Alemanya de Weimar, no oblidant que s'havia perdut la Primera Guerra Mundial en el front occidental i no pas en l'oriental. Per tant, l'arribada de Hitler al poder no va fer sinó impulsar més violentament tendències que ja existien.

El Movimiento Nacionalsocialista tiene que imponerse la misión de eliminar la desproporción existente entre la densidad de nuestra población y la extensión de nuestra superficie territorial -superficie territorial que debe ser considerada desde el doble punto de vista de fuente de subsistencia y de apoyo del poder político-, y también hará que desaparezca la falta de relación que hay entre nuestro gran pasado histórico y la triste perspectiva de nuestra impotencia en el presente.

Adolf Hitler (1925, 382)

En conjunt, el context politicosocial alemany durant la República de Weimar es va caracteritzar per: la hiperinflació, una crisi econòmica permanent (més encara amb els efectes de la Gran Depressió de 1929) i la inestabilitat política, fet que va crear a un clima de preguerra civil¹⁰ i va afavorir el sorgiment de l'home massa, que com veurem en el punt 5.2, va ser necessari per difondre la ideologia nazi entre la població alemanya. En mig d'aquesta situació caòtica, la societat alemanya es va girar cap a un líder polític,

¹⁰ El 1932 i 1933 van ser els anys més convulsos de la República de Weimar. Tal era el clima d'exaltació i desentesa entre els grups parlamentaris que es van convocar fins a quatre processos electorals democràtics dins d'un clima de preguerra civil amb violentes manifestacions i un degoteig constant d'assassinats i homicidis de polítics, militants, policies i militars alemanys. Aquesta situació era pròpia durant la República de Weimar. L'aixecament espartaquista (Partit Comunista Alemany, KPD) de 1919 amb l'assassinat dels dirigents comunistes Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht per un grup d'oficials de dretes i el *Putsch* de Hitler de 1923 a Múnic, exemplifiquen el context de violència i desentesa política (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 165). Pren el nom d'Espàrtac, líder romà instigador de la rebel·lió d'esclaus a l'antiga Roma.

Adolf Hitler ([vegeu annex 5](#)), qui amb el seu peculiar tarannà bel·licista, messiànic i amb una eloqüència extraordinària, gairebé hipnotitzant, prometia la salvació d'Alemanya i el retorn d'un Reich que duraria mil anys.

5.1. Estratificació de la societat alemanya a l'inici del nazisme

Al principi del període nazi, la societat alemanya estava integrada per un conjunt de quatre estrats socials. El primer correspon a la població massa, una societat sense referents, susceptible de ser influenciada per una cultura totalitària i qui finalment va acceptar el discurs nazi com a font cultural de referència i coherència cartesiana. La segona categoria correspon a una població alemanya conscient de la situació d'extremisme etnocèntric ari, però que per l'efecte de la por i del terror es van veure obligats a caure en l'ostracisme de cedir davant l'influx de la cultura nazi. El tercer estatus correspon a totes aquelles persones enemigues del Tercer Reich, com van ser els socialistes, comunistes, jueus, malalts, incapacitats o qualsevol persona dissident a la voluntat de Hitler o del nazisme. Finalment, el quart estat correspon a un conjunt reduït de líders nazis encarregats de dirigir, bastir i justificar l'ideari nazi i de perseguir a la dissidència.

L'home massa no va ser l'únic estrat social a l'inici de l'Alemanya nazi. D'això n'eren prou conscients els líders nazis. I aquesta va ser la principal funció del totalitarisme nazi, fer fugir d'Alemanya primer, i després exterminar, qualsevol grup social contrari a l'ideari nazi i a la voluntat de Hitler. El mateix Hitler a *Mein Kampf* (1925-1926)¹¹ dibuixa una divisió social alemanya entre intel·lectuals, burgesos i la gran massa del poble o proletariat, capa social a qui es dirigirà per controlar i rebre el seu suport.

Los intelectuales y los artistas fueron los que se dejaron ganar más fácilmente por los sentimientos antifascistas, porque la hostilidad arrogante y agresiva del nacionalsocialismo hacia los valores de la civilización tal como se habían concebido hasta entonces se hizo inmediatamente patente en los ámbitos que les concernían. El racismo nazi se tradujo de forma inmediata en el éxodo en masa de intelectuales judíos e izquierdistas, que se dispersaron por las zonas del mundo donde aún reinaba la tolerancia.

Hobsawm (2017, 155)

¹¹ *Mein Kampf* va ser el llibre que va escriure Hitler en dos volums. El primer, més autobiogràfic, es va publicar el 28 de juliol de 1925. El segon, d'accent més ideològic i organitzatiu, va aparèixer publicat el desembre de 2026. Fins el 1930 es venien per separat (Casquete, 2019).

5.2. L'home massa

Per poder arribar a construir la societat nazi va ser necessari integrar sense fissures un discurs totalitari en totes les capes socials alemanyes. Aquest discurs es va escampar per tota la societat alemanya quan va trobar els condicionants necessaris per a tal fi. L'encarregat de dur a terme aquesta tasca va ser un grup reduït de líders nazis, els quals des de feia dècades plantejaven l'etnocentrisme ariosofista com a única solució per un Reich etern. Per tant, durant el nazisme es van crear les condicions idònies per incapacitar de raonament propi a la majoria de la societat alemanya, fet que els feia incapaçs de distingir entre el bé i el mal.

Del conjunto de pruebas de que disponemos solamente cabe concluir que la conciencia, en cuanto tal, se había perdido en Alemania, y esto fue así hasta el punto de que los alemanes apenas recordaban lo que era la conciencia, y en que habían dejado de darse cuenta de que «el nuevo conjunto de valores alemanes» carecía de valor en el resto del mundo.

Arendt (2003, 64-65)

D'acord amb Josep Baqués (2019), citant a Hannah Arendt (2006), el totalitarisme requereix l'home massa. Un home atomitzat, vulgar, sense referents culturals ni socials. L'home massa és un caldo de cultiu perquè el totalitarisme avanci i pugui desplegar els seus efectes, perquè pot deixar-se fer, pot abraçar o formar part del totalitarisme. Així, el totalitarisme va ser l'element clau per canalitzar el nazisme en una bona part del conjunt de la societat alemanya, és a dir, no tota la societat alemanya d'entreguerres es va poder nazificar. Un grup important d'home massa van ser els *Freikorps*, joves soldats frustrats per la derrota a la Gran Guerra (el 1921 eren quatre-cents mil efectius i el 1934, quatre milions) i que acabarien formant les temibles milícies paramilitars de les *Sturmabteilung* (SA) ([vegeu annex 10](#)).

És important recordar que aquest concepte d'home massa no és nou en l'anàlisi sociològica. El sociòleg Émile Durkheim (1858-1917) defineix la societat anòmica com una societat que no té clars els seus criteris i els seus principis, una societat sense normes efectives. Per a Durkheim l'anomia és una situació social en la qual es dona una regulació moral col·lectiva insuficient dels desitjos i de les aspiracions individuals i això fa sorgir la frustració (Estradé 2019, 33).

Un altre concepte clau que ens aproxima a l'home massa és el d'alienació proposat pel també sociòleg Karl Marx (1818-1883). Segons Marx, el capitalisme provoca l'empobriment del proletariat, no tan sols material com a misèria econòmica a causa de l'explotació a què és sotmès, sinó que creu que també en aspectes humans i morals a causa de la manca de control sobre el producte resultat del seu treball. Amb el

capitalisme, la producció ja no fa servei al seu productor (treballador proletari), els productors es converteixen en esclaus dels seus productes, perden el control sobre el producte del seu treball, ja no els pertany a ells sinó als propietaris dels mitjans de producció, els burgesos capitalistes (Estradé 2019, 26).

Per tant, l'home massa alemany d'entreguerres era una persona anòmica, frustrada, sense aspiracions ni un futur esperançador. A més, aquell home massa alemany va ser una persona alienada, havia perdut el control del seu territori, el seu esforç comunitari passava inadvertit i li calia un lideratge que el guiés i el salvés de la precarietat social, cultural, política, econòmica i moral d'una Alemanya derrotada i ultratjada pels vencedors de la Gran Guerra.

Convé subratllar que el totalitarisme no va crear l'home massa alemany. L'home massa el va preconfigurar el context sociopolític del període d'entreguerres i el va nazificar el totalitarisme. A Alemanya es va arribar a l'home massa per la força dels fets històrics. L'Estat de degradació que hi havia a Alemanya al final de la Primera Guerra Mundial va precipitar l'aparició de l'home massa. Alemanya, com hem vist anteriorment, era una societat atomitzada, desil·lusionada, desesperada i amb un alt índex d'atur.

El totalitarisme es va aprofitar de l'existència de l'home massa a través dels seus dirigents nazis, en omplir el buit de lideratge de salvació de la nació que necessitava escoltar la societat alemanya immersa en un estat d'anòmia i alienació. Encara més, els dirigents nazis van crear la necessitat de seguir la consciència col·lectiva proposada pel totalitarisme, a saber, d'acord amb Durkheim, conjunt de creences i sentiments compartits conjuntament pels membres d'una societat (Estradé 2019, 31) i que en aquest cas són les teories ariosofistes —antisemitisme i etnocentrisme ari— transmeses pel discurs nazi.

D'aquesta manera, el totalitarisme nazi va reconfigurar l'home massa anòmic, alienat, frustrat, sense aspiracions ni futur en una persona esperançada, amb futur i un bon nivell de vida gràcies al govern nazi. La política econòmica nacionalsocialista aplicada a partir de 1934, va impulsar l'economia alemanya, sobretot en l'agricultura per aconseguir els objectius autàrquics del Reich, i va eliminar l'atur gràcies a la creació de milers de llocs de treball per cobrir la construcció d'autopistes, la indústria del rearmament i de la reindustrialització del sector primari (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 215). Per tant, el que el nazisme va aconseguir va ser una societat que no li calia plantejar-se un destí ni un futur diferent, en un període curt de temps, aquella societat de l'home massa va passar a ser una societat orgullosa i enamorada del progrés i del

benestar general que va proporcionar el govern de Hitler. Fins i tot els Estats Units, abans de l'inici de la Segona Guerra Mundial, feia negocis amb l'Alemanya de Hitler.

5.3. Eines de suggestió nazis: la propaganda, la por, els rituals nazis i l'adoctrinament

Perquè el totalitarisme nazi s'estengués en la societat alemanya van caldre diferents eines de suggestió i difusió del missatge nazi¹². Una d'elles va tenir prou incidència com per suggestionar de cop a l'home massa alemany. En aquest sentit, les tècniques de dominació de masses van permetre una subjugació de la societat, en tant la propaganda nazi va contribuir a difondre i construir el lideratge absolutista del Führer a través de mitjans de comunicació de l'època, com ara la ràdio, el cinema i la premsa escrita, com fou el cas del diari del partit nazi (NSDAP) *Der Völkischer Beobachter* i les pel·lícules i documentals de propaganda nazi de la ballarina, actriu i directora de cinema Leni Riefenstahl (1902-2003). El documental La victòria de la fe (*Der Sieg des Glaubens*, 1933) es va rodar el 1933 durant la celebració del Cinquè Congrés del Partit Nazi a Nuremberg.

Tuvo un papel importantísimo la manipulación constante de los circuitos de comunicación social a través de una implacable e incesante propaganda favorable al régimen y denigratoria de los enemigos externos e internos (describe H.A. que tales campañas fueron tan penetrantes que ni siquiera el desembarco de Normandía removió la fe en el Führer por parte de la mayoría del pueblo alemán).

Daniel Rafecas (2003) a: Arendt (2003, 4).

Hitler va ser conscient del poder de la propaganda i va delegar aquesta tasca a Joseph Goebbels (1897-1945), ministre de propaganda nazi, conegut pel seu antisemitisme i el seu talent com a orador¹³. Goebbels va monopolitzar els mitjans de comunicació nazis, ja que, segons Lazarsfeld i Merton (1997, 253-256), aquesta eina estava integrada dins de l'estructura política nazi i va contribuir a mantenir sota el seu control al poble alemany. Aquesta capacitat de la propaganda nazi de dominació de la societat alemanya prové de tres funcions socials importants dels mitjans de comunicació de masses.

¹² Entenem per suggestió el fet de dominar la voluntat d'algú, provocar la seva admiració o entusiasme (RAE) i procés psíquic, de caràcter subconscient, tendent a realitzar una idea o un sentiment rebuts d'un mateix o d'una altra persona (DIEC2).

¹³ Recomanem la lectura del capítol "[La propaganda de guerra](#)" (pàg. 114-120) del llibre d'Adolf Hitler *Mein Kampf*. Hitler fa una anàlisi sobre les tècniques de manipulació de masses practicades tant pels marxistes i socialistes com pels anglesos i americans durant la Gran Guerra, on va quedar sorprès per la seva capacitat de manipulació de la informació i critica la manca de tractament de la propaganda alemanya: "Todo eso lo supo comprender y tener en cuenta de manera realmente genial la propaganda inglesa." (pàg. 118). En síntesi, Hitler deixa clar que la propaganda és un principi fonamental que cal manipular amb especial dedicació per provocar "la convicción de la realidad de un hecho, de la necesidad de un procedimiento, y de la justicia de algo necesario." (pàg. 115).

Pues exactamente lo mismo sucede con la propaganda política. El objetivo de la propaganda no es, por ejemplo, sopesar los diferentes derechos en conflicto, sino exclusivamente acentuar el derecho que a través de ella se expone. La propaganda no tiene que investigar la verdad objetiva —en la medida en que sea favorable a la otra parte— con el objeto de ofrecer una franqueza doctrinaria a la masa, sino que debe servir a su verdad de manera ininterrumpida.

Adolf Hitler (1925, 117)

La primera condició és la capacitat de la propaganda per atorgar un estatus dogmàtic al conjunt del nazisme: si una informació es publicava als mitjans de comunicació de l'Estat, bé havia de ser veritat. La segona funció va ser la capacitat de la propaganda nazi per imposar i reafirmar normes socials i culturals a través dels processos de socialització que veurem més endavant. La tercera funció va ser la capacitat de crear una disfunció narcotitzant. És a dir, el fet de mantenir informada activament a la població alemanya amb informació d'accent nazi, distreia a la població d'una possible interpretació personal.

A més, cal tenir present que en tot el territori del Tercer Reich la informació es rebia a través dels canals autoritzats pel partit nazi. Amb tot, Lazarsfeld i Merton (1977) conclouen que el nazisme no va aconseguir la seva hegemonia explotant els mitjans de comunicació per a les masses, més aviat van tenir un paper subsidiari, sobretot en els estrats socials dissidents i sediciosos¹⁴.

No hi ha cap diferència essencial entre els mitjans informatius de països democràtics i els que hi ha en els països autoritaris. [...] La mateixa estructura dels mitjans de comunicació està dissenyada per a induir a la conformitat amb la doctrina dominant.

Noam Chomsky (1990) a: Busquets, Medina i Sort (2010, 27-28)

En canvi, qui va contribuir d'una manera més decisiva que la propaganda nazi a l'hora de suggestionar els objectius del nazisme a tota la societat alemanya van ser la violència i la por. Aquestes accions persuasives van ser exercides de manera habitual, primer, i fins al 1934, per les *Sturmabteilung* (SA), i després, i fins al final del Tercer Reich, per les temudes organitzacions de la *German Geheime Staatspolizei* (Gestapo), les *Schutzstaffel* (SS) i les *Sicherheitsdienst* (SD), controlades pels líders nazis Adolf Hitler (1897-1945), Hermann Göring (1893-1946), Heinrich Himmler (SS) (1900-1945) i Reinhard Heydrich (SD) (1904-1942) ([vegeu annex 8](#)).

La terrible policia secreta de l'Alemanya nazi va ser el principal instrument utilitzat per l'Estat per a infligir terror entre la població i neutralitzar als elements de la societat que

¹⁴ Un clar exemple d'aquesta propaganda nominalista és el No-Do espanyol ([vegeu annex 7](#)).

el govern considerava "perillosos". La principal arma de la Gestapo era la por de ser denunciat per qualsevol: un veí, un company de treball, o fins i tot algun familiar.

Sadurní (2023)

Parafrasejant a Peter Gay (1973), El despotisme, en aquest cas el totalitarisme nazi, va ser una forma de govern monstruosa que va aconseguir la glòria menyspreant la vida de qualsevol persona enemiga del poble alemany¹⁵. El totalitarisme nazi volia aspirar a la supremacia ària i a una pau i tranquil·litat social, però la seva tranquil·litat va ser el terror, i la seva pau va ser el silenci de l'enemic. El totalitarisme va utilitzar la religió ariosofista per despolititzar a l'enemic en exercir-los un tracte inhumà sota el pretext d'unes lleis nazis capritxoses i arbitràries integrades i interpretades per la inhumanitat de les SS i la Gestapo.

Una de les principals innovacions del nacionalsocialisme va ser la invenció d'un estil polític nou amb la incorporació de nous rituals nazis. Els actes polítics es van convertir en la dramatització dels nous mites i cultes (Mosse 2005, 15). El 1933, amb Hitler ja al poder, es va instituir una cerimònia inspirada en ritus nòrdics. Cada 9 de novembre s'homenatjava als catorze nazis morts en el *Putsch* de Munich del 8 i 9 de novembre de 1923¹⁶. Cada any es cridaven els seus noms i les *Hitlerjugend* (joventuts hitlerianes) contestaven "present". Hitler va fer construir un mausoleu a Munich i els alemanys desfilaven amb el braç dret aixecat en memòria dels que Hitler va anomenar els màrtirs de novembre (Clarke i Costelle 2011).

Una altra cerimònia incorporada com a ritual nazi va ser el de la bandera ensangonada. Durant el congrés anual del partit a Nuremberg, Hitler exposava la bandera ensangonada durant el *Putsch* de 1923 i amb gestos ampul·losos tocava amb ella les banderes dels nous batallons nazis com si així els consagres. Aquesta celebració, gairebé mística, és un clar exemple de l'habilitat dels nazis per a falsejar la història. En realitat, Hitler no havia planejat el cop d'estat de 1923, va ser un intent improvisat i maldestre, forjat a l'interior d'una cerveseria de Múnic, on gairebé no va valorar les possibles conseqüències. Totes aquestes cerimònies teatrals ocultaven la realitat i que podria haver posat fi a l'aventura nazi, perquè el *Putsch* va fracassar, Hitler

¹⁵ Les persones enemigues del Tercer Reich, eren els jueus i els comunistes, però també ho va ser qualsevol persona que obstaculitzes la voluntat dels líders nazis, "*La tasca inicial de les Sicherheitsdienst (SD) va ser la d'espigar als membres del partit.*" (Arendt 2003, 27). Es recomana visualitzar el film *La solució final* (Conspiracy, Frank Pierson, 2001). Aquest film tracta la conferència de Wannsee, però és interessant observar el "persuasiu" diàleg de Heydrich a la resta de conferenciants, alts comandaments nazis ([vegeu annex 9](#)).

¹⁶ Cop d'estat de Hitler, Hermann Göring i el general Erich Ludendorff (1835-1937 a Múnic. La rebel·lió és esclafada per la policia i l'exèrcit. Moren catorze nazis (futurs màrtirs), Göring resulta ferit i Hitler és condemnat a cinc anys de presó, però només compleix vuit mesos. A la presó escriu *Mein Kampf* i es publicarà el 1925.

va ser engarjolat i el partit nazi il·legalitzat (Clarke i Costelle 2011). En conclusió, els rituals es van convertir en una eina efectiva de nazificació de l'home massa.

Per acabar aquest punt hem d'esmentar els centres d'adoctrinament. No menys importants que les anteriors, aquesta tipologia de suggestió nazi va estar focalitzada cap al procés de socialització primària de la joventut alemanya —procés d'aprenentatge i aprehensió que té lloc els primers anys de vida¹⁷. Si en major grau, la por, la violència i la propaganda eren dirigides cap a processos de socialització secundària, l'adoctrinament se centra en la socialització primària, en tant és el període en què es construeix el Primer Món de manera inqüestionablement real, un món sòlid on no caben ni la desconfiança ni el dubte (Fernández 2019, 12).

En una primera instància (1920-1933), l'adoctrinament nazi als joves es va produir fora de les escoles, on van destacar els grups juvenils de les *Jugendbund der NSPD* (Joventuts del Partit Nazi) fundada el 1922 i que va passar a anomenar-se a partir de 1926 les *Hitlerjugend* (Joventuts Hitlerianes) la secció masculina i la femenina les *Bund Deutscher Mádels* (Lliga de Joves Alemanyes), una secció paramilitar dependent del partit nazi, semblant al model adult de les *Sturmabteilung* (SA). A partir del gener de 1933, tot l'ensenyament primari alemany es va canviar i es va orientar a produir alemanys conscients de la seva etnicitat ària, a ser obedients i a ser capaços de sacrificar-se pel Führer i per la Pàtria. L'adoctrinament va consistir a aprehendre amor i sacrifici per Hitler, a complir amb l'obediència cega a l'autoritat de l'Estat, el militarisme, la pràctica esportiva, el racisme i l'antisemitisme (United States Holocaust Memorial Museum 2019). D'aquesta manera tan subtil, sense exercir la por i el terror, es va aconseguir nazificar les futures generacions alemanyes.

5.4. Característiques del totalitarisme nazi

D'acord amb Baqués (2019), citant a Arendt (2006), de totalitarismes només n'han existit dos en la història l'home: el nazisme i l'estalinisme. Fins ara, hem vist que el totalitarisme nazi requereix l'home massa perquè avanci i pugui desplegar els seus efectes. De la dissidència i dels enemics del nacionalsocialisme se'n van encarregar, primer, les SA¹⁸, i a partir de 1934, les SS i la Gestapo amb l'ús de la por i la violència.

¹⁷ Entenem per socialització el procés mitjançant el qual les persones aprenen i aprehenen, en el decurs de la seva vida, els elements socioculturals del seu medi, els integra a les estructures de la seva personalitat —sota la influència d'experiències i d'agents socials significatius— i s'adapta així a l'entorn social en el si del qual ha de viure (Fernández 2019, 7).

¹⁸ En temps de la República de Weimar, les SA van protagonitzar, entre molts altres, els casos dels *Einzelaktionen*, actes de coacció a les famílies jueves amb la finalitat que venguessin les seves propietats a preus irrisoris (Arendt 2003, 23).

La propaganda i l'adoctrinament, a través de processos de socialització específics en cada cas, van ajudar a avançar el nazisme en la societat alemanya.

El totalitarisme¹⁹ nazi es va caracteritzar pel seguiment de les lleis racials, suposadament naturals i històriques, pròximes al darwinisme. El seu ideòleg més notable fou Alfred Rosenberg (1893-1946), influenciat alhora pel filòsof francès Arthur Comte de Gobineau (1816-1882) i la seva obra *Les desigualtats de les races humanes* (1864) on va desenvolupar la teoria de la superioritat racial ària. D'acord amb Arendt (2006, 621), el concepte d'evolució en la naturalesa, en el camp de la biologia, és un moviment natural unilineal, es desplaça en una direcció indefinida i progressiva. És com dir que la natura està sent arrossegada en la història, per tant, la vida natural se la pot considerar històrica. La llei natural de la supervivència dels més aptes proposada per Darwin és doncs una llei històrica i va ser utilitzada pel racisme nazi per justificar la superioritat ària “Pero la dominación totalitaria no opera sin la guía de la ley ni es arbitrario porque afirma que obedece estrictamente a aquellas leyes de la Naturaleza o de la Historia de las que supuestamente proceden todas las leyes positivas.” (Arendt 2006, 619).

Altrament, la ideologia nazi no només es va nodrir de Rosenberg i Gobineau. La política racista del Tercer Reich es va entroncar, en primer lloc, per la voluntat de Hitler, la seva paraula estava per damunt de qualsevol ordenament jurídic “Eichmann siempre había sido un ciudadano fiel cumplidor de las leyes, y las órdenes de Hitler, que él cumplió con todo celo, tenían fuerza de ley en el Tercer Reich.” (Arendt 2003, 20), i en segon lloc, per una multiplicitat de teories ariosofistes, en major grau, per l'escola de la Societat Thule, organització ariosofista que més influència va exercir en Hitler i en la creació el 1919 del Partit Obrer Alemany—*Deutsche Arbeiterpartei* (DAP)— amb Anton Drexler (1884-1942) al capdavant ([vegeu annex 11](#)).

De manera genèrica, les lleis positives del nazisme tenen el seu origen al llibre *Mein Kampf* (la meua lluita) escrit per Hitler el 1925 mentre era a la presó a causa del *Putsch* de 1923. En síntesi, l'obra de Hitler ve a ser en part una autobiografia i en altra part el tractat polític per on havia d'actuar el partit nazi: autoritarisme i autoritat total del *Führer* (la paraula de Hitler està per damunt de qualsevol ordenament jurídic), estat totalitari (construcció d'un estat nazi amb estructures de control i suggestió), antiparlamentarisme (eliminació de la democràcia), llibertats individuals només per als ciutadans alemanys (es va desenvolupar en les lleis de Nuremberg), racisme

¹⁹ El totalitarisme és un sistema polític que reuneix en mans d'un grup o partit tots els poders de l'Estat, no permet l'actuació d'altres partits, imposa la seva ideologia en tots els ordres de la vida del país i negligeix els drets humans en profit de la raó d'estat ([DIEC2](#)).

(etnocentrisme ari), antisemitisme, anticomunisme, l'ús de la violència (necessària per a la consecució del nazisme) i el *lebensraum* (espai vital cap a l'est indispensable per satisfer la necessitat d'expansió demogràfica).

Una altra característica del totalitarisme nazi va ser la inèrcia i la capacitat per englobar-ho tot. El nom del partit nazi és "Partit Nacionalsocialista dels Treballadors Alemanys" (NSDAP) ([Vegeu l'annex 12](#)) i abraça qualsevol administració i ideologia des de l'extrema dreta fins a l'extrema esquerra. És a dir, representa el tot, no pot existir un altre en tant el nazisme gestiona totes les accions de la societat alemanya. Amb tot, convé destacar que l'element crucial a defensar pel totalitarisme no va ser la llengua, sinó la puresa de la raça ària.

Aquesta ideologia etnocèntrica promovia l'exaltació i la perpetuació de la raça ària i la denigració i aniquilació de les persones considerades éssers inferiors, com els discapacitats, jueus, gitanos, africans, eslaus, homosexuals, opositors al règim nazi i aquelles persones que pel seu comportament no s'ajustava als cànons nazis o als interessos de Hitler, calaix de sastre per justificar l'eliminació arbitrària de qualsevol persona, com va ser la purga dels líders de les SA el 1934. A més, el totalitarisme va reclamar la necessitat d'assenyalar un culpable de la derrota de 1918 —els jueus i marxistes— i la necessitat d'inventar un enemic —els jueus com l'encarnació del mal (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 227).

El totalitarisme és la negació de l'Estat. Esfondra la noció de nació i menysprea l'estat de dret. El partit nazi (NSDAP), quan va estar a l'oposició a partir de 1924, va edificar estructures de poder paral·leles a les de l'Estat, com les SA i les SS, i quan van accedir al poder es van mantenir i en van crear de noves, com la Gestapo i els SD, les quals van estar per damunt de qualsevol administració de l'Estat. El totalitarisme nazi va ser una estructura administrativa dogmàtica i paral·lela a l'Estat. D'aquesta manera es va crear inseguretat jurídica i una radicalització de l'arbitrarietat. D'aquí la celebració de la Conferència de Wannsee (1942), per ajustar la norma de l'Estat totalitari nazi, en aquest cas la paraula de Hitler, per coordinar i accelerar la Solució Final a la qüestió jueva. A més, cal recordar que durant el Tercer Reich, la Constitució alemanya aprovada durant la República de Weimar (1918-1933) no es va eliminar, es va obviar, en tant els nazis només van observar l'assoliment de les lleis procedents de Hitler i de l'arbitrarietat dels líders nazis guiats per normes antisemites, racistes i etnocèntriques.

Aquest va ser el veritable projecte totalitari nazi. Construir un nou Estat amb una identitat nova, d'ideologia ariosofista, una nova cultura i societat ària i diluir qualsevol

signe identitari anterior al nazisme. Parafraçant Mosse (2005, 15), el nazisme va utilitzar antigues tradicions i les va adaptar a la nova cultura d'exaltació de la ideologia nazi. Es van crear festes, gestos i formes noves per a convertir-les en noves tradicions i rituals nazis dins dels programes de suggestió i de processos de socialització, tot, amb la intenció de nazificar l'home massa.

El totalitarismo, allí donde se alzó con el poder, desarrolló instituciones políticas enteramente nuevas y destruyó todas las tradiciones sociales, legales y políticas del país. Fuera cual fuera la tradición específicamente nacional o la fuente espiritual específica de su ideología, el gobierno totalitario siempre transformó a las clases en masas, suplantó el sistema de partidos no por la dictadura de un partido, sino por un movimiento de masas, desplazó el centro del poder del ejército a la policía y estableció una política exterior abiertamente encaminada a la dominación mundial.

Arendt (2006, 617)

5.5. Influències ideològiques en el nazisme i l'antisemitisme a Europa

L'inici del nazisme s'emmarca dins dels corrents ideològics orientats cap a la superioritat de la raça ària. Partim d'una construcció i d'una consolidació del nazisme a través d'unes preteses lleis de superioritat racial naturals i etnocèntriques i d'una particular interpretació d'aquestes lleis per part dels nazis. Així doncs, el nostre interès se centra ara a analitzar la construcció ideològica del nazisme: sobre quines teories va rebre influències i com va evolucionar fins a la fi del Tercer Reich.

El nazisme estava vertebrat per un etnocentrisme i antisemitisme paradigmàtics. Una ideologia provinent d'una interpretació de les lleis de la natura lligades per una aura de rituals místics d'origen històric, nòrdic i mitològic. És, per tant, una transformació d'un sentiment abstracte i latent d'una part significativa de la societat alemanya —i europea— i que Adolf Hitler va saber analitzar i integrar en el seu discurs nazi prèvia publicació de les seves intencions en el llibre *Mein Kampf* (1925).

El papel del más fuerte es dominar. No se debe mezclar con el más débil, pues sacrifica así su propia grandeza. Solamente el débil de nacimiento podrá ver en eso una crueldad, lo que se explica por su complejión débil y limitada. Ciertamente es que, si tal ley no prevaleciese, sería imposible pensar en cualquier perfeccionamiento en el desarrollo de los seres vivos en general. Ese instinto universal que actúa en toda la Naturaleza, esa tendencia a la pureza racial tiene como consecuencia no sólo establecer una marcada delimitación de cada raza hacia el exterior, sino también mantener las disposiciones naturales.

Adolf Hitler (1925, 180-181)

A principis del segle XX van aparèixer a Alemanya diferents societats que transitaven entre un sectarisme i unes realitats històriques procedents de textos vèdics i bíblics caracteritzades per la misticitat, el pangermanisme, l'esoterisme, l'ocultisme, elements mífics medievals i de les teories racistes, supremacistes i antisemites. La confluència d'aquest ecosistema múltiple, dona lloc al que s'ha anomenat l'ariosofia.

Una d'aquelles societats ariosofistes i que més influència va tenir en el naixement del partit nazi va ser la Societat Thule, qui havien adoptat el nom d'un mític regne nòrdic. El 1919, alguns dels seus membres, com Anton Drexler (1884-1942) van decidir entrar en política i fundar el Partit Obrer Alemany—*Deutsche Arbeiterpartei* (DAP). El 1922, la Societat Thule va adquirir un diari anomenat *Der Völkischer Beobachter* (l'observador popular) i es va convertir en l'òrgan oficial del partit nazi. El seu editor va ser Alfred Rosenberg, autor de *El mite del segle XX* (1930) de temàtica antisemita i un dels màxims ideòlegs del partit nazi, fets pel que el Tribunal Militar Internacional de Nuremberg el va condemnar a mort el 16 d'octubre de 1946.

L'antisemitisme té molts segles d'antiguitat i no coneix fronteres. Perseguits pel seu destí, els jueus s'han convertit al llarg i ample de la història i l'espai en cap de turc en moments de crisi. És important recordar que el nazisme va irrompre en la consciència col·lectiva alemanya de manera progressiva i que l'antisemitisme era desbordant en el món occidental abans de l'aparició del partit nazi. Així, trobem clars exemples antisemites, com la col·laboració de l'empresari nord-americà Henry Ford amb Hitler abans de la Segona Guerra Mundial o fets com l'afer Dreyfus a França ([vegeu annex 17](#)). A Rússia, a principis del segle XX, el poble jueu va ser víctima de pogroms i de matances. Molts dels que van sobreviure i van poder fugir de la persecució russa es van establir a Alemanya (Clarke i Costelle 2011).

Rusia, (durante la Segunda Guerra Mundial) que no había firmado la Convención de La Haya (Italia no lo ratificó), había despertado fuertes sospechas, por lo menos, de infligir malos tratos a sus prisioneros, y, según recientes investigaciones, los rusos parecen también haber sido responsables del asesinato de quince mil oficiales del ejército polaco, cuyos cuerpos fueron descubiertos en el bosque de Katín, situado en las cercanías de Smolensk (Rusia).

Arendt (2023, 153)

6. La banalització del mal i l'obediència cega d'Adolf Eichman, per Hanna Arendt

El 1961 Hannah Arendt va assistir en qualitat de corresponsal del diari *The New Yorker* dels Estats Units al procés celebrat a Jerusalem contra Adolf Eichmann (1906-1962), alt funcionari del Tercer Reich (tinent coronel de les SS) acusat de crims contra

la humanitat. El 15 de desembre de 1961, Eichmann va ser declarat culpable de quinze delictes contra el poble jueu i va morir a la forca la nit del 31 de maig a l'1 de juny de 1962 ([vegeu annex 13](#)).

Cal tenir present que el judici no es va celebrar al Tribunal Militar Internacional de Nuremberg (Alemanya)²⁰, sinó a Israel, després que el Mossad (Servei d'Intel·ligència Exterior d'Israel) segrestés Eichmann a l'Argentina contravenint tot ordenament jurídic internacional i en especial la Declaració de Moscou de 1943. En conseqüència, Argentina no va poder reclamar a Eichmann ni oferir asil polític, en tant, primer, la documentació d'identitat argentina d'Eichmann era irregular i, segon, els crims contra la humanitat no poden ser considerats crims polítics. La mateixa situació es va presentar a Bonn, tot i ser Eichmann ciutadà alemany.

Convé destacar que Eichmann, durant el segrest, va signar un document on donava la conformitat als segrestadors per ser conduït a Israel i comparèixer davant un tribunal de justícia amb la intenció de quedar en pau amb ell mateix. Amb tot, les garanties processals van ser diferents de les que Eichmann podria haver tingut a Nuremberg (Arendt 2003). I aquesta desconfiança de l'Estat d'Israel amb el Tribunal de Nuremberg queda palès així:

¿Creía verdaderamente Hausner (fiscal de Jerusalem) que los juzgadores de Nuremberg habrían prestado atención a la suerte de los judíos, en el caso de que Eichmann hubiera sido acusado? No. Al igual que todos los ciudadanos de Israel, el fiscal Hausner estaba convencido de que tan solo un tribunal judío podía hacer justicia a los judíos, y de que a estos competía juzgar a sus enemigos.

Arendt (2003, 9)

El que volem dir és que, el judici de Jerusalem, al principi, volia ser un acte polític, un acte històric concentrat en la figura d'Eichmann. Un oficial de cinquena categoria de les SS que poc va tenir a veure en el disseny de la Solució Final. La seva funció com a comandament de les SS va ser la d'organitzar els mitjans de transport dels jueus fins als camps de concentració nazis, activitat no exempta de crims contra la humanitat. Així ho recull la sentència de Jerusalem d'11 de desembre de 1961, on no es va apreciar l'acusació del fiscal de conspiració i per tant responsable de la Solució Final, però si de quinze delictes contra el poble jueu ([vegeu annex 14](#)).

²⁰ El Tribunal de Nuremberg va ser creat amb la finalitat de jutjar als principals criminals de l'Eix europeu els crims del qual no tinguessin una localització geogràfica determinada. Va ser creat pel Regne Unit de la Gran Bretanya i Irlanda del Nord, els Estats Units d'Amèrica, França i la Unió Soviètica mitjançant un acord signat a Londres el 8 d'agost de 1945 (Nacions Unides 2002).

Himmler daba por escrito las órdenes de deportación a Kaltenbrunner, jefe de la RSHA, quien las notificaba a Müller, jefe de la Gestapo, o Sección IV de la RSHA, quien a su vez transmitía verbalmente las órdenes a la Subsección IV-B-4, es decir, a Eichmann.

Arendt (2003, 92)

I quins són els preceptes infringits pels nazis? De què se'ls va acusar en els judicis de Nuremberg i Jerusalem? El que es va jutjar van ser crims de guerra i d'atrocitats perpetrats per l'Alemanya nazi seguint les ordres de l'Estat. No van ser simples actes polítics per defensar Alemanya d'una hipotètica lluita de subsistència com pretenia justificar Hitler. Tot i això, l'ordenament jurídic internacional en l'ordre de defensa i protecció dels drets humans era vague i ambigu²¹. Amb tot, la Convenció de Ginebra de 1864 i la Conferència de la Haia de 1907 recollien una sèrie de tractats internacionals amb la finalitat d'humanitzar la guerra, minimitzar els efectes de la guerra sobre militars i la població civil i regular el Dret Internacional Humanitari en limitar i evitar el patiment humà en temps de guerra, però en cap cas es legislaven els drets humans com es va fer a partir de 1945.

Dins d'aquest context, el 1942 els governs de les potències aliades dels Estats Units, Gran Bretanya i la Unió Soviètica van anunciar la seva determinació de castigar els criminals de guerra nazis. Dels crims perpetrats pel totalitarisme de Stalin no se'n va parlar. Uns eren partidaris d'execucions sumaries, seguint l'exemple dels mateixos nazis, i d'altres van ser més partidaris de constituir el Tribunal Militar Internacional. El 1943 es va constituir la Declaració de Moscou, signada per Roosevelt, Churchill i Stalin, on es va acordar que durant un suposat armistici, les persones considerades responsables de crims de guerra serien enviades al país on s'havien perpetrat els crims amb la finalitat que fossin jutjades d'acord amb les lleis d'aquell país (United States Holocaust Memorial Museum 2024).

Finalment, l'agost de 1945 es va acordar a Londres crear el Tribunal Militar Internacional de Nuremberg "con la finalidad de juzgar a los principales criminales del Eje europeo cuyos crímenes no tuvieran una localización geográfica determinada. Fue creado por el Reino Unido de Gran Bretaña e Irlanda del Norte, los Estados Unidos de América, Francia y la Unión Soviética mediante un acuerdo firmado en Londres el 8 de agosto de 1945." (Nacions Unides 2002)²². En síntesi, el Comitè per a la Investigació i l'Enjudiciament dels principals criminals de guerra, integrat pels fiscals principals

²¹ Per posar alguns exemples, els drets humans existents abans i durant el nazisme eren els recollits a la Convenció de Ginebra de 1864 amb la finalitat d'humanitzar la guerra, la Conferència de la Haia de 1907, on es van millorar els costums de la guerra i la creació de la Societat de Nacions el 1920, dissolta el 1946 per crear l'ONU el 18 d'abril.

²² Per una lectura completa sobre el Tribunal de Nuremberg es recomana descarregar el fitxer de les Nacions Unides (2002) disponible a: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29046.pdf>

designats pels quatre Estats signataris van aprovar la imputació dels càrrecs, primer, de crims contra la pau, segon, crims de guerra i tercer, crims contra la humanitat contra tots els màxims responsables nazis.

Amb tot, seguint a Arendt (2003, 152-153), tot i que els crims contra la humanitat eren nous i desconeguts pel legislador i la justícia fins al període nazi, és a dir, la voluntat d'Adolf Hitler d'aplicar la Solució Final i el consegüent Holocaust, a Nuremberg es va aplicar als criminals nazis la llei de la Carta (Acord de Londres de 1945) i a Jerusalem la Llei de Nazis i Col·laboradors Nazis de 1950 o Llei de Càstig. A partir d'aquí ens hauríem de preguntar com va ser possible aplicar una llei de crims contra la humanitat que no existia durant el període nazi.

La resposta rau en el fet que el principi de legalitat del dret penal *nullum crimen nulla poena sine lege* (no pot haver-hi pena sense delictes)²³ no es va poder/voler aplicar a la Carta de Londres. Per què? Tampoc és la finalitat d'aquest treball indagar en aquesta temàtica, però convé destacar que la constitució del Tribunal de Nuremberg com els consignataris de la Carta de Londres van crear un Tribunal fet a mida per poder jutjar els crims comesos pels nazis i deixar impunes els comesos per ells mateixos, en tant els crims de guerra recollits en la Convenció de la Haia de 1907, sí que estaven en vigor durant el període del Tercer Reich. En aquest sentit, cal recordar els bombardejos dels aliats a les ciutats alemanyes, els crims del totalitarisme de Stalin amb les purgues i els assassinats a Polònia i les bombes nuclears d'Hiroshima i Nagasaki entre molts altres crims de guerra i contra la Humanitat perpetrats pels aliats.

Retornant al judici d'Israel, Jerusalem, al principi, volia ser més un judici moral on la intencionalitat és essencial, més que en un judici penal, on es jutgen actes. D'aquí la sumptuosa posada en escena del fiscal Gideon Hausner, la del primer ministre israelià Ben Gurión i la de la premsa internacional. Però després d'escoltar les repetides protestes d'Eichmann davant de les acusacions del fiscal que mai havia fet res per iniciativa pròpia, que mai havia tingut intencions de cap mena i que només havia obeït les ordres dels seus superiors jeràrquics, finalment, el que Jerusalem va jutjar van ser els actes i la participació d'Eichmann en l'Holocaust com a un dels responsables de la Subsecció IV-B-4 encarregats dels assumptes jueus, fet conclouent i demostrat i que és el que el va conduir a la forca. A més, cal tenir en consideració que Eichmann va declarar al judici, i va quedar demostrat, que ell només volia la solució política al problema jueu,

²³ El principi de legalitat del dret penal *nullum crimen nulla poena sine lege* està recollit en l'article 25.1 de la Constitució espanyola: Ningú pot ser condemnat o sancionat per accions o omissions que en el moment de produir-se no constitueixen delictes, falta o infracció administrativa, segons la legislació vigent en aquell moment. (Diccionario panhispánico del español jurídico, 2023).

és a dir, l'expulsió dels jueus en contraposició a la Solució Final ordenada per Adolf Hitler i orquestrada per Hermann Göring i Reinhard Heydrich.

Como se recordará, Eichmann había insistido invariablemente en que él solamente era culpable de «ayudar y tolerar» la comisión de los delitos de los que se le acusaba, y que nunca cometió un acto directamente encaminado a su consumación. Ante nuestro gran alivio, la sentencia reconocía, en cierto modo, que la acusación no había logrado desmentir a Eichmann en este aspecto.

Arendt (2003, 148)

Des del punt de vista de la filosofia política, Eichmann va crear un debat ètic i moral. Eichmann pretenia desinhibir-se de tota responsabilitat relacionada amb la Solució Final adduint que ell només es dedicava a organitzar els transports dels jueus cap als camps de concentració i que mai va matar a cap persona en tant ell només obeïa les ordres dels seus superiors jeràrquics de manera impecable “Eichmann siempre había sido un ciudadano fiel cumplidor de las leyes, y las órdenes de Hitler, que él cumplió con todo celo, tenían fuerza de ley en el Tercer Reich.” (Arendt 2003, 20).

D'altra banda, ampliem l'opinió d'Arendt (2003, 171) referent al suposada inconsciència d'Eichmann en la comissió dels seus actes com a responsable de les SS: “Para expresarlo en palabras llanas, podemos decir que Eichmann, sencillamente no supo jamás lo que se hacía.”. Així doncs, creiem que Eichmann era plenament conscient del que feia i del que es feia amb les persones als camps de concentració en aplicació de la Solució Final. Talment, Arendt volia incloure a Eichmann en la categoria social de l'home massa, on es va situar la gran majoria de la societat alemanya. Cal recordar que Eichmann era conscient de les atrocitats que es duïen a terme a les destinacions dels transports organitzats per la Subsecció 4-B-IV. En declaracions d'Eichmann en el judici de Jerusalem, recollides per Arendt (2003, 55-57), explica amb detall la visió de la comissió d'assassinats dins dels camions de gas en el camp de concentració de Kulm (Polònia) així com a les càmeres de gas dels camps de concentració de Treblinka i Auschwitz.

Per tant, el que Eichmann patia en aquells moments de l'Holocaust no va ser pas la submissió com la de l'home massa. Ell era conscient dels fets, tenia informació real del que estava succeint, ell era oficial de les SS, una altra capa de l'estratificació de la societat alemanya, no com l'home massa que només tenia coneixement parcial dels assoliments i virtuts del nazisme. El que realment patia Eichman era por. Por de ser eliminat si no complia amb la moral nazi, amb les ordres dels seus superiors jeràrquics, en tant era coneixedor de les pràctiques de les SS. No li quedava altra actuació que fer els ulls grossos i assolir els objectius marcats per les ordres.

Los judíos se encontraban en una gran sala (kulkm); les dijeron que se desnudaran totalmente; entonces llegó un camión que se detuvo ante la puerta de la gran estancia, y se ordenó a los judíos que entrasen, desnudos, en el camión; las puertas se cerraron y el camión se puso en marcha. «No sé cuántos judíos entraron, apenas podía mirar la escena. No, no podía. Ya no podía soportar más aquello. Los gritos... Estaba muy impresionado, y así se lo dije a Müller cuando le di cuenta de mi viaje.

Adolf Eichmann (1961) a: Arendt (2003, 55-56)

D'aquesta manera tan gràfica, Eichmann exposa el seu conflicte interior entre moral i ètica. Des del punt de vista de l'ètica, l'actitud d'Eichmann ha de respondre a la pregunta: com hem de viure? No obliga ni mana, sinó que recomana, ha de reflexionar sobre el comportament. És sempre particular i tendeix a abraçar la felicitat, per tant, distingeix entre el bé i el mal. Per contra, la moral ha de respondre a la pregunta: què he de fer? Obliga o pretén actuar d'una manera absoluta i tendeix cap a la virtut —com a disposició per a fer el bé (Comte-Sponville 2022, 102). Però com recorda Arendt (2003, 83), la filosofia moral de Kant elimina en absolut l'obediència cega. Kant exposa l'imperatiu categòric com una proposició que té la forma d'un manament i que ordena sense condició. I aquí està l'error d'Eichmann, quan va apel·lar a la filosofia de Kant per intentar desentendre's de la responsabilitat ètica en l'afer de la Solució Final (Arendt (2003, 83-84).

Eichmann formula una interpretació esbiaixada de Kant en proposar un imperatiu categòric del Tercer Reich: comportat de tal manera que si el Führer et veiés, aprovés els teus actes (Arendt 2003, 84). Però en realitat, seguint a Alcoberro (2009, 30-34), l'imperatiu categòric de Kant ve a dir com ha d'actuar una persona en correspondència a la pregunta de què ha de fer i aquesta actitud ha de ser determinada per la raó pràctica, és a dir, per la bona voluntat o virtuosisme de cadascú, en clara distinció entre el bé i el mal i no pel simple deure d'obediència cega a la llei, fet que encarna l'actitud d'Eichmann quant a la seva implicació moral i ètica sobre la Solució Final a la qüestió jueva.

Considerant aquesta actitud d'Adolf Eichmann, Hannah Arendt va definir la banalitat del mal. Concepte que, conjuntament amb la publicació sobre la col·laboració entre líders jueus i Eichmann, va portar Arendt a ser acusada d'antisemitisme i ser defensora del nazisme. Així, la banalitat del mal d'Arendt és el mal comès per persones sense motius, sense conviccions, sense cors cruels o intencions malèvols. Éssers humans que es neguen a ser persones, que renuncien a la qualitat decisiva de l'ésser humà com és la capacitat de pensar i de decidir què és el bé i què és el mal. En definitiva, d'emetre un judici moral. La banalitat del mal és la mostra del trencament moral total i absolut provocat pels nazis. No només entre botxins, en aquest cas Eichmann, sinó que

també entre espectadors engegats com l'home massa i també entre les seves víctimes, d'aquí la col·laboració d'alguns jueus amb Eichmann. La banalitat del mal és la increïble mediocritat de l'home amb la terrible envergadura dels seus actes (Von Trotta 2012, 1:32:05-1:38:22).

I és en aquest punt de la filosofia arendtiana on trobem a faltar un desenvolupament més profund de la banalitat del mal. La mediocritat d'Eichmann, segons Arendt, el va conduir a perpetrar els actes contra la humanitat. Ara bé, cal dir que ho va fer de manera conscient, no com a víctima del totalitarisme nazi, ell era part voluntària del nazisme, era oficial de les SS, en qualsevol moment podia haver renunciat al càrrec. La mediocritat d'Eichmann va ser un acte de supervivència, un acte fingit, una màscara de Picasso o Picabia, un acte teatral comès per un actor convidat de pedra i que representa la indiferència a causa de la por que exercia el nazisme. Una por de ser eliminat si no complia amb les ordres dels seus superiors, un cas d'obediència cega per por a la represàlia. Amb tot, però, la seva vanitat, estava representada en la seva categoria social i professional i li impedia abandonar la baula que ocupava en la cadena de la màquina de la Solució Final: "La jactància era el vicio que perdía a Eichmann." (Arendt 2003, 33).

Un altre aspecte de la cultura nazi a tenir en compte durant el període del Tercer Reich és la dissolució de les atribucions en la cadena de la Solució Final. Amb el propòsit d'evitar acusacions de violacions dels drets humans per part dels màxims responsables nazis, es van repartir les responsabilitats de la Solució Final. És a dir, hi havia un director per a cada engranatge de la maquinària nazi amb la finalitat d'emascarar i diluir la competència de l'Holocaust. En aquest sentit, Eichmann va declarar al judici que ell només es va limitar a obeir ordres superiors (el concepte d'obediència cega) en un clar exercici d'evadir la responsabilitat en la consecució de la Solució Final.

En desgranar el concepte de desobediència cega, trobem que cada funcionari nazi complia amb un treball trivial, de manera competent i sense remordiments, ja que ningú percebia d'una manera clara i directa què realitzava una ínfima part d'un genocidi. Dins d'aquest context, uns funcionaris detenien a les víctimes i només amb això ja havien assolit la seva funció. Uns altres funcionaris els conduïen fins al camp de concentració i no van tenir més culpa que la d'haver conduït una locomotora. El director del camp de concentració va complir amb la seva missió només obrint les portes del recinte. Eichmann s'encarregava de coordinar tots els transports dels camps de concentració. Òbviament, per a la violència final, es va utilitzar un home massa abduït pel nazisme i prou cruel com per assolir l'objectiu d'obrir una aixeta de gas, conduir els

condemnats a l'interior de les càmeres de gas, imposar treballs extenuants o privar d'aliments a les persones fins a la mort. D'aquesta manera, cap baula de la cadena de l'engranatge de la Solució Final li va costar menys a escala psicològica obeir una ordre d'un superior jeràrquic. Es va amagar darrere de la banalitat del mal, en creure que ell només havia complert amb el seu treball encomanat pel seu superior (Muñoz de Baena, Enríquez i Pando 2018).

D'altra banda, el concepte sobre l'obediència cega plantejada per Arendt es pot observar com actua de manera clara en els experiments universitaris que es van dur a terme als Estats Units els anys 1960 i 1971 i que desenvolupem en el punt següent. En síntesi, Eichmann es va servir de l'obediència cega per justificar la seva actitud com a oficial de les SS i intentar defugir la seva responsabilitat en la Solució Final. Amb tot, recordem que l'obediència cega no va ser, ni és, un eximent de responsabilitat, ja que al final, en el judici de Jerusalem, es van jutjar les accions d'Eichmann, i el fet de dirigir els transports cap als camps de concentració nazis va ser un acte clar de la comissió de delictes contra la humanitat.

6.1. Un parell d'exemples pràctics sobre l'obediència cega i la banalització del mal: l'experiment de Philip Zimbardo (1963) i de Stanley Milgram (1971)

El concepte d'obediència cega exposat per Hannah Arendt amb relació a l'actitud d'Eichmann durant el Tercer Reich es pot explicar a través de dos experiments que es van dur a terme als Estats Units el 1963 i el 1971. D'aquesta manera il·lustrem com el poder s'imbueix en la societat i banalitza el mal fins a fer-lo indiferent i invisible, tot seguint l'obediència cega, unes ordres provinents de superiors jeràrquics.

El primer experiment correspon al que va dur a terme Stanley Milgram (1933-1984) el 1963. L'experiment fou conegut com 'L'obediència a l'autoritat'. D'acord amb Alcoberro (2024), Milgram va contractar quaranta persones per tal de participar en un experiment sobre el funcionament de la memòria a la Universitat Yale, Estats Units ([vegeu annex 15](#)). En síntesi, es tractava d'esbrinar fins a quin punt una persona normal podia exercir un càstig cruel a una persona induïda per una ordre, un actor que fingia el dolor quan s'equivocava de manera voluntària en la cadena memorística. L'experiment mostrava a les clares que individus perfectament vulgars, mentalment normals i perfectes ciutadans ordinaris podien convertir-se en botxins.

Segons Ángel (2014): "En realidad, lo que Milgram quería estudiar era porqué las personas obedecen órdenes destructivas cuando proceden de una autoridad. [...] Su conclusión fue que los humanos somos capaces de lo peor cuando estamos

cumpliendo órdenes de una autoridad “. García i Gil (1999, 272) exposen una síntesi dels resultats dels estudis de Milgram: “las órdenes de una autoridad destinadas a infligir daño a alguien (hecho confirmado de forma general en diferentes países y culturas) tiende a disminuir a medida que los sujetos se sienten responsables del sufrimiento de las víctimas”.

El segon experiment correspon al del psicoanalista Philip Zimbardo l'any 1971. Es va dur a terme a la Universitat de Stanford, Califòrnia, amb la finalitat d'estudiar la deshumanització que experimenta un subjecte normal quan se sent investit de poder ([vegeu annex 16](#)). D'acord amb Alcoberro (2024), Zimbardo va justificar l'experiment citant: “Queríamos ver que ocurría al enfrentar a buenas personas con una mala situación. En este caso la cárcel.”

D'acord amb Alcoberro (2014), l'experiment de Zimbardo va aplegar vuitanta voluntaris psicològicament equilibrats per tal de simular l'establiment d'una presó. Uns, adoptaren el rol de guardià i els altres de presoners. Aviat, però, la gran majoria interioritzaren profundament el paper de guardians i mostraren un sadisme extrem, mentre que els presoners testimoniaven un autèntic comportament de prostració. L'experiment es va haver d'aturar al cap de sis dies dels quinze programats, a conseqüència de l'espontaneïtat dels participants. Els carcellers sense una formació formal, adoptaren un comportament brutal, amb vexacions psíquiques i físiques; com si el poder fos un afrodisíac.

Els dos experiments exposats tenen en comú la desinhibició de la personalitat. El que Arendt va anomenar la banalització del mal, éssers humans que es neguen a ser persones, que renunciïn a la qualitat decisiva de l'ésser humà com és la capacitat de pensar i de decidir que és el bé i què és el mal i actuar conforme a la rectitud de normes destructives seguint una errònia interpretació de l'imperatiu categòric de la moral kantiana. En el cas de Zimbardo, segons citen García i Gil (1999, 272-276), la desinhibició de la personalitat es produeix per considerar els fets com una situació de desindividuació, en reduir tant la capacitat d'autoobservació com la d'avaluació social, conduint tot plegat, a realitzar accions impulsives, emocionals, irracionals, agressives i que ataquen formes i estructures tradicionals. En el cas de Milgram, per obeir ordres d'una suposada autoritat legítima que habilita a la persona per infligir lesions a les víctimes.

En síntesi, observem cert paral·lelisme entre els experiments de Milgram i Zimbardo amb l'actitud d'Adolf Eichmann exposada per Hannah Arendt (2003). Eichmann i segons sembla, tots els nazis encausats pel Tribunal Militar Internacional de

Nuremberg a partir de 1945, van voler al·legar l'obediència cega en els seus respectius judicis, però com ja hem dit, l'obediència cega no va ser un eximent de responsabilitat, encara menys en delictes contra la humanitat. El descàrrec de l'obediència cega va ser un intent maldestre de traspassar la responsabilitat dels actes dels dirigents subordinats nazis als seus superiors jeràrquics. Per consegüent, seguint el principi d'obediència cega s'arribaria a la conclusió que el màxim i únic responsable de la Solució final seria Adolf Hitler.

7. La cultura. Element vertebrador de la societat nazi

Pot ser que algun líder nazi actues en el sentit estricte de la banalització del mal arendtià. Ens costaria demostrar-ho. En una altra línia d'investigació es podria aprofundir en aquest tema, però ens inclinem a pensar que aquesta conducta desinhibida d'Eichmann exposada per Arendt i García i Gil, es construeix des de la cultura, la teoria del coneixement i la psicoanàlisi de Freud. Dèiem que el nazisme estava destinat a reconstruir a l'home massa anòmic i alienat de 1918 en un ferm creient del nazisme com si es tractés d'un fonamentalista religiós i a justificar l'existència dels dirigents nazis encarregats de la finalitat programàtica de la Solució Final i que, en conjunt, va ser la voluntat d'Adolf Hitler. Però per poder explicar aquest fenomen cal endinsar-nos en l'estudi de les diferents escoles humanístiques més adients al cas del nazisme.

7.1. Definim el concepte de cultura

Explicar el significat de cultura resulta ser una tasca força ambigua i polièdrica. Cada significat depèn del context en què s'utilitza el mot cultura. Així, per a Gomà (2018) "Cultura es, sin duda, una de esas palabras transcendentales y ambiguas." En cercles populars, cultura equival a parlar de producció d'obres o *poiesis*²⁴, en major grau de cultura culta: pintura, escultura, literatura, cinema, teatre i òpera, però també de cultura popular: festes populars, refranys, contes o cançons populars. Però cultura és més que tot això. Segons citen Claret, López i Fuster (2017, 5) cultura és "el conjunt de pràctiques, creences, símbols i processos conformadors de l'univers no material d'una societat.", definició semblant a la proposada per E. B. Tylor (1871, 1) quan cita que "la cultura és aquell conjunt complex que inclou coneixement, creença, art, llei, moral, costum i altres capacitats i hàbits adquirits per l'home com a membre d'una societat."

Parafrasejant a Gomà (2018), la cultura és el conjunt de creences i costums, decantades històricament y estructurades en marcs interpretatius, compartits per

²⁴ Per a Plató la *poiesis* era tota causa que faci passar qualsevol cosa del no-ser al ser.

membres d'una mateixa comunitat en un àmbit territorial i històric concret. En una primera accepció, la cultura s'utilitza per establir la manera de veure i interpretar el món: "[...] se recorre a dos metàforas: cultura como imagen del mundo, por un lado, y cultura como interpretación del mundo, por otro". Per entendre la primera metàfora sobre com es veu el món, Gomà ho exemplifica amb la visió de la Via Làctia. En el món clàssic, de mentalitat mitològica, es mirava la Via Làctia i es creia veure llet vessada de manera accidental per Hèracles (grec) – Hèrcules (romà) en mamar del pit d'Hera (grega) - Junó (romana) (vegeu [annex 3](#)), mentre que en el món modern, de mentalitat científica, veiem formacions de matèria i galàxies. En la segona metàfora, Gomà suposa que el món és un text susceptible de ser llegit i interpretat en una pluralitat de possibilitats.

D'aquesta dissertació de Gomà, podem extreure tres hipòtesis. La primera ens ve a dir que la cultura construeix i delimita grups socials a partir de la forma en què cada grup veu el món. La segona, de manera implícita, fa referència a les teories del posthumanisme i del relativisme²⁵. I la tercera, ens deixa clar que la cultura és una potència adquirida a partir de l'experiència. Per tant, s'ha d'entendre la cultura com una agència sociològica amb capacitat per influenciar i modificar l'acció humana²⁶.

Un exemple que deixa clar com funciona l'agència cultural, i que en cert sentit segueix Gomà, és la visió sobre l'evolució humana proposada pel filòsof August Comte (1798-1857). Parafrasejant Gamba (2010, 180), Comte va suposar que la humanitat travessa en la seva evolució per tres estadis successius: l'estadi religiós, el metafísic i el científic o positiu ([vegeu annex 2](#)). En conjunt, s'ha d'observar com la cultura, aquell conjunt complex de coneixement, orienta l'acció humana.

Des del vessant antropològic contemporani, segons refereix Llobera (2009, 20-21), la cultura es vincula, bàsicament, a dues grans concepcions: la totalista i la mentalista. La primera es refereix a la totalitat de les formes de vida dels éssers humans o la totalitat d'eines, actes, pensaments i institucions per mitjà dels quals els pobles viuen i es perpetuen. Per tant, en aquesta idea, la cultura delimita les comunitats humanes i al seu medi ambient. L'antropòleg Marvin Harris (1927-2001), considera que la cultura abraça tots els components de la vida social: conjunt d'activitats i d'idees associades a una població. La segona, amb Clifford Geertz (1926-2006) al capdavant, cita que la cultura és un sistema d'idees o conceptes, un intercanvi d'objectes plens de significat,

²⁵ La [imatge 6](#) és un símbol de la individualitat i la consciència del que és personal. L'informalisme va ser un moviment artístic de postguerra, avantguardista, on s'intenta obrir nous camins expressant atzar, inconsciència o improvisació, una manera relativista de fer sorgir un sentiment íntim i individual (Gil i Oliver 2023, 40).

²⁶ D'acord amb Josep Martí (2023), l'agència, en sociologia, és la capacitat d'influenciar, la capacitat de modificar des d'una ontologia plana, on qualsevol cos, no només cossos orgànics sinó també els objectes i les idees, té capacitat per vehicular agències.

els quals, ens aclareix el comportament dels éssers humans. La cultura esdevé, així, un text que ha de ser interpretat com també suggereix Gomá en la seva segona metàfora.

Així mateix, l'antropologia cultural destaca quatre característiques clau sobre la cultura. La primera és que la cultura és compartida. No és quelcom genèticament heretat, fa que una persona formi part d'una societat i això fa que es puguin entendre i preveure els comportaments dels altres membres de la societat. Tanmateix, això no treu l'existència de subcultures que no comparteixen tots els elements d'una cultura determinada, reduccionisme aplicable fins a la unitat. La segona és que la cultura s'aprèn per mitjà de l'observació i es transmet de manera conscient o inconscient amb el llenguatge, en major grau, perquè facilita la transmissió de les idees i els sentiments. La cultura és la nostra herència social i s'adquireix a mesura que l'individu creix en una societat determinada. La tercera diu que la cultura és simbòlica, en tant símbol és aquella cosa verbal o no verbal que representa alguna cosa més, com ara una bandera de fons vermell, un disc blanc i una esvàstica negra al centre que representa l'orgull entre els aris i el terror als enemics de l'Alemanya nazi. La quarta característica cita que la cultura és integrada, no com un seguit d'institucions individuals sinó com una sinergia, en tant les diferents particularitats de la cultura estan interrelacionades i algunes en dissensió, fet que pot portar cap a un canvi cultural.

Per acabar, des de la perspectiva de la psicologia cultural es defineix cultura com el mitjà estructurat en el qual es desenvolupen els processos cognitius. Per tant, el coneixement cultural de les persones, a més del conjunt d'instruments artificials que disposa, són les pautes o estructures tant per a organitzar la mateixa acció com per a dotar de significat i interpretar les accions socials dels altres (Vila 1998, 21).

7.2. Anàlisi de la cultura nazi des de l'òptica de l'humanisme

Fins ara hem vist com es va formar la societat nazi, les seves característiques i llurs conseqüències. Però ara volem analitzar com es va generar i condicionar la cultura nazi des de la perspectiva humanística. Per abordar aquesta àrea cal primer de tot exposar les principals teories del coneixement i de la psicoanàlisi que més s'avenen a explicar el fenomen del nazisme.

7.2.1. Les escoles de la teoria del coneixement

D'inici, partim de la hipòtesi de l'existència de tres escoles condicionants del coneixement humà. La primera escola, de caràcter constructivista, estableix la construcció del coneixement i la consegüent acció humana, com el resultat progressiu

d'una interacció entre la persona, la cultura i la societat on es relaciona. Des de l'escola del constructivisme de Jean Piaget (1896-1980) i Lev Vigotsky (1896-1934) es proposa la construcció interactiva del coneixement <<el subjecte es construeix a partir de la seva incorporació a la cultura>> (Vila 2009, 37-48).

La segona escola, de caràcter innatista, determina l'existència d'un coneixement innat, on una sèrie de pulsions genètiques orienten la conducta humana. Així, segons l'innatisme, la humanitat posseeix una arquitectura mental preestablerta, heretada, natural i prèvia a l'experiència. El filòsof Noam Chomsky (1928) afirma, sobretot, <<el caràcter innat del llenguatge i l'existència de realitzacions quasi biològiques que el fan possible.>> (Vila i Serrat 2009, 59). Dins d'aquest àmbit hem d'incloure les teories evolutives. D'acord amb Jordi Serrallonga (2004, 208-209), n' existeixen dues.

La primera ens parla d'una evolució biològica. Mutacions genètiques successives i fortuïtes seleccionades positivament per la naturalesa i que en definitiva, són les que passen a la història, teoria originària de l'obra *Origin of Species* (1859) de Charles Darwin. La segona teoria subratlla l'evolució cultural. Aquesta teoria és la més estesa en arqueologia i paleoantropologia, per on es relaciona la capacitat estratègica d'adaptació de l'espècie humana a partir de canvis ambientals, és a dir, relacionar les necessitats d'una espècie amb l'aparició de respostes en l'àmbit biològic. Una veu crítica autoritzada en evolució humana és la de l'arqueòleg i catedràtic de Prehistòria Eudald Carbonell. Amb relació a les teories evolutives, fa referència a l'evolució cultural com la causa directa de les variacions del volum del cervell humà:

Avui la nostra memòria i capacitat de càlcul estan en mans de la tecnologia. [...] Segurament el cervell es farà petit, perquè tenim tota una sèrie de perifèrics que s'incorporaran a dins del cervell i no farà falta, probablement, aquesta expressió que hem tingut durant tants anys. De fet, el nostre cervell s'està reduint des de fa trenta mil o quaranta mil anys, per tant jo penso que la incorporació biotecnològica a l'organització dels processos humans farà que notòriament tinguem certes variacions, no seran de selecció natural sinó de la selecció tècnica la que actuarà sobre l'evolució humana.

Carbonell (2014)

Dins d'aquest context biològic es va situar el discurs vertical d'Adolf Hitler. El seu llibre *Mein Kampf* està atapeït de referències a la teoria evolutiva i de la lluita de les espècies amb constants citacions a la relació entre raça superior, societat i cultura amb exemples extrets del comportament d'animals per justificar la teòrica superioritat de la raça ària, d'aquí el títol "La meua lluita". Així doncs, Hitler es posiciona —la raça ària—

com la raça superior que ha de lluitar contra les altres races per mantenir la seva hegemonia en detriment de les altres races que ell considera inferiors en un clar exercici etnocèntric desbordant. Cal tenir molt present aquesta teoria evolutiva i de la lluita per la supervivència perquè és la base de la ideologia nazi, en tant la raça ària és l'única raça pura i superior de la humanitat. De manera paral·lela, segons versa Martí (2021, 11), la relativament nova disciplina de l'epigenètica mixtura els dos corrents teòrics: "l'individu, des del punt de vista biològic, no ve només determinat pel seu ADN (aquí fa referència a l'evolució biològica), sinó que també hi intervenen factors ambientals i de pràctiques culturals. [...] la cultura modifica l'estructura del cervell."

El envenenamiento racial de nuestra nación creará fatalmente un rebajamiento cultural que ya (1925) se está empezando a notar en proporciones alarmantes. En consecuencia, es la Raza y no el Estado lo que constituye la condición previa de la existencia de una Sociedad humana superior.

Hitler (1925, 244-245)

La tercera escola és l'enactivisme. La teoria encativa, parafrasejant a Varela, Thompson i Rosch (1997, 239-240), proposa que la cognició està constituïda pels tipus d'emparellaments dinàmics entre un agent autònom i el seu entorn. L'enactivisme ens ve a dir que la persona és sensible a l'ambient a través de les estructures sensorimotrius. És a dir, l'ambient constreny la persona i aquesta fa emergir un món de possibilitats per on s'escau una resposta —*acoplamiento*— amb una intencionalitat i que prèviament ha interpretat. I aquesta interpretació satisfà o no la interpretació prèvia —*enactuación*— a l'acció. Per tant, l'acció ve determinada per (intentar) adaptar de manera satisfactòria la persona a la interpretació del món, "¿Qué es la cognición? Enacción. Historia del acoplamiento corporal que enactúa (hace emerger) un mundo."

La cognición en su sentido más abarcador consiste en la enactuación de un mundo —en hacer emerger un mundo— mediante una historia viable de acoplamiento estructural. [...] Otro modo de expresar esta idea es decir que la cognición como acción corporizada siempre se orienta hacia algo ausente: por una parte, siempre hay un próximo paso para el sistema en su acción guiada perceptivamente; por lo demás, los actos del sistema siempre se dirigen hacia situaciones que aún no están en acto. Así, la cognición como acción corporizada plantea los problemas y también especifica los senderos que se deben hollar o crear para la solución.

Varela, Thompson i Rosch (1997, 238-239)

La teoria enactivista té certa relació amb l'escola filosòfica de la fenomenologia. D'acord amb Alcoberro (2024), la fenomenologia cerca la puresa del coneixement.

Saber veure el que apareix o percebem amb el nostre sistema sensori-motriu tal com és, sense interpretacions. Si recordem la metàfora de Gomá (2018), la cultura s'utilitza per establir la manera de veure i interpretar el món “[...] se recorre a dos metàforas: cultura como imagen del mundo, por un lado, y cultura como interpretación del mundo, por otro.”. Doncs bé, a l'escola fenomenològica no li cal saber interpretar ni aprendre la interpretació clàssica de la Via Làctia. La Via Làctia és un fenomen astrològic amb unes característiques consubstancial que la diferencia d'altres galàxies i la identifica com a tal.

En certa manera, la percepció fenomenològica equival a l'enactuació, a saber, fer emergir en la nostra ment un fenomen. La diferència entre enactivisme i fenomenologia rau en el fet que mentre en l'enactivisme la persona cerca una resposta intencionada, satisfactòria i que prèviament ha interpretat, la fenomenologia no exigeix cap resposta, accepta el fenomen tal com és. Així doncs, la fenomenologia tampoc és una proposició o creença. El fenomen —en grec vol dir el que apareix— està allí, existeix tal qual, és una dada original i no precisa justificar-se per existir.

Els fenòmens no han de ser explicats, sinó descrits i discrepa de Plató i Kant quan citen que l'aparença s'oposa a la veritat del ser. Un bon exemple d'això és l'obra paradoxal de René Magritte²⁷. En la tradició fenomenològica de Husserl l'aparença diu la veritat del ser. Es tracta de posar entre parèntesi tot el que sabem de les coses per a que siguin elles mateixes qui se'ns mostrin. Amb l'ús de la “epoje” bloquegem el judici i evitem que el que sabem serveixi de base per a conèixer el que se'ns presenta. En síntesi, la fenomenologia és una manera de saber veure, d'alliberar la mirada, d'aprendre a veure les coses per si mateixes deixant que siguin elles i no els nostres hàbits i experiència qui ens orientin en l'àmbit del coneixement.

La posició filosòfica del relativisme comparteix camins paral·lels amb la fenomenologia. El relativisme nega el caràcter absolut del coneixement, depèn del subjecte que coneix. D'altra banda, hem de ser conscients que, tot i admetre el

²⁷ La contradicció és una de les característiques principals del surrealisme. S'utilitza per subratllar la desil·lusió pel racionalisme material. Sovint, s'entrellacen paraules i imatges contradictòries entre elles: “Les paraules desmenteixen la imatge, la imatge desmenteix les paraules.”, Solana (2021:28). En aquest sentit, la paradoxa mostra la separació entre el món real i el món de les idees (Plató i Kant) i evoca a l'observador a pensar que el materialisme condueix a interpretacions diferents de les que es puguin tenir en el pensament. Un dels autors més paradoxals és René Magritte. La [imatge 2](#) és de René Magritte, *La traïció de les imatges*, 1929, oli sobre tela, 60,3 x 81,1 cm. LACMA, Los Angeles. És veritat, la imatge no és realment una pipa. És una còpia del que creiem el que és una pipa. Aquesta pipa no es pot fumar. És una paradoxa entre la imatge i el text per posar èmfasi a l'engany de l'aparença i la realitat del ser.

relativisme com a font de l'individualisme i la llibertat, un seguiment radical d'aquesta teoria comportaria l'anarquisme, un desordre impropri de la condició humana. A banda d'aquest apunt, d'acord amb Geertz (1996, 116), el relativisme implica diversitat cultural “El miedo al relativismo, convertido en obsesión, ha llevado a una situación en la que la diversidad cultural, es vista como el conjunto de expresiones, algunas saludables y otras no, de una realidad subyacente [...]”. Suggestim el relativisme com el “no dualisme” fonamental del posthumanisme plantejat per Josep Martí (2023). Braidotti (2015) cita que el posthumà és més aviat un exercici de convergència entre el postantropocentrisme i el posthumanisme, en una clara al·lusió al desenvolupament de polítiques verdes i el creixement i el desenvolupament sostenibles, on s'estimi la petjada ecològica per evitar continuar amb la “intrusió a Gaia”, concepte desenvolupat per Isabelle Stengers (2017).

7.2.2. L'escola de la psicoanàlisi

En aquest punt analitzem què queda entre la consciència i la cultura i quin és el contingut de la inconsciència. El Jo, l'Allò i el Superjò de la psicoanàlisi freudiana permet endinsar-nos en aquesta empresa. Així, l'Allò resulta ser el subconscient, l'irracional, el ser primitiu, innat i natural de les persones. El Superjò és l'element de censura de la consciència i respon a la interiorització de la cultura. El Jo és el resultat final: és la cosa esperada pel conjunt de la societat on ens relacionem.

El Jo és una part de l'Allò modificada per la influència del món exterior. El jo s'esforça a transmetre al seu torn a l'Allò aquesta influència del món exterior i aspira a substituir el principi del plaer que regna sense restriccions en l'Allò pel principi de la realitat. La percepció és per al Jo el que per a l'Allò l'instint. El Jo representa el que poguéssim dir la raó o la reflexió, oposadament a l'Allò, que conté les passions.

Freud (1973, 2708)

Una de las instancias de la personalidad, descrita por Freud en su segunda teoría del aparato psíquico: su función es comparable a la de un juez o censor con respecto al yo. Freud considera la conciencia moral, la autoobservación, la formación de ideales, como funciones del superyó.

Laplanche i Pontalis (2004, 421)

El Romanticisme artístic ens mostra d'una forma gràfica aquest ideari freudià. És un art lliure de sentiments, d'emocions i d'imaginació, fantàstic, creatiu i misteriós. Mostra una llibertat de pensament que al segle XIX comportava sortir del circuit academicista de canons artístics, socials i culturals verticals. En l'obra primerenca d'aquest estil de Henry Füssli (1741-1825), *El malson*, (c. 1781) ([imatge 3](#)), Füssli utilitza la tècnica pictòrica del clarobscur per mostrar un escenari tètric, tenebrós i eròtic al

mateix temps per on provoca a l'espectador un impacte visual. En síntesi, es reflecteixen els sentiments profunds de l'autor, els seus somnis i els seus temors. Fins aquí, segons Freud, estaríem parlant de l'Allò com a element del subconscient i del Jo o resultat final, la pintura.

Dins del quadre, la dona està pintada mig endormiscada damunt del llit i en una posició eròtica. És dominada per un dimoni que descansa damunt del seu ventre, on es pot dilucidar el pensament més profund entre l'autor i la jove —l'Allò freudià. Un cavall fantasmagòric observa l'escena entre els claroscurs en una representació evident d'uns sentiments interiors de l'autor, atemorit i enamorat, qui no s'atreveix a entrar a l'habitació per l'efecte del Superjò: la censura de la consciència.

Sigmund Freud en el capítol "II. El alma colectiva. Segun Le Bon." A: *CXII Psicología de las masas y análisis del yo*, 2564-2571, fa una interessant proposta respecte a la multitud humana o massa psicològica. I ho fa en referència a l'obra de Gustave Le Bon, *Psicología de las multitudes* (1895). Així, parafrasejant a Le Bon a: Freud (1973, 2565), el sol fet que una persona es trobi relacionada en una multitud o massa social els dota d'una espècie d'ànima col·lectiva, diferent de com sentiria, pensaria o obraria cada persona de la multitud per separat. Freud (1973, 2565) cita que en una multitud s'esborren les adquisicions individuals, desapareixent així la personalitat de cada un dels que la integren. L'Allò inconscient social sorgeix en primer terme i l'heterogeni es fon en l'homogeni. D'aquesta característica observem com Le Bon apel·la a l'antirelativisme com a únic discurs vertical viable en la societat massa. Avui en dia, aquesta rectitud social rivalitza amb el sorgiment del relativisme, cada cop més present tant en institucions públiques com privades.

Un bon exemple d'això és l'anàlisi de la circulació de la literatura *queer* en un context de polítiques autoritàries llatinoamericanes²⁸ o l'opinió de Josep Martí (2023), en el cas del transsexualisme. Avui dia hi ha una línia social que es modifica el cos d'acord amb les expectatives socials del suposat cos d'home/dona que es vol adquirir. Així, des de l'escola relativista no caldria sotmetre's a cap operació, ni portar vestits cenyits ni extravagants simulant atributs físics que no es tenen. Només s'ha de viure d'acord amb la realitat i no amb les expectatives del que espera veure la societat pel fet que una persona tingui una orientació sexual determinada. Senzillament, és deixar anar el

²⁸ De Reinaldo Arenas es fa interessant la seva experiència com a escriptor homosexual. De ser premiat sota el règim castrista, un cop Arenas accentua la seva obra cap al *queer*, pateix els efectes del règim autoritari cubà, clar exemple del marc teòric de Iona Popa (2002), on passa, de ser un autor autoritzat, a un de no autoritzat i perseguit. Per obrir el context *queer* de Reinaldo Arenas recomanem el film *Antes que anochezca* (Before Night Falls, Julian Schnabel, 2000).

relativisme, la pluralitat de gènere i orientació sexual. El no binarisme convida l'escola fenomenològica, una manera de saber veure, d'alliberar la mirada, d'aprendre a veure les coses per si mateixes deixant que siguin elles i no els nostres hàbits i experiència qui ens orientin en l'àmbit del coneixement.

Retornant al fil de Le Bon, en realitat, la condició de desaparició de la personalitat individual només és aplicable en societats totalitàries i autoritàries, com és el cas nostre, objecte d'estudi d'aquest treball. Així doncs, el totalitarisme nazi es pot explicar des de l'escola de Le Bon, perquè l'objectiu principal del nazisme va ser transformar l'home massa alemany de 1918 en una societat abduïda de consciència individual. Direm, doncs, que l'estructura psíquica tan diversament desenvolupada en cada individu queda destruïda, apareixent despallada la uniforme base inconscient comú a tots convertint-se en un autòmat mancat de voluntat pròpia. Així, l'individu integrat en la societat massa alemanya, només pel fet del nombre de persones va adquirir un sentiment de potència invencible, més encara amb aquells dirigents nazis revestits d'autoritat gairebé il·limitada, i que el desinhibeix davant d'instints que com a individu aïllat hauria refrenat forçosament.

Dins d'una multitud tot sentiment i tot acte són contagiosos fins al punt que l'individu sacrifica molt fàcilment el seu interès personal a l'interès col·lectiu. L'individu integrat en la massa alemanya va caure en el domini de la suggestibilitat, on pensaments i sentiments van ser orientats en el sentit determinat pel *Führer* i va arribar a perdre la consciència dels seus actes conduïts a un grau d'extrem d'exaltació. Així doncs, la influència de la suggestió nazi —la propaganda, la por, els rituals i l'adoctrinament— va reconfigurar amb ímpetu irresistible l'home massa alemany, i als seus líders nazis, a cometre els actes més atroços del nazisme.

Així doncs, la desaparició de la personalitat conscient, el predomini de la personalitat inconscient, la orientació dels sentiments i de les idees en igual sentit, per suggestió i la tendència a transformar immediatament en actes les idees suggerides, són els principals caràcters de l'individu integrat en una multitud. Perduts tots els seus trets personals de l'individu, passa a convertir-se en un autòmat sense voluntat.

Le Bon a: Freud (1973, 2567).

A l'inici del punt 6 dèiem que pot ser que algun líder nazi actues en el sentit estricte de la banalització del mal teoritzat per Arendt. Així, aprofundint una mica més en l'anàlisi arendtiana, creiem que la banalitat del mal, quant a renúncia de la capacitat de pensar i decidir, es fonamenta en una acció voluntària. Però nosaltres, a més, creiem que aquesta voluntat arendtiana, en primer lloc, està entroncada pels condicionants de

la suggestió nazi, en especial la por, i actua de manera conscient. I, en darrer lloc, i de manera inconscient, per la pèrdua de personalitat d'acord amb les particularitats de la societat massa plantejades per Le Bon.

En aquest sentit, creiem que la societat alemanya en el període nazi estava dividida entre l'home massa i els dirigents nazis. L'home massa va ser reconfigurat per una cultura nazi a través de les eines de suggestió socioculturals analitzades. Quant als dirigents nazis, arribem a la conclusió que després d'aplicar les teories humanístiques van existir dues categories. La primera recau en aquell grup de líders nazis inconscients (o conscients) de les atrocitats contra la humanitat. Un grup de fanàtics abduïts d'una realitat humana per l'efecte de la integració total a la cultura i societat nazi, on la màxima era l'obediència cega a la voluntat de Hitler, participants de manera natural en l'Holocaust.

La segona categoria versa sobre aquells dirigents conscients de les atrocitats nazis. Altrament, per l'efecte de la suggestió nazi, principalment per la por de patir conseqüències nefastes com ser eliminat i per la simple vanitat de continuar pertanyent al grup de poder militar o de les SS, van decidir guardar silenci i continuar amb l'obediència cega. La diferència amb el primer grup rau en el grau i sentit de la intencionalitat. Mentre el primer grup de líders nazis la intencionalitat de l'acció era volguda, voluntària i natural, provinent de l'Allò més irracional i primitiu del subconscient, en el segon grup aquesta intencionalitat a perseguir l'assoliment de la Solució Final es va limitar a una acció forçada per la por i no volguda per la influència del Superjò freudià que, tot i tenir un component de censura elevat, finalment va crear un Jo (acció final) en els mateixos termes que els del primer grup.

I és aquí on s'ha de situar Adolf Heichmann. En el segon grup de líders nazis. Per la seva obediència cega a la voluntat de Hitler tot i el descàrrec de la seva intencionalitat. Amb tot, aquest segon grup de líders nazis són tan culpables del genocidi nazi com el primer. La diferència rau a saber discernir entre comissió, participació i col·laboració en la consecució de la Solució Final. Heichmann, està clar que va col·laborar d'una manera activa en els objectius de la Solució Final.

8. Conclusions

Les diferents escoles humanístiques aplicades al cas del nazisme ens han permès desgranar i entendre la seva ideologia. En aquest sentit, la pregunta que ens havíem plantejat inicialment sobre com va ser possible la comissió de l'Holocaust nazi queda resolta d'una manera prou ampla des del camp humanístic. A més, per a una major comprensió de les teories aquí plantejades hem afegit un plus extra de detalls

mitjançant la incorporació de diferents exemples, alguns d'ells gràfics i relacionats amb l'art pictòric exposat a través de les imatges de la portada i del punt 10.

Altrament, en aquest treball hem identificat els elements clau inherents al nazisme. Hem vist com la cultura esdevé la institució clau per determinar la conducta de grans grups socials constituïts en una única cultura vertical i homogènia on es dilueix i s'eliminen subcultures susceptibles de sedició o contràries a l'ideal hegemònic. Així mateix, aquest treball té les claus bàsiques per entendre les polítiques internacionals actuals. Aquí és clau entendre que per saber en quin enclavament es troba la societat actual i cap a on es dirigeix, cal revisar la línia històrica per copsar la vertebració de les geopolítiques estratègiques d'avui dia.

L'actitud humana d'avui dia, tendeix cap a la polarització entre l'individualisme i el relativisme per un cantó, i cap a la unicitat de criteris i l'homogeneïtzació de cultures i societats, l'anòmia, l'alienació, l'antirelativisme i, en general, a ser contrari als postulats posthumanistes. De manera paral·lela, hem vist com el pes del valor de la vida humana no és ni de bon tros l'element clau i primordial per on s'hauria d'entroncar la civilització del segle XXI. Però com hem vist en aquest treball, tampoc ho ha sigut en cap altra civilització, nació, estat, cultura o societat o grup de persones que en un moment determinat opten per passar a estrats inferiors el valor de la vida.

Observar el conflicte armat històric entre Palestina i Israel, ens dona a entendre que, com també a l'Alemanya nazi, el pes ideològic del dret a la vida i els crims contra la humanitat, com el genocidi, l'agressió o lesa humanitat, passen a un segon ordre a favor dels interessos culturals de la societat dominant i agressora. Les ONG posen el crit al cel mentre els organismes internacionals facultats en vetllar per la pau estan incapacitats per actuar precisament per una complexa xarxa d'elements jurisdiccionals redactats pels mateixos actors agressors i aliats dels protagonistes dels actuals conflictes armats, en clara referència al poder de veto dels cinc grans de l'ONU.

Tot plegat, com va proposar Calderón de la Barca, la vida és un escenari on tots tenim un paper a interpretar, alguns amb màscares de Picabia i Picasso com va escenificar Eichmann al Judici de Jerusalem. Altres, creguts d'interpretar de manera cartesiana l'ètica i la moral de la seva cultura al·ludint erròniament imperatius categòrics reinterpretats a favor del seu interès individual, cas de la societat nazi, deprecien la moral internacional per on s'hauria de protegir la vida com el bé més important i inviolable de la humanitat. Però no només el nazisme va reinterpretar l'imperatiu categòric al·ludint lleis biològiques d'etnocentrisme ari, les potències aliades també.

Recordem a Arendt quan cita que de totalitarismes només n'han existit dos en la història l'home: el nazisme i l'estalinisme. El nazisme es va encausar en els Tribunals de Nuremberg, no exempt de certa polèmica, com va fer denotar Arendt (2003, 9). Però les atrocitats comeses per les purgues estalinistes, contra el poble jueu i el poble polonès o els bombardejos dels aliats a les ciutats alemanyes i les bombes nuclears d'Hiroshima i Nagasaki entre molts altres crims de guerra i contra la Humanitat perpetrats pels aliats han quedat impunes.

I com no, després de la Segona Guerra Mundial tots aquells nazis que van contribuir d'una manera activa en la consecució de la Solució Final, però que estaven revestits d'un interès científic per haver desenvolupat les "armes meravelloses" de Hitler, com ara les bombes V1 i V2 o els primers jets de reacció, van poder fugir a Washington i eludir així la forca a través d'un programa militar ultrasecret dels Estats Units anomenat Operació *Paperclip*²⁹. Què hauria estat el Programa Apol·lo dels Estats Units sense la participació del científic nazi Wernher von Braun (1912-1977).

Aquesta visió on el valor de la vida resta en categories inferiors de la condició humana és la que continua bastint totes les societats d'avui dia. Recordem el poder de veto dels cinc grans a l'ONU. Le Bon (1973, 2567) ho va explicar amb una lucidesa extraordinària: "la desaparició de la personalitat conscient, el predomini de la personalitat inconscient, l'orientació dels sentiments i de les idees en igual sentit, per suggestió i la tendència a transformar immediatament en actes les idees suggerides, són els principals caràcters de l'individu integrat en una multitud."

Però perquè aquesta teoria funcioni, a més, cal aplicar elements de suggestió destinats a tals finalitats. Així, hem vist com la propaganda (avui mitjans de comunicació i xarxes socials), la por, els rituals i l'adoctrinament, tant en la socialització primària com en la secundària, són les eines més precises i adequades per a crear homes massa (anòmia, alienació i desesperació) per un cantó, i per l'altra, societats antirelativistes, on la màxima és eliminar qualsevol manifestació ideològica divergent a la verticalitat creada artificiosament per la cultura dominant o etnocèntrica. A tall d'exemple, les opinions de H.G. Frankfurt (2007) i Georges Duby (1988) mostren com es manipula la informació en l'actualitat (vegeu [l'annex 19](#)).

Una vegada més, exposem la visió posthumanista proposada per Josep Martí i Rossi Braidotti (2015). El relativisme, expressió del "no dualisme" fonamental del

²⁹ Dins de l'operació *Paperclip* convé destacar que els Estats Units van incorporar al seu servei secret al nazi Klaus Barbie (1913-1991) "el Carnisser de Lió". Barbie fou responsable de l'assassinat de milers de persones en camps de concentració nazis. Però el seu "cientisme" ensinistrat en contraespionatge rus, el va salvar de la forca. Aquí, novament, s'observa com l'interès particular dels Estats Units durant la Guerra Freda preval per damunt dels valors de la vida humana.

posthumanisme, desperta una reacció social oposada en proporcions més elevades a l'augment de l'expansió del relativisme. Així almenys ho alerta Geertz (1996, 116): ““El miedo al relativismo, convertido en obsesión, ha llevado a una situación en la que la diversidad cultural, es vista como el conjunto de expresiones, algunas saludables y otras no, de una realidad subyacente.” D'aquesta manera es poden entendre, que no és el mateix que dir, estar-hi a favor, per posar alguns exemples, les actuals agressions homofòbiques, la violència masclista o les polítiques antiavortistes de països amb llarga tradició i influència religiosa com ara el Brasil i els Estats Units.

En síntesi, el nazisme no va ser un simple acte polític per defensar Alemanya d'una hipotètica lluita de subsistència com pretenia justificar Hitler a *Mein Kampf* (1925, 115): “En el momento en que los pueblos de este planeta luchan por su existencia, esto es, cuando se les hace inminente el problema decisivo de ser o no ser, quedan reducidas a la nada las consideraciones humanitarias o estéticas.”. Des del moment en què els nazis van prendre el poder d'Alemanya les consideracions humanitàries van passar a un tercer terme. Hitler va justificar la violència, l'agressió i l'aniquilació dels enemics d'Alemanya com un acte de supervivència i de fer callar les veus ideològues divergents amb l'aplicabilitat del discurs nazi amb la finalitat d'un bé superior i comú al conjunt de la societat Alemanya. Per això calia reconstruir l'home massa de 1918, per construir una societat vertical orgullosa del nazisme.

9. Bibliografia i bibliografia web

Alcoberro Pericay, Ramon. *El coneixement: els problemes i els autors*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2014.

Alcoberro Pericay, Ramon. "Stanley Milgram (1933-1984) i Philip Zimbardo (1933): El Per Què de la Submissió a l'Autoritat. *Filosofia i pensament* (2024). Data D'accés: 10 d'abril de 2024, <http://www.alcoberro.info/planes/psico13.htm>

Alcoberro Pericay, Ramon. *Els principals models d'ètica. Com m'hauria de comportar? Què hauria de fer?* Recurs d'aprenentatge textual. Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Ángel Criado, Miguel. "Los voluntarios que torturaban en nombre de la ciencia." *El País*, 26 de setembre de 2014. https://elpais.com/elpais/2014/09/26/ciencia/1411751641_632474.html

Arendt, Hannah. *Eichmann en Jerusalén. Un estudio acerca de la banalidad del mal*. Barcelona: Editorial Lumen, S.A., quarta edició, 2003.

Arndt, Hannah. "Ideología y terror de una nueva forma de gobierno." A: *Los orígenes del totalitarismo*, 617-640. Alianza Editorial, 2006.

Auschwitz. "Auschwitz, el mayor campo de concentración de la Alemania nazi." Data d'accés: 23 de maig de 2024. <https://www.theauschwitztours.com/es/auschwitz-concentration-camp/>

Baqués, Josep. "Sesión Hannah Arendt y los totalitarismos." Produït per Club Tocqueville el 27 d'abril de 2019. YouTube, 1:22:58. <https://www.youtube.com/watch?v=G9LgLUMaVKc&t=197s>

Borngässer, Barbara; Toman, Rolf. "Introducción." A: *El Barroco. Arquitectura · Escultura · Pintura*, editat per Rolf Toman, 7-11. Barcelona: h.f.ullman, 2011.

Borrell, Josep. "Borrell admite que la UE "tendrá que elegir entre apoyar el derecho internacional o a Israel" tras la orden de la CIJ." *RTVE*, 24 de maig de 2024. Data d'accés: 15 de juny de 2024, <https://www.rtve.es/noticias/20240524/borrell-admite-ue-tendra-elegir-entre-apoyar-derecho-internacional-a-israel-tras-orden-cij/16119076.shtml>

Busquet Duran, Jordi; Medina Cambrón, Alfons; Sort i Jané, Josep. *La recerca comunicativa. Principals escoles i tradicions*. Recurs d'aprenentatge textual. Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2010.

Braidotti, Rosi. "La condición posthumana." A: + Humans CCCB, Barcelona, 30 de novembre de 2015, <https://www.cccb.org/es/multimedia/videos/la-condicion-posthumana/222470>

Calderón de la Barca, Pedro. *El gran teatro del mundo*. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001. Data d'accés: 7 d'abril de 2024, https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-gran-teatro-del-mundo--0/html/ff39e206-82b1-11df-acc7-002185ce6064_3.html#l_0

Calvo Santos, Miguel. "Máscara abierta. Transparencia, superposición, dualidad...". Data de publicació: 11 de juliol de 2020, data d'accés: 20 d'abril de 2024, <https://historia-arte.com/obras/mascara-abierta>

Casquete Badillo, Jesús. "La primera edición española de *Mein Kampf*. *Revista de Estudios Políticos*. 184, (2019): 197-223.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6961472>

Claret Miranda, Jaume; López Esteve, Manel; Fuster Sobrepere, Joan. *Introducció a la història de la cultura contemporània*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2017.

Clarke, Isabelle; Costelle, Daniel. "It was Apocalypse -Hitler-". Produït per CC&C Clarke Costelle & Cie el 2011. YouTube, 1:47:08, data d'accés: 7 de maig de 2024,

<https://www.youtube.com/watch?v=sYftKhSQiJo&list=LL&index=4>

Cour Pénale Internationale. *Introducción al Derecho Penal Internacional*. Data d'accés: 20 d'abril de 2024. <https://www.icc-cpi.int/get-involved/la-corte-en-sintesis>

Comte-Sponville, André. *La filosofía. Qué es y cómo se practica*. Barcelona: Paidós, 2022.

Darwin, Charles. *The origin of species*. New York: D. Appleton and Company, 1861.

https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1861_OriginNY_F382.pdf

Diccionario panhispánico del español jurídico (DPEJ). "Nullum crimen nulla poena sine lege". 2023, data d'accés: 7 de juny de 2024, <https://dpej.rae.es/lema/nullum-crimen-nulla-poena-sine-lege>

Duby, Georges. *Diálogo sobre la Historia. Conversaciones con Guy Lardreau*. Madrid: Alianza, (37-53), 1988.

Figuerola Garreta, Jordi. *Nacionalisme i consolidació dels estats burgesos*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Estradé i Saltó, Antoni. *El pensament sociològic (I). Els fundadors*. Recurs d'aprenentatge textual. Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2019.

Fernández Mostaza, Esther. *La societat (I). El procés de socialització*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2019.

Figuerola Garreta, Jordi. *Nacionalisme i consolidació dels estats burgesos*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2019.

Frankfurt, Harry. *Ensayos para pensar. Sobre la verdad*. Colombia: Editorial π. Traducción: Carme Castells (2007). Barcelona: Paidós.

Freud Sigmund. *Obras completas de Sigmund Freud. Tomo III*. Madrid: Editorial biblioteca nueva, 3ª edición, 1973.

Fundación Juan March. "Ciclos de conferencias. Creadores de imperios. Asiria y Assurbanipal." Data de publicació: 7 de novembre de 2019, data d'accés: 18 de maig de 2024, <https://canal.march.es/es/coleccion/assurbanipal-asiria-imperio-con-inmerecida-mala-fama-466>

Gambra Ciudad, Rafael. *Historia sencilla de la filosofía*. Madrid: Ediciones RIALP, S.A, 2010.

Garcia Lozano, Anna. "Fer exercici, la clau per assegurar una bona salut emocional".
Data de publicació: 21 de juliol de 2021, data d'accés: 4 d'abril de 2024,
<https://www.ccma.cat/3cat/fer-exercici-la-clau-per-assegurar-una-bona-salut-emocional/noticia/3110798/>

García Sáiz, Miguel; Gil, Francisco. "Procesos de influencia social." A: Introducción a la Psicología de los Grupos. Pirámide, 1999.

Gay, Peter. "The Enlightenment : An Interpretation." A: *The Science of Freedom* vol. 2, p. 323-342). Londres: Wildwood House.

Geertz, Clifford. "Anti-antirrelativismo". A: Los usos de la diversidad. Barcelona: Paidós - ICE-UAB, 1996. p. 95-127.

Gil Gregorio, Joan; Oliver, Conxita. "Un altre art. Informalisme a Catalunya, 1956-1966"
A: *Un altre art. Informalisme a Catalunya 1956-1966*, editat per Museu d'Art de Girona, 11-40. Girona, 2023.

Gomá Lanzón, Javier. "¿Qué queremos decir cuando decimos cultura?. *La Vanguardia*, 13 de gener de 2018, data d'accés: 25 d'abril de 2024,
<https://www.lavanguardia.com/edicion-impresa/20180112/434230496045/que-queremos-decir-cuando-decimos-cultura.html>

Gobineau, Comte de. *Ensayos sobre la desigualdad de las razas humanas*.
Barcelona: Editorial Apolo, 1937. <https://www.amnistiacatalunya.org/edu/2/ra/ra-gobineau.html>

Gran Enciclopèdia Catalana. "Tercer Reich." Data d'accés: 12 de gener de 2024.
https://www.enciclopedia.cat/cerca/gec?search_api_fulltext=tercer+reich&field_faceta_cerca_1=All

Grau Mateu, Josep; Puigvert i Solà, Joaquim M. *Els orígens del món contemporani. Les transformacions polítiques*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Hitler, Adolf. *Main Kampf (1925)*. A: *Mi Lucha. Adolf Hitler. Rienzi 2012*. Colombia, 2013. <https://archive.org/details/miluchaadolfhitler/page/n1/mode/2up>

Hobsbawm, Eric. *Historia del siglo XX*. Barcelona: Editorial Planeta S.A., 2017.

Hobsbawm, Eric. *Las revoluciones burguesas*. Madrid: Ediciones Guadarrama S. A., 1971.

International Crisis Group. "10 conflictos para tener en la mira en 2024." Data de publicació: 1 de gener de 2024, data d'accés: 4 de juny de 2024,
<https://www.crisisgroup.org/es/global/10-conflicts-watch-2024>

Kinder, Hermann; Hilgemann, Werner; Hergt, Manfred. *Atlas histórico mundial (II). De la Revolución Francesa a nuestros días*. Madrid: Ediciones Akal, 2006.

La Padula, Giovanna. "Le Metamorfosi d'Ovidio. Fonti Classiche." Data d'accés: 15 de maig de 2024, <http://www.iconos.it/le-metamorfosi-di-ovidio/libro-i/via-lattea/fonti-classiche/>

Laplanche, Jean. Pontalis, Jean-Bertrand. *Diccionario de psicoanálisis*. Buenos Aires, Barcelona, México: Paidós, 2004.

<https://teoriaspsicologicas2.files.wordpress.com/2013/02/diccionario-laplanche-pontalis.pdf>

Lazarsfeld, Paul F; Merton, Robert K. “Los medios de comunicación de masas, el gusto popular y la acción social organizada.” A: *La comunicación de masas*, publicat per Heriberto Muraro, p. 231-259, Centro Editor de América Latina, Buenos Aires, 1977.

Le Bon, Gustav. “Psicología de las multitudes, 1895”. A: *Sigmund Freud. Obras completas*. Madrid: Biblioteca Nueva, 1973.

Llobera, Josep R. *El camp i el mètode de l'antropologia*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Martí Pérez, Josep. “El posthumanisme.” Produït per: Mediaproducció, SLU el 2023, data d'accés: 25 d'octubre de 2023, https://materials.campus.uoc.edu/cdocent/PID_00294434/

Martí Pérez, Josep. *Natura i cultura: un entrellat que ve de lluny*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2021.

Martínez, Montse. “Última hora de la guerra entre Israel y Gaza”. A: *El Periódico*, 18 de juny de 2024, data d'accés: 18 de juny de 2024, <https://www.elperiodico.com/es/internacional/20240602/guerra-israel-gaza-orienteproximo-ultima-hora-directo-102224141>

Morcillo Expósito, Guadalupe (ed.). *Cayo Julio Higino. Fábulas. Astronomía*. Madrid: Ediciones Akal, S. A., 2008.

Moreno Cullerell, Vicente. “El segon Reich alemany”. *Sàpiens*. (2010). Data d'accés: 30 de març de 2024, <https://cienciessocialsenxarxa.sapiens.cat/2010/12/06/el-segon-reich-alemany/>

Mosse, George L. “La nueva política.” A: *La nacionalización de las masas*, 15-37. Madrid: Marcial Pons, 2005.

Muñoz de Baena Simón, José María; Enríquez Sánchez, José María; Pando Ballesteros, María Paz (guió). “Hannah Arendt y la Banalidad del Mal.” Produït per la UNED el 06/06/2018, Canal UNED, 29: 49, data d'accés: 3 de juny de 2024, <https://canal.uned.es/video/5b17ba65b1111fd7188b4579>

Nacions Unides. “*Consejo de Seguridad de la ONU*”. Data d'accés: 20 d'abril de 2024, <https://www.un.org/securitycouncil/es/content/voting-system>

Nacions Unides. “*Comisión Preparatoria de la Corte Penal Internacional*.” Data d'edició: 24 de gener de 2002, <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29046.pdf>

RTVE. “NOT N 1210 B”. Produït per RTVE el 14 de març de 1966. RTVE play, 10:39, data d'accés: 4 de juny de 2024, <https://www.rtve.es/play/videos/nodo/not-1210/1474019/>

Popa, Ioana. «Un transfert littéraire politisé: Circuits de traduction des literatures d'Europe de l'Est en France 1947-1989», en *Actes de la recherche en sciences sociales. Traductions: les échanges littéraires internationaux*, vol. 144, pp. 55-69, 2002.

Puig, Francesca. “Estrenamos ‘La vida con Hitler’”. La corta vida útil de las terroríficas SA en manos de Hitler.” RTVE. (2021), data d'accés: 2 de maig de 2024,

<https://www.rtve.es/television/20211018/corta-vida-util-terrorificas-sa-manos-hitler/2193726.shtml>

Rafecas, Daniel. "Introducción." A: *Eichmann en Jerusalén*, editat per Hannah Arendt, 2-5. Barcelona: Editorial Lumen, S. A, 2003.

Sadurní, J.M. "La Gestapo, la tenebrosa policia secreta del nazismo." *Historia. National Geographic*. (2023), 6 de maig de 2024, https://historia.nationalgeographic.com.es/a/gestapo-tenebrosa-policia-secreta-nazismo_17910

Sallés, Anna. "1943. Una catalana als camps nazis." A: *Història mundial de Catalunya*, dirigit per Borja de Riquer, 788-794. Barcelona: Edicions 62.

Serrallonga, Jordi. "Dissetè congrés de metges i biòlegs de llengua catalana." Evolució biològica versus evolució cultural: Ecologia i comportament dels primers homínids, València, 2004. <https://cmbllc.iec.cat/fons/17/17.01.022.pdf>

Smink, Veronica. "Qué fueron las "ratlines", las rutas de escape por las que miles de nazis huyeron a América del Sur y otros destinos tras la Segunda Guerra Mundial," *BBC*, 2020, data d'accés: 5 de juny de 2024, <https://www.bbc.com/mundo/noticias-53522118>

Solana, Guillermo. "La máquina Magritte". A: I. Fainé Casas (president). *La máquina Magritte*. Barcelona: Fundació La Caixa. Pàg. 14-55, 2021.

Tengers, Isabelle. *En tiempos de catástrofe. Cómo resistir a la barbarie que viene*. Barcelona: NED Ediciones, 2017.

Tylor, Edward B. "Primitive Culture." A: *El camp i el mètode de l'antropologia*, editat per Josep R. Llobera, 7. Barcelona: Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

UNESCO. "Auschwitz Birkenau. German Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945). Data d'accés: 25 de gener de 2024, <https://whc.unesco.org/en/list/31/>

United States Holocaust Memorial Museum. "El adoctrinamiento de la juventud." Data de revisió: 7 de juny de 2019, data d'accés: 8 de juny de 2024, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/es/article/indoctrinating-youth>

United States Holocaust Memorial Museum. "Las SS." Data d'accés: 2 de juny de 2024, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/es/article/ss>

United States Holocaust Memorial Museum. "Tribunal Militar Internacional de Núremberg." Data d'accés: 20 de maig de 2024, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/es/article/international-military-tribunal-at-nuremberg>

Varela, Francisco J.; Thompson, Evan; Rosch, Eleonor. *De cuerpo presente: las ciencias cognitivas y la experiencia humana*. Barcelona: Gedisa, 1997.

Veiga Rodríguez, Francesc. *La segona Guerra Mundial*. Recurs d'aprenentatge textual. Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Vich Sáez, Sergi. "El ocultismo en las raíces del Tercer Reich." *La Vanguardia*, 2 de novembre de 2020. <https://www.lavanguardia.com/historiayvida/historia-contemporanea/20201102/790763/ocultismo-raices-tercer-reich.html>

Vila Mendiburu, Ignasi. *Familia, escuela y comunidad*. Barcelona: Horsori, 1998.

Vila Mendiburu, Ignasi. *La psicología i l'estudi de la ment humana*. [Recurs d'aprenentatge textual]. Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Vila Mendiburu, Ignasi; Serrat Sellabona, Elisabet. *Llenguatge i pensament*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

Vilaroya Oliver, Óscar. *Cervell i coneixement*. Recurs d'aprenentatge textual, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC), 2009.

10. Filmografia

Focus (Glenn Ficarra, John Requa, 2015)

Hannah Arendt (Margarethe Von Trotta, 2012)

La solución final (Conspiracy, Frank Pierson, 2001)

Antes que anochezca (Before Night Falls, Julian Schnabel, 2000)

11. Fonts de les imatges

- Imatge 1 (al centre)

Coversgo. *Portada Anàlisi*. Disponible en línia a: <https://coversgo.com/portadas-de-psicologia/>

- **Imatge 2**

[Tornar al text](#)

René Magritte, *La traïció de les imatges*, 1929, oli sobre tela, 60,3 x 81,1 cm. LACMA, Los Angeles, adquirit amb fons de la col·lecció Mr. And Mrs. William Preston Harrison. Disponible en línia a: <https://historia-arte.com/obras/la-traicion-de-las-imagenes>

- **Imatge 3**

[Tornar al text](#)

Johann Henry Füssli, *El malson*, 1781, oli, 101 x 127 cm. Detroit Institute of Arts.
Disponible en línia a: <https://historia-arte.com/obras/la-pesadilla>

- **Imatge 4**

[Tornar al text](#)

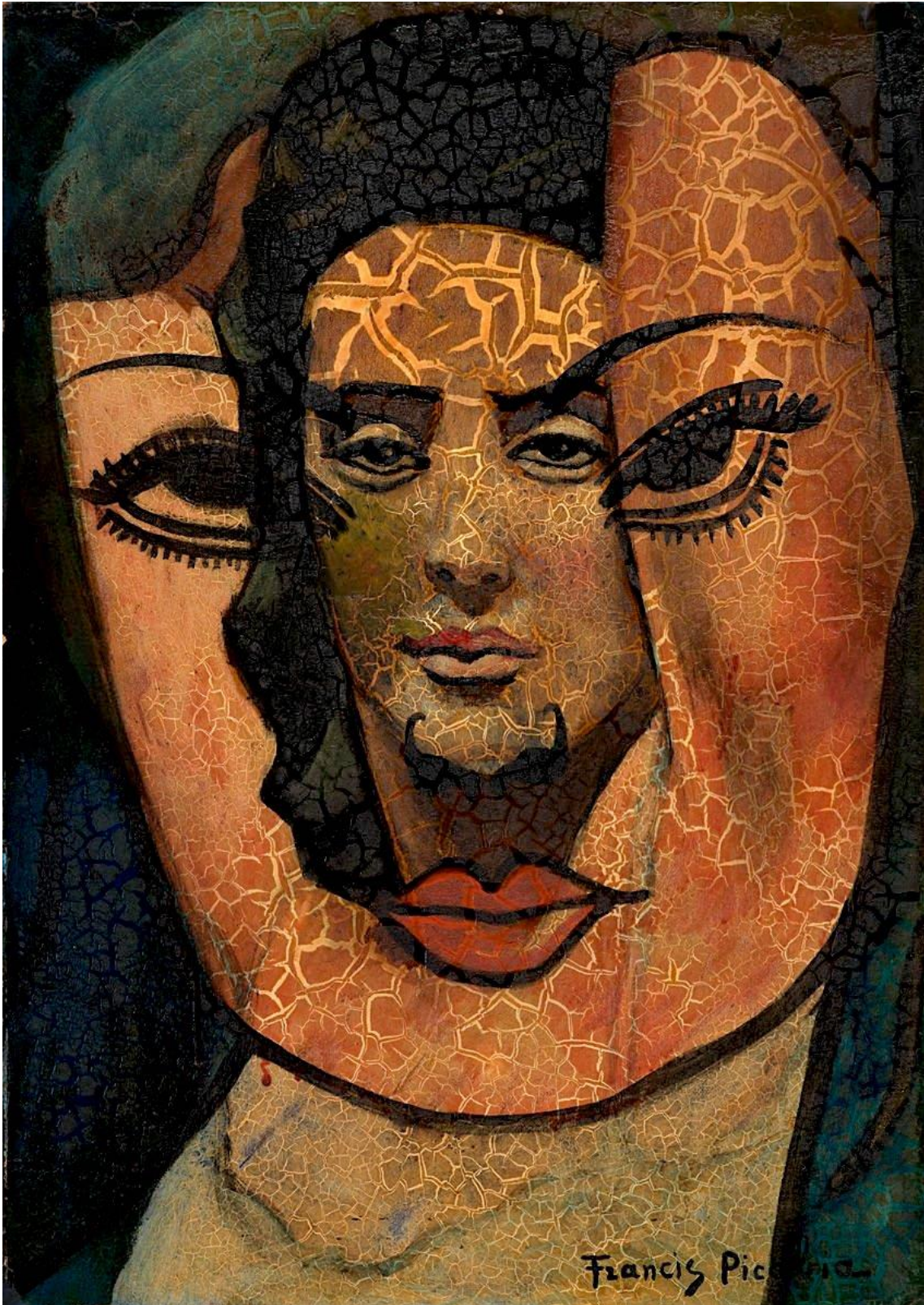
Pieter Boel, *Vanitas*, 1663, oli sobre llenç, 207 x 260 cm, Lille, Musée des Beux Arts.

Disponible en línia a:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Pieter_Boel_001.jpg

- Imatge 5

[Tornar al text](#)

Francis Picabia, *Masque Ouvert*, 1931, oli, 75,2 x 52,1 cm, col·lecció privada. Disponible en línia a: <https://historia-arte.com/obras/mascara-abierta>

- **Imatge 6**

[Tornar al text](#)

Eduard Alcoy, *Pintura D-1/60*, 1960, Oli sobre tela. 90 x 130 cm. Col·lecció particular, Barcelona. Disponible en línia a: <https://museuart.cat/un-altre-art-informalisme-a-catalunya-1956-1966/>

12. Annexos

- **Annex 1. Assurbanipal i Assíria: un imperi amb immerescuda mala fama**

[Tornar al text](#)

A través de la figura de Assurbanipal, l'últim dels grans reis assiris, el catedràtic d'Arqueologia Fernando Quesada Sanz descriu la cosmovisió i estructura d'aquest imperi mesopotàmic. Assíria es caracteritzava per una societat jerarquitzada, en la qual el rei tenia naturalesa divina i la guerra era considerada com un mandat de la divinitat, per un complex sistema burocràtic i diplomàtic i, especialment, per un sofisticat poder militar, amb un exèrcit permanent <<l'exercit assiri és l'inventor de la cavalleria>> indica el conferenciant. L'època de l'imperi neo-assiri, situada entre els segles IX-VII aC, és recognoscible per les seves ciutats-palaus, com el cas de Nínive —en l'actual Mossul, a l'Iraq—, i per la iconografia dels seus relleus, on predominen les narracions de campanyes bèl·liques (Fundación Juan March 2019).

Segons Quesada, el món assiri és un imperi amb una pèssima fama. Existeix una tendència a considerar als assiris com una gent cruel, una gent terrible i sobretot la iconografia, les imatges dels palaus dels reis assiris amb figures d'empalaments no semblen desmentir aquesta idea. Com tampoc els textos terriblement explícits, com el d'Assurnasirpal II (885-860 aC):

Eríg un pilar a las puertas de su Ciudad, y desollé a todos los jefes que se habían levantado contra mí; cubrí el pilar con sus pieles; a otros los emparedé en su interior; a otros los empalé en estacas sobre el pilar; y a otros les dispuse empalados sobre estacas en torno al pilar. A otros muchos los desollé; con sus pieles curí las murallas. Y a los jefes y funcionarios reales que se habían revelado, los desmembré.

Fundación Juan March (2019)

Imatge d'empalaments siris. Font:
<https://canal.march.es/es/coleccion/assurbanipal-assiria-imperio-con-inmerecida-mala-fama-466>

- **Annex 2. El segle de les Ilums i la Revolució Francesa, per Rafael Gamba**

[Tornar al text](#)

“[...] Un filósofo posterior —Augusto Comte (1798-1857)—, que supo captar muy bien la concepción implícita en la Ilustración y en el cientificismo, supuso que la humanidad atraviesa en su evolución por tres estadios sucesivos: el estadio religioso, el metafísico y el científico o positivo. De aquí el nombre de *positivismo* que dio a su sistema. Según él, el hombre, en un principio, lo ignora todo, y teme a la naturaleza que le rodea creyéndola animada y movida por poderes ocultos, por fuerzas sobrenaturales. La realidad se explica para él por el poder de los dioses y espíritus superiores. Más adelante, la razón va depurando esta visión de las cosas, y la pluralidad de dioses (politeísmo fetichista) se va convirtiendo en un Dion único (monoteísmo), y este solo Dios va perdiendo sus caracteres divinos y sobrenaturales para convertirse en un principio metafísico. Este es el tránsito del estadio religioso al metafísico, que realizó la humanidad en tiempos ya remotos, aunque históricamente la aparición de un estadio no anula la supervivencia de la concepción superada (las religiones, este caso). Per más tarde la evolución del progreso racional lleva a ver en esos oscuros principios metafísicos algo también irreal e innecesario: basta con el conocimiento concreto, científico, basado en la observación de los hechos y en la deducción matemática para ir penetrando el Universo, que, si de hecho no nos es conocido en su totalidad, lo puede ser en un futuro teórico. Este es el estadio racional o positivo, <<definitivo>> de la humanidad, en el que la razón toma conciencia de su propio poder. Lo desconocido se convierte así de misterio en problema; el *misterio* —es decir, lo superracional o simplemente fáctico— desaparece para ser conceptualizado como mero *problema*, es decir, como algo que se resolverá cuando poseamos todos los datos. [...]”

Rafael Gamba, a: Historia sencilla de la filosofía, p. 178-184, 2010.

• **Annex 3. L'origen de la Via Làctia segons la mitologia grecoromana**

[Tornar al text](#)

D'acord amb Giovanna La Padula (2024), de la [Sapienza Università di Roma](#), la Via Làctia es va crear per causes distintes segons l'autor que es consulti. Amb tot, es fa evident que tots els orígens tenen relació amb la mitologia grega i romana i els principals actors són Hèracles de la mitologia grega (Hèrcules de la romana) i Hera de la mitologia grega (Junó de la romana). A més de la referència al Llibre I (vv 168-171) de *Les Metamorfosis* (2-8 dC) de Publi Ovidi Nasó (43 aC-17 o 18 dC), existeixen dotze fonts clàssiques que narren la història del naixement de la Via Làctia. A més, existeix una referència en una font medieval i disset en fonts renaixentistes. El pintor del barroc flamenc Peter Paul Rubens (1577-1640) va pintar una interpretació del naixement de la Via Làctia a partir de l'obra *Astronomia (Poeticon Astronomicon Libri II)* (11-3 aC) de Gai Juli Higí (64 aC-17 dC).

Referència bibliogràfica clàssica sobre el naixement de la Via Làctia
Arato, <i>Phaenomena</i>, 476
Eratostene, <i>Catasterismi</i>, 44
Manilio, <i>Astronomicon</i>, I, 750-761
Diodoro Siculo, <i>Biblioteca</i>, IV, 9, 6-7
Plinio, <i>Storia Naturale</i>, 18, 280 -281
Teone Elio, <i>Progymnasmata</i>
Igino, <i>Astronomica</i>, II, 43
Pausania, <i>De Graeciae descriptio</i>, 9, 25
Achille Tazio, <i>Isogoge ad Phaenom. In Petavio doctrin. Temp.</i> Tomo III, p.85
Macrobio, <i>Commentum ad Somnium Scipionis</i>, I, 4, 5; I,4, 15; I, 15, 1-8
Nonno, <i>Dionisiaca</i>, XL, 420
Marziano Capella, <i>De Nuptiis Mercurii et Philosophiae</i>, I, 97; VIII, 826

[...] Se muestra además un círculo de color blanco en el cielo, círculo que algunos han llamado de leche. Eratóstenes, en *Hermes*³⁶⁸, cuenta que Juno, sin saberlo, le dio leche a un recién nacido. Cuando se enteró de que era el hijo de Maya³⁶⁹, lo aparto de su lado. así es como surgió en el cielo el resplandor de la leche derramada. Otros cuentan que, mientras Juno dormía, fue colocado sobre su pecho Hércules y cuando la diosa se despertó hizo lo que ya hemos contado. Otros, sin embargo, han dicho que Hércules, por su avidez de comida, tomo una gran cantidad de leche y no pudo mantenerla toda en la boca. El círculo apareció cuando la derramo. Hay quienes han dicho que cuando Ops³⁷⁰ presento a Saturno una piedra en lugar del niño nacido, él ordenó que la amamantara. Mientras ella oprimía su mama, la leche derramada dio forma al círculo, al que ya nos hemos referido anteriormente. [...]

Guadalupe Morcillo Expósito (ed.) (2008, 295-296). Edició de: *Fábulas. Astronomía* de Cayo Julio Higino, llibre II, 43.

368. Un pequeño poema épico que cuenta el nacimiento y las peripecias del dios.

369. Una de las Atlántidas con la que Júpiter mantuvo relaciones y cuyo fruto fue el propio Mercurio, v. *supra*, II, 7, 2. Cfr. Hes., *Teog.* 938 ss.
370. Diosa de la abundancia. Con frecuencia se la ha identificado con Rea. Cfr. *Fab.* CXXXIX.

Peter Paul Rubens. *El naixement de la Via Làctia* (1636-1638). Oli sobre llenç, 181 x 244 cm, sala 079, Museo del Prado (Madrid). Font de la imatge: <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/el-nacimiento-de-la-via-lactea/c7369ad2-f0ae-4d5d-bb23-21f51bd3283c>

- **Annex 4. Del Primer i Segon Reich alemanys**

[Tornar al text](#)

El 7 de maig de 1945 Alemanya va signar la capitulació incondicional de la *Wehrmacht* a Reims (França), a la caserna del general nord-americà Dwight Eisenhower (1890-1969), comandant de les forces aliades occidentals i futur president dels Estats Units entre 1953 i 1961. Un dia després, Alemanya va signar una segona capitulació, ara a la caserna de Berlín del mariscal soviètic Gueorgui Zhúkov (1896-1974). D'aquesta manera, tan freda, com un ritual deshumanitzat més del conflicte, es va posar fi a la Segona Guerra Mundial (1939-1945) i al Tercer Reich d'Adolf Hitler (1893-1945), qui va prometre als alemanys un Reich de mil anys. De fet, el Tercer Reich només va durar dotze anys, del 1933 al 1945.

Això vol dir que abans va existir un Primer Reich i, després, un Segon Reich —*Reich* significa “Imperi” en alemany. El Sacre Imperi Romanogermànic —tot i que els principats alemanys o Estats feudals mai es van unificar (Hobsbawm 1971, 164)— es considera el Primer Reich, del 962 fins al 27 d'octubre 1806, data en què Napoleó va entrar a Berlín com a vencedor dins del context bèl·lic de la Quarta Coalició (Anglaterra, Suècia, Prússia, Saxònia i Rússia) contra l'Imperi Francès.

Frederic I (1122-1190) —Frederic Barba-roja— emperador del Sacre Imperi Romanogermànic, representa l'emmirallament a perseguir pel Segon i el Tercer Reich. Frederic I va participar en la Segona Creuada i va conèixer a Manel I Comneno, emperador de Bizanci (1143-1180). El seu regnat va representar l'apogeu i l'afiançament de l'Imperi, amb ressons de l'imperi romà i de l'imperi carolingi, fet que es va mantenir en el pas del temps i va suposar la creació del mite on es creia en el seu retorn per a la grandesa d'un Reich alemany etern.

La invasió francesa dirigida per Napoleó va suposar una primera injecció nacionalista més per als principats alemanys. Altrament, les potències europees no es van quedar de braços plegats i van continuar l'enfrontament contra l'expansionisme de Napoleó. Així, a la Sisena Coalició (1812-1814), es va rubricar, finalment, la desfeta de l'Imperi francès. El març de 1814 les tropes aliades del Regne Unit, Rússia, Prússia, Suècia i Àustria, entraven a París i forçaven Napoleó a l'exili, a l'illa d'Elba. Tot i la fugida de Napoleó d'Elba i rearmar les escorrialles de l'exèrcit francès durant l'anomenat Imperi dels Cent Dies, en darrer terme, va ser derrotat de manera definitiva a la batalla de Waterloo (avui dia a Bèlgica) el 18 de juny de 1815 (Grau i Puigvert 2009, 34).

Després de la derrota de l'Imperi francès, les potències integrants de les coalicions europees van imposar la Restauració. Per als diferents estats alemanys, la Restauració es va aplicar a partir del Congrés de Viena de 1815, on es va acordar, en primer lloc, el retorn de l'ordre polític absolutista en cada Estat, es va conservar la fragmentació i la particularitat de cadascun d'ells, tot i els intents unionistes durant la Revolució de 1848. Aquesta Revolució, influïda per la Il·lustració, es va caracteritzar per unes bases culturals romàntiques irradiades des de les universitats, on Kant, Hegel, Fichte, Herder i altres van posar les bases del moviment revolucionari i on la llengua i el passat històric comuns representaven els elements essencials del nacionalisme Alemany (Figuerola 2009, 39).

En segon lloc, es va acordar la creació de la Confederació Germànica. Va ser una laxa organització política comuna de trenta-vuit estats germànics amb un Parlament a Frankfurt, amb representació de tots els estats i sota la presidència austríaca que assegurava el continuïsm de les velles estructures monàrquiques i el sorgiment d'un fort sentiment contra l'invasor francès (Figuerola 2009, 39). Aquí, doncs, trobem el punt de partida efectiu del nacionalisme alemany, tot i les fortes reticències dels principats a la unificació territorial.

Aquest nacionalisme embrionari tindrà el seu efecte definitiu a partir de 1871, moment de la consecució de la unitat alemanya, inici del Segon Reich (1871-1918). Proclamat pels Tractats de Versalles, a París el 18 de gener de 1871, el Segon Reich —federal— agrupava a vint-i-cinc Estats, entre ells el poderós Regne de Prússia. Tots els Estats conservaven la seva sobirania i la recaptació d'impostos sota el comandament del Kàiser Guillem I, rei de Prússia, qui el 1862 havia nomenat canceller de Prússia a Otto von Bismarck (1815-1898).

Bismarck és considerat l'artífex de la unitat alemanya —va aconseguir unificar el dret, la moneda, l'economia i l'exèrcit entre tots els Estats de la federació (Moreno 2010)— assolida després de tres guerres successives: contra Dinamarca (1865), contra Àustria (1866) i contra França (1870). De manera definitiva, les tres guerres van comportar, primer, la radicalització dels nacionalismes europeus, segon, va arrossegar a tota Europa cap a la Primera Guerra Mundial, tercer, la integració dels estats alemanys, excepte Àustria, i, en darrer lloc, Alemanya va esdevenir la primera potència militar del continent (Figuerola 2009, 42).

La finalització de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) va comportar l'aniquilació del Segon Reich i l'ensorrament de molts règims monàrquics, entre ells

l'alemany i el rus. Però no de les aspiracions nacionalistes, Alemanya va continuar unida tot i el desmembrament territorial: *“Pel Tractat de Versalles (juny de 1919) amb Alemanya es va acordar que cedís Alsàcia i Lorena a França; Eupen, Moresnet i Malmédy a Bèlgica; Schleswig del Nord a Dinamarca; Posnània a Polònia, amb Gdansk (Danzig) com a ciutat portuària lliure. Les colònies alemanyes foren repartides entre els vencedors i, a més, se li imposà pagar unes compensacions econòmiques per la guerra i un pla que limitava la potencialitat del seu exèrcit.”* (Figuerola 2009, 22).

De manera breu, el Tractat de Versalles va suposar la imposició d'unes dures condicions per a Alemanya, justificades amb l'argument que era l'única responsable de la guerra i amb la finalitat de mantenir el Reich en una situació de permanent debilitat (Hobsbawm 2017, 41). Versalles va crear una greu crisi econòmica a Alemanya: el 1921 es va fixar la suma de 132.000 milions de marcs d'or que Alemanya havia de pagar en concepte del cost de la guerra i dels danys ocasionats als vencedors, xifra que tothom sabia que era impossible pagar (Hobsbawm 2017, 105).

A més, Versalles va conduir a Alemanya cap a una greu crisi política. En finalitzar la Gran Guerra, es va eliminar la monarquia del Kàiser Guillem II i el 1919 es va substituir per la República de Weimar (1918-1933), nom en clau per la ciutat on es va aprovar la nova Constitució de la República alemanya. Weimar no va ser una altra cosa que l'Imperi alemany derrotat, desmembrat, humiliat i sense Kàiser. En última instància, Versalles va crear un clima d'indignació i decadència social amb un índex d'atur desorbitat i, el més important de tot, va exaltar l'amargura de la rendició del contingent militar, els quals no se sentien vençuts. Dins d'aquest context d'inestabilitat, es va gestar el cultiu del nazisme.

- **Annex 5. Adolf Hitler**

[Tornar al text](#)

El nazisme va ser dirigit per un jove militar austríac, Adolf Hitler (1897-1945), qui havia participat en la Primera Guerra Mundial i va ser condecorat amb la Creu de Ferro. Decebut amb la monarquia alemanya i amb tots els signataris de la rendició del Segon Reich —Primera Guerra Mundial— per haver signat l'armistici de l'11 de novembre de 1918 sense haver perdut la guerra, Hitler els va considerar enemics del poble, elements antipatriòtics que calia eliminar. El general Erich Ludendorff (1835-1937), segon oficial d'estat major durant la Primera Guerra Mundial, sempre va manifestar que els polítics l'havien privat de la victòria. Ludendorff va donar suport al partit nazi, i a Hitler, fins al 1927, moment en què tingué una confrontació ideològica amb Hitler i li va retirar el seu suport. Hitler també va actuar en contra la República de Weimar i els partits comunistes alemanys a qui acusava de ser els responsables de la crítica situació d'Alemanya. Però per damunt de tot, Hitler culpava als jueus de les desgràcies del Reich. Finalment, Incapaç de fer front i solucionar els problemes econòmics, polítics i socials, agreujats per la Gran Depressió del 29, la República Weimar es va rendir a les maniobres polítiques de Hitler.

El 1932 i 1933 van ser els anys polítics més convulsos de l'Alemanya d'entreguerres. Tal era el clima d'exaltació i desentesa entre els grups parlamentaris que es van convocar fins a quatre processos electorals en mig de violentes manifestacions i d'un degoteig constant d'assassinats i homicidis de polítics, militants, policies i militars alemanys. Dins d'aquest context de preguerra civil, Alemanya estava polaritzada i dividida per l'acció dels partits polítics. Existien tres grans blocs en disputa per dirigir el *Reichstag* —Parlament alemany. En les últimes eleccions de 1932 el partit nazi de Hitler va obtenir 196 diputats dels 584 totals, els partits polítics conservadors i nacionalistes partidaris del mariscal Paul von Hindenburg (1847-1934) —president de la República alemanya del 1925 al 1934— van obtenir 288 i els comunistes de Thälmann 100 (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 213). Amb aquesta panoràmica política tan fragmentada, on cap partit tenia el poder efectiu, Hindenburg va decidir nomenar a Hitler primer ministre d'Alemanya amb el suport dels conservadors i nacionalistes encapçalats per Von Papen, creient que podrien controlar a Hitler. Però no fou així. El 30 de gener de 1933 Adolf Hitler va ser escollit canceller d'Alemanya i entre febrer de 1933 i agost de 1934 el nazisme va edificar el seu Estat totalitari, inici del Tercer Reich d'Adolf Hitler (Moreno 2010).

El Tercer Reich (1933-1945) va suposar la fi del parlamentarisme, la suspensió de garanties i l'atribució al poder executiu de facultats il·limitades, la substitució del sistema federal per una rígida centralització, la conversió del partit nacionalsocialista en partit únic, la dissolució de les altres organitzacions polítiques i sindicals i la conversió de la presidència de la república en el lideratge d'un nou imperi germànic: el Tercer Reich (Gran Enciclopèdia Catalana 2024).

- **Annex 6. Les lleis de Nuremberg i La conferència de Wannsee**

[Tornar al text](#)

Les lleis de Nuremberg

La ideologia nazi es caracteritzava per la influència de diferents ideòlegs i societats ariosofistes. D'altra banda, calia posar negre sobre blanc tota aquesta teoria. No es tractava d'iniciar res, ni tan sols de proposar normes restrictives antisemites, racials o etnocèntriques, aquesta feina ja feia anys que estava interioritzada en la societat alemanya. Ara només calia redactar i aplicar aquesta voluntat política del partit nazi. Dins del context nazi sobre la puresa ària, quan Hitler assumeix el poder el 30 de gener de 1933, el govern nazi va aprovar la Llei per a prevenir la transmissió de malalties hereditàries (l'esterilització de malalts congènits i l'eliminació de vides inútils), de 14 de juliol de 1933. Més tard, durant la guerra, es va dur a la pràctica el programa d'eutanàsia, última conseqüència d'aquesta Llei, justificant-ho amb raons com la incapacitat per al treball o la puresa de la raça. Unes setanta mil persones van ser exterminades per aquesta Llei (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 227).

Todo individuo notoriamente enfermo y efectivamente tarado, y, como tal, susceptible de seguir transmitiendo por herencia sus defectos, debe ser declarado inapto para la procreación y sometido a tratamiento esterilizante.

Adolf Hitler (1925, 238)

Dos anys després que Hitler prengués el poder, el 15 de setembre de 1935, a Nuremberg, ciutat insigne del nazisme, van quedar aprovades les Lleis de Nuremberg, d'accent ariosofista. Proposades per Hitler a *Mein Kampf* (1925), les Lleis de Nuremberg van ser redactades pel jurista i polític alemany Wilhelm Frick (1877-1946), amb el consentiment de Hitler i de Julius Streicher (1885-1946), destacat dirigent nazi antisemita. En síntesi, les Lleis de Nuremberg van ser dues: la Llei de ciutadania del Reich i la Llei per a la protecció de la sang i l'honor alemanys. La primera llei es dividia en tres articles i es definia qui podia obtenir la ciutadania del Reich. La segona llei, de set articles, va ser més restrictiva i antisemita, en tant es prohibia els matrimonis entre jueus i alemanys i es garantia la puresa de la raça ària (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 227).

Amb tot, Arendt (2003, 28) recorda que les famoses lleis de Nuremberg, promulgades la tardor de 1935, no van aconseguir provocar l'emigració dels jueus d'Alemanya. Això va provocar una escalada antisemita, com el "programa *Kristallnacht*", o nit dels vidres trencats de novembre de 1938, on es van trencar set mil cinc-cents

aparadors de tendes jueves, es van incendiar totes les sinagogues i vint mil jueus van ser traslladats a camps de concentració.

La conferència de Wannsee

El 20 de gener de 1942 es va dur a terme una reunió entre els més alts càrrecs del Tercer Reich a la *Haus der Wannsee-Konferenz* ubicada al llac Wannsee, al sud-oest de Berlín. Va ser l'escenari de la dramàtica i macabra reunió entre els quinze oficials d'alt rang que Adolf Hitler va designar per tancar files amb relació a la Solució Final del problema jueu.

D'acord amb Hobsbawm (2017, 155), fins al començament de la Segona Guerra Mundial, la política nazi, per brutal que fora el tracte dispensat als jueus, semblava interessar-se més en l'expulsió, el confinament en guetos i camps de concentració i treball dels jueus alemanys, que en l'extermini en massa. La solució del problema jueu, en un principi, es va situar en l'aplicabilitat de les lleis de Nuremberg. Però aquesta empresa va portar a una greu situació de saturació d'emmagatzematge de jueus.

Ara bé, després de Wannsee, la Solució Final va canviar de procediment i es va dur a terme l'Holocaust. D'acord amb Veiga (2009, 24), la Solució Final va consistir en l'eliminació de les poblacions jueves d'Europa utilitzant tècniques industrials. A Wannsee la decisió estava presa abans de la reunió i el que volia Hitler era fer partícip a tota l'estructura mecànica i logística del Reich mitjançant el persuasiu missatge encomanat al general i cap de l'Oficina Central de Seguretat del Reich, SS i Gestapo Reinhard Heydrich (1904-1942).

Així doncs, el que realment es buscava en la reunió de Wannsee era la complicitat de totes les agències alemanyes per poder accelerar la logística del que ja s'estava duent a terme des de feia mesos: l'extermini massiu de jueus a escala industrial, una evolució del que s'estava duent a terme mitjançant afusellaments i camions equipats amb sistemes per gasificar els jueus, com l'afusellament de trenta mil jueus a Riga, Letònia, per part de milícies letones (Pierson 2001).

El rumor del nou mètode de les cambres de gas anunciat a Wannsee —monòxid de carboni— va ser una realitat que s'estava duent a terme com a solució definitiva per no malgastar temps, tropes, material i bales. Així, el programa experimental d'eutanàsia T4 estava dissenyat per assassinar a milers de jueus cada dia. Les fases experimentals de les cambres de gas ja s'havien provat abans de la conferència en tres camps de

concentració amb càmeres de gas: Belzec, Sobibor i Treblinka, a Polònia, així com s'havien construït vint camions com a solució provisional (Pierson 2001).

A Polònia es van instal·lar els camps d'extermini i estava destinada a convertir-se en l'escorxador d'Europa de persones (Veiga 2009, 23). En particular, Auschwitz es va construir el 1940 i el 1942 es va convertir en el més gran dels centres d'extermini on es va implementar la Solució Final. Durant quatre anys i mig, 1,3 milions de persones van ser enviades a Auschwitz i 1,1 milions van perdre la vida (Auschwitz 2024).

La Solució Final a la qüestió jueva no va ser l'objectiu principal a l'inici del Tercer Reich. D'acord amb Arendt (2003), l'agressió contra la societat jueva progressa a través de tres solucions nazis diferents d'acord amb el grau de violència. La primera solució: l'expulsió dels jueus d'Europa, on Eichmann, des d'octubre de 1939, ocupava el càrrec de cap del Centre del Reich per a l'Emigració Jueva de Berlín i on va tenir un paper destacat en les relacions amb els líders jueus. La segona solució: concentració dels jueus en guetos i camps de concentració dels jueus. La solució final: matar a tots els jueus³⁰.

Hitler, a *Mein Kampf* (1925), en línies generals, arremet contra la burgesia, els aristòcrates, els jueus, el capitalisme i el marxisme, i els culpabilitza de tots els mals del Reich i de la derrota de 1918. D'una manera prou eloqüent manifesta la voluntat d'erradicar i destruir el marxisme:

Por primera vez en mi vida dedicava toda mi atención a intentar erradicar esta peste mundial (marxisme). En diversos círculos que en parte sostienen hoy lealmente la cuasa nacionalsocialista, expresé ya en los años 1913 y 1914 la convicción de que el futuro de la nación alemana residía en la destrucción del marxismo.

Adolf Hilter (1925, 100)

³⁰ El 31 de juliol de 1941 Hermann Göring —segon màxim dirigent nazi, després de Hitler anava ell— va enviar una carta a Reinhard Heydrich on se li encarregava que prepares la solució general (*Gesamtlösung*) del problema jueu a la zona d'influència alemanya a Europa i que presentés una proposta general per a l'execució de la tan desitjada Solució Final (*Endlösung*) del problema jueu, ja que Hitler li havia ordenat l'extermini físic dels jueus (Eichmann a: Arendt 2003, 53). El 20 de gener de 1942 es va produir la Conferència de Wannsee per tal de coordinar la maquinària nazi en la Solució Final (vegeu annex 9).

- **Annex 7. El No-Do espanyol (1942-1976)**

[Tornar al text](#)

La dictadura del general colpista espanyol Francisco Franco Bahamonde (1892-1975) també es va enfortir amb la propaganda del No-Do espanyol. D'accent purament nominalista, els *Noticieros y Documentales Cinematograficos* (No-Do) va ser el dispositiu fílmic per excel·lència de la propaganda política de Franco. A través d'aquests informatius de curta durada, s'informava a la població civil de les virtuts del Govern espanyol entre els anys 1942 i 1976: "El 29 Septiembre 1942 se crea el No-Do por acuerdo de la Vicesecretaría de Educación Popular y resolución de la misma de 17 de Diciembre del 42, con la intención de mantener, con impulso propio y directriz adecuada, la información cinematográfica nacional.", RTVE (2022). Cal prestar atenció als termes "*directriz adecuada*".

Per posar un exemple, fem referència al NO-DO (NOT N 1210B, 1966). S'analitza l'incident nuclear de Palomares de 1966, on un avió de combat dels Estats Units va perdre de manera accidental dues bombes nuclears a la costa d'Almeria. Entre música festiva, apareixen imatges de Manuel Fraga, ministre d'informació i turisme del règim franquista, i l'ambaixador dels Estats Units, banyant-se i visitant instal·lacions turístiques d'Almeria amb la finalitat de minimitzar o diluir qualsevol especulació de perill radioactiu per a la població. Avui dia, encara existeix certa polèmica entre els dos governs per la contaminació radiològica de la zona.

NO-DO (NOT N 1210B, 1966). Disponible a:

<https://www.rtve.es/play/videos/nodo/not-1210/1474019/>

- **Annex 8. La por i el terror de les SS i la Gestapo**

[Tornar al text](#)

Les SS

D'acord amb la pàgina web [United States Holocaust Memorial Museum \(2024\)](#), des dels seus modestos començaments, l'organització de les SS (Schutzstaffel o "esquadres de protecció"), es va convertir en un estat virtual dins de l'estat de l'Alemanya nazi, en el qual treballaven homes que es consideraven l'elit racial del futur nazi. En l'estat nazi, les SS es van fer càrrec de la seguretat, la identificació de l'origen ètnic, la política d'establiment demogràfic, i la recopilació i l'anàlisi d'informació d'intel·ligència. Controlaven les forces policials alemanyes i el sistema dels camps de concentració. A més, van concebre i van implementar plans dissenyats per a reestructurar la composició ètnica d'Europa oriental i la Unió Soviètica sota ocupació. A partir de 1939, les SS van assumir la responsabilitat de "resoldre" l'anomenat problema jueu i després de 1941, els seus líders van planificar, van coordinar i van dirigir l'anomenada "solució final". Aquesta "solució" consistia en l'anihilació dels jueus europeus, la qual cosa ara coneixem com l'Holocaust.

El 1925 Adolf Hitler va fundar les SS. Aquesta organització estava subordinada a Ernst Röhm, cap de les SA i la seva missió era protegir a Hitler i altres líders nazis i proporcionar seguretat en les reunions polítiques. El 20 de gener de 1929, quan les SS comptaven amb 280 homes, Hitler va nomenar Heinrich Himmler *Reichsführer-SS* (líder de les SS del Reich). Himmler va considerar que aquesta era una bona oportunitat per a desenvolupar un cos d'elit del partit nazi basat en les visions nacionalistes racials (völkisch) de la "puresa racial", i que la lleialtat a Hitler era la personificació del futur de la nació alemanya. Mitjançant una rigorosa selecció de candidats per a l'ingrés a les SS basada en l'ascendència "racial" i la fiabilitat política, va transformar a les SS en una guàrdia d'elit formada pel millor "material racial" disponible a Alemanya amb una absoluta lleialtat al lideratge d'Hitler del moviment nazi i la nació alemanya i a la visió de Hitler del futur a llarg termini del Tercer Reich.

Quan els nazis van prendre el poder el gener de 1933, les SS tenien més de cinquanta-dos membres. Com recompensa per la seva participació en l'assassinat de Ernst Röhm i el lideratge màxim de les SA entre el 30 de juny i el 2 de juliol de 1934, Hitler va anunciar que les SS era una organització independent. Himmler, el cap de les SS, era ara subordinat de Hitler en la nova funció d'aquest com Führer (líder) d'Alemanya. Com Führer, Hitler ja no era un polític ni executiu regit per les limitacions legals de l'estat alemany, sinó més aviat un símbol de la supervivència i la grandesa

futura d'Alemanya, amb autoritat per a actuar més enllà de les lleis de l'estat amb la finalitat de garantir-les. La subordinació de Himmler a Hitler dins d'aquesta cadena de comandament "Führer-Executiu" va ser la base de l'immens poder que les SS va acumular durant el règim nazi.

Com a cap de les SS, Himmler va rebre l'ordre directe de Hitler per a dur a terme les polítiques ideològiques que les lleis de l'estat no permetien. Aquesta autoritat del Führer, basada en la ideologia ariosofista, va permetre l'empresonament en el sistema de camps de concentració i l'assassinat massiu. Els líders nazis van justificar aquesta cadena legal de comandament per la intensificada emergència generada per la guerra.

La Gestapo

Seguint a Sadurní (2023), la Gestapo es va fundar per decret el 26 d'abril de 1933 pel llavors ministre de l'Interior Hermann Göring i tenia com a únic objectiu acabar amb tots aquells que eren considerats un perill per al govern. Per a aconseguir el seu objectiu final, és a dir, eliminar a qualsevol que pogués fer gala de "tendències perilloses per a l'Estat", la Gestapo no dubtava a emprar els mètodes que tingués a la seva disposició, per brutals que fossin. Entre els grups qualificats de "perillosos" i als quals era necessari neutralitzar es trobaven jueus, gitanos, comunistes, homosexuals i tots aquells que presentessin una conducta considerada antisocial segons el partit nazi, que governava Alemanya amb mà de ferro.

En el seu afany per controlar la Gestapo en tot el país, Göring va xocar amb els interessos del comandant de les SS, Heinrich Himmler, que era cap de la policia de Múnic i que també tenia l'objectiu de prendre el control absolut del sistema policial alemany. En aquesta lluita de poder, Himmler va aconseguir prendre el control de la BayPoPo, la policia política de Baviera. Al final, tots dos homes van aparcar les seves diferències i Göring va transferir tota l'autoritat de la Gestapo a les SS. Però poc després, el fred i calculador Reinhard Heydrich, cap dels SD, el Servei de Seguretat de les SS, acabaria prenent el control absolut del cos i va ser nomenat comandant de la Gestapo, la seu central de la qual a Berlín es trobava en la Prinz-Albrecht-Straße número 8, en un edifici que antigament havia estat un teatre. Molt aviat els berlinesos coneixeria aquell tètric lloc com la "Casa dels Horrors", ja que era àmpliament sabut per tots que allí es torturava i maltractava als detinguts mentre es trobaven emmanillats a la paret.

El 1934, les forces conjuntes de les SS i de la Gestapo van dur a terme una sèrie d'arrestos en massa, i es va aprofitar per a eliminar a tots aquells que resultaven "molestos" per als interessos del partit nazi. Una de les seves accions més sonades és la que es va produir durant la que ha passat a la història com "la nit dels ganivets llargs",

una matança de membres de les SA, un cos paramilitar al servei del partit nazi, també coneguts com a "camises marrons", de la qual no s'ha pogut determinar el nombre total de víctimes. Però el que sí que se sap és qui va ser una de les més importants, el seu comandant, Ernest Rohm, que va ser executat sense cap judici igual que la majoria dels líders d'aquesta organització, de la qual Hitler havia començat a desconfiar. D'aquesta manera, el líder nazi es va desfer d'aquells que considerava uns perillous enemics.

- **Annex 9. Ressenya del film *La solución final* (Conspiracy, F. Pierson, 2001)**

**La por exercida pels màxims dirigents nazis als comandaments
intermedis nazis**

[Tornar al text](#)

El film de Pierson, *La solución final* (Conspiracy, 2001), produïda per la BBC i HBO Films mostra la confabulació de la solució final a la qüestió jueva duta a terme a la conferència de Wannsee el 20 de gener de 1942, a la *Haus der Wannsee-Konferenz* de Berlín, moment de la Segona Guerra Mundial on el Tercer Reich començava la seva fi amb la contraofensiva russa.

L'actual *Haus der Wannsee-Konferenz* està ubicada al llac Wannsee, al sud-oest de Berlín. Aquest emblemàtic indret va ser l'escenari de la dramàtica i macabra reunió entre els quinze oficials d'alt rang que Adolf Hitler va designar per a acordar la solució final del problema jueu i posar fi a les lleis de Nuremberg, les quals mantenien als jueus en guetos aïllats i ocupats en mà d'obra econòmica per a la indústria alemanya.

Fins al començament de la II GM, la política nazi es regia a través de les lleis de Nuremberg (1935). Per brutal que fora el tracte dispensat als jueus, aquesta política estava encaminada cap a l'expulsió sistemàtica dels jueus d'Europa més que en l'extermini en massa. Breument, les lleis de Nuremberg de 15 de setembre de 1935, segons Kinder, Hilgemann i Hergt (2006, 227):

1º: Ley de ciudadanía del Reich: la població alemana se divide en ciudadanos del Reich i súbditos (las minorías de sangre no germana, a las que se priva de todo derecho constitucional.)

2º: Leyes para la protección del pueblo y del honor alemán: en virtud de las cuales se prohíben a los judíos las relaciones matrimoniales o extramatrimoniales con súbditos alemanes o de sangre afín, izar la bandera del Reich y dar empleo a personal femenino de edad inferior a los cuarenta y cinco años.

En años posteriores se promulgan 13 Decretos complementarios a las Leyes de Núremberg y los judíos quedan completamente excluidos de la comunidad nacional. La Organización de los judíos alemanes fundada en 1933 y presidida por el rabino Baeck (1873-1956) ayuda a los judíos a emigrar o cambiar de oficio.

En 1936 se crea el *Servicio para la solución de la cuestión judía*, dependiente de las SS: emigraciones masivas de judíos.

Cal fer una especial referència a la llei per prevenir la transmissió de malalties hereditàries de 14 de juliol de 1933, d'esterilització de malalts congènits, més endavant programa d'eutanàsia. Aquesta norma es va justificar per la incapacitat al treball i la tria de la puresa ària. Setanta mil persones foren exterminades per aquesta llei: "Todo

individuo notoriamente enfermo y efectivamente tarado, y, como tal, susceptible de seguir transmitiendo por herencia sus defectos, debe ser declarado inapto para la procreación y sometido a tratamiento esterilizante.” (Adolf Hitler 1925, 238).

La solució final va suposar el buidatge dels guetos jueus mitjançant els terribles trens cap als camps de concentració construïts i projectats fins a la data de 1942. En concret, al camp de concentració d'Auschwitz es va cometre el genocidi de tres milions de persones. En conjunt, la solució final a la qüestió jueva va ser el fet de l'extermini sistemàtic d'entre quatre i sis milions de jueus europeus en els camps de concentració d'Auschwitz, Chelmo, Belzec, Sobibor i Treblinka.

És important recordar que la decisió de la solució final a la qüestió jueva estava presa abans de la reunió. Així, el que volia Hitler, a través del general i cap de l'Oficina Central de Seguretat del Reich, SS i Gestapo Reinhard Heydrich (1904-1942), era fer particip i coordinar tota l'estructura politicomilitar del Tercer Reich mitjançant el persuasiu missatge d'Heydrich:

En Alemania tenemos un problema de almacenamiento de judíos [...] La muerte es la esterilización más fiable, digámoslo así [...] Seguiremos adelante, no permitiré que lo frenen tecnicismos administrativos. Todas las agencias saltarán para cumplir mis ordenes o se arrepentirán y no nos faltan ganchos para carne en los que colgar a los enemigos del Estado. Será una operación de las SS [...] y pondrán marcas en los nombres menos colaboradores, tiene que escoger (al Dr. Wilhem Stuckart) [...] lo único que quiero de esta reunión es unanimidad y que nadie se interponga en lo que hay que hacer.

Pierson (2001)

És a dir, el que realment es buscava a la conferència de Wannsee era la complicitat de tota la maquinària i alts càrrecs nazis per tal d'accelerar l'extermini massiu dels jueus a escala industrial. Es va acordar millorar l'eficiència del que ja s'estava duent a terme des de feia mesos mitjançant afusellaments i camions experimentals de gas. Aquests últims fets s'exposen al film en el diàleg fora de la taula de reunió entre Rudolf Lange (SD Letònia) i Friedrich Wilhelm Kritzinger, quan Lange informa a Kritzinger que les seves tropes de la *Wehrmacht* van observar com les milícies letones van afusellar a trenta mil jueus a Riga, Letònia.

En el mateix diàleg sorgeix el rumor del “nou mètode” de les càmeres de gas amb monòxid de carboni. Cal remarcar que aquest rumor en el moment de la conferència de Wannsee era una realitat que s'estava experimentant com a solució experimental a la qüestió d'acumulació de jueus als guetos, anomenat el programa experimental d'eutanàsia T4. Així doncs, el nou mètode T4 es presentava com la solució

definitiva a la qüestió jueva, fet presentat al film a través del missatge d'Heydrich i amb la finalitat d'estalviar temps, tropes, material i bales, i d'aquesta manera, accelerar el sistema d'eliminació massiu de jueus.

En el film, el programa T4 a què es refereix el coronel de les SS Adolf Eichmann, mà dreta d'Heydrich, estava dissenyat per assassinar a milers de jueus cada dia. Paral·lelament, i amb sorpresa de tots els assistents a la reunió de Wannsee, excepte d'Heydrich, clar, Eichmann detalla que les fases experimentals de les càmeres de gas ja s'havien provat amb èxit i que a més a més s'havien construït vint camions de gas com a part de la fase experimental T4. Heydrich finalitza l'escena afegint que ja s'havia construït la "versió definitiva" a la qüestió jueva: "El método ya está definido [...] Lo de los camiones son una solución provisional. Tenemos tres campos que ya disponen de cámaras de gas permanentes." (Pierson (2001).

A més, en aquest diàleg de l'alt comandament de les SS, Adolf Eichman, es revela la informació que en els camps de concentració de Belzec, Sobibor i Treblinka, a Polònia, s'havien dut a terme amb èxit les fases experimentals del nou sistema de les càmeres de gas. Encara més, en el moment de la reunió de Wannsee, estava en projecte el nou sistema d'extermini amb gas T4 al camp de concentració d'Auschwitz, fet que un cop articulada la nova maquinària, permetria "processar" a seixanta mil jueus al dia, vint-i-dos milions de jueus a l'any.

A manera de tall, es pot dir que l'objectiu de la reunió de Wannsee era tancar files de manera unànime entre tota l'organització nazi sota la direcció de les SS. No es buscava un consens ni acordar el mètode de la solució final al problema jueu, doncs, els màxims dirigents nazis ja ho tenia planificat, decidit, provat i posat en funcionament des de feia alguns mesos. El que volia Heydrich d'aquella conferència de Wannsee era, primer, posar en coneixement de l'elit nazi la nova política d'extermini, i segon, posar en marxa la coordinació logística del Reich per tal d'accelerar el nou procés d'eliminació massiu de jueus amb les càmeres de gas:

¡Cadena de montaje! Sí, creada por los americanos la pondremos al servicio de una triunfante visión alemana, por eso les pido hoy a todos ustedes que unan los brazos, sus unidades, sus ministerios, apliquen su inteligencia, sus energías, la maquinaria está esperando, aliméntenla, háganles subir a los trenes, pongan los trenes en marcha, la historia nos honrará por tener la voluntad y la visión para elevar el grado de la pureza de la raza humana [...] Invocaré el principio del Führer: su palabra está por encima de toda ley.

Pierson (2001)

- **Annex 10. Les *Sturmabteilung* (SA)**

[Tornar al text](#)

Adolf Hitler, en el capítol “Ideas básicas sobre el objetivo y la organización de las tropas de asalto (SA)” del llibre *Mein Kampf* (1925-1926) justifica i defineix les funcions de les tropes d'assalt (SA):

el Estado mismo roba a millones y millones de hombres jóvenes sus instintos naturales, envenenando su pensamiento patriótico por medio de una educación pacifista-democrática, transformándolos, poco a poco, en un rebaño de ovejas inertes incapaces de reaccionar contra cualquier despotismo.

Adolf Hitler (1926, 336)

D'acord amb Puig (2021), les SA van ser unes divisions paramilitars de voluntaris que imposaven la seva llei de manera violenta seguint les directrius de la ideologia nazi. Pegaven a la gent pel carrer, impunes. Els seus uniformes els donaven força i la seva inviolabilitat, supèrbia. Eren les *Sturmabteilung* (SA) de l'alemany *sturm*, tempesta i *abteilung*, grup o divisió. Joves fanàtics que van servir a Adolf Hitler per a arribar al poder i que ell, després d'arribar al poder, va executar als seus líders i va permetre a la resta d'SA entrar a les SS, on van continuar sembrant el terror.

Per a molts ciutadans alemanys del període d'entreguerres, el primer que van veure amb els seus propis ulls del futur nazisme que anava a canviar les seves vides van ser les desfilades i les batusses i altercats que aquests joves mostraven aquí i allà. Després de la derrota en la Gran Guerra, molts soldats havien tornat frustrats i buscaven als culpables de la seva desgràcia. Eren els *Freikorps* o milícies “d'homes lliures” dirigits pel militar alemany de la Primera Guerra Mundial Ernst Röhm (1887-1934).

Conservaven les seves armes i uniformes i eren terreny adobat per a la ideologia nacionalsocialista. En 1921 ja eren uns 400.000 efectius, mentre que l'exèrcit regular de la República de Weimar estava limitat pel Tractat de Versalles a cent mil homes. Fins i tot s'anunciaven en els diaris perquè els joves s'unissin a ells per a lluitar contra les races que acabarien per destruir totalment a Alemanya. Aquest va ser l'inici de les temibles i irascibles SA.

Se sentien forts en la seva estructura paramilitar. Presumien de la seva camaraderia i poder absolut. Podien detenir, agredir i empresonar a qui volien. Vestien amb camises de color marró, d'aquí ve que se'n digués també “camises marrons”. Alemanya vivia una crisi econòmica brutal i l'atur afectava milions de llars. Les camises marrons havien sobrat de les campanyes alemanyes en les colònies i eren molt barates.

Afiliats primer al Partit dels Treballadors Alemanys (DAP) i després al Partit Nacionalsocialista dels Treballadors Alemanys (NSDAP), les SA protegien i rendien culte als seus líders amb manifestacions i concentracions teatrals realitzades i pensades al mil·límetre per a mostrar el seu poder. La nit que Adolf Hitler va ser proclamat canceller d'Alemanya, van muntar una marxa amb torxes per Múnic que casualment va passar sota la seva finestra. Hitler, satisfet, va sortir a saludar.

Aquesta mostra de força promovia la ideologia nazi davant un país trencat en la política, l'economia i en la socialment. En aquella època eren molt pocs els que coneixien el valor de les posades en escena, rituals o de la imatge i símbols per a seduir a les masses. Qui sí que ho dominava era la mítica realitzadora Leni Riefenstahl (1902-2003), llavors una jove amb gran futur. Riefenstahl va dirigir una pel·lícula en la qual apareixien el cap des de 1931 de les SA Ernst Röhm i Adolf Hitler caminant junts. Passaven entre una multitud de "camises marrons" en una gran concentració paramilitar. Röhm i Hitler anaven a una. L'escena els mostrava com a iguals i a la mateixa altura. Cap semblava dominar a l'altre. Però Hitler era conscient que les SA podien arribar a enderrocar-lo. En aquell moment de la filmació, el 1934, ja eren 4 milions de militants. Així que per a la següent filmació en el congrés nazi d'aquell any, Röhm va desaparèixer de pla. Hitler caminava només com a únic líder suprem. I ningú li bloquejaria seguir sol fins al cim.

Ernst Röhm no era afí a Hitler, sinó a la ideologia. Volia substituir a l'exèrcit alemany amb les seves tropes *Sturmabteilung* (SA). Els militars de carrera i el mateix Hitler sabien que era millor eliminar-lo, calia una purga de la direcció de les SA. Röhm s'havia declarat sempre obertament homosexual i en el passat Hitler va dir que això només concernia la seva vida privada. Però ara a Hitler li convenia un gir de guió. Va posar en marxa la sagnant "Nit dels ganivets llargs" el 30 de juny de 1934.

Hitler va ordenar l'execució dels líders de la SA. El mateix Hitler es va presentar a l'hotel on Röhm dormia amb el seu amant i es va assegurar de la seva detenció. El van portar a la presó i li van ordenar suïcidar-se, però es va negar i llavors el van matar. A més a més, van executar al violent Edmund Heines (1897-1934), un altre líder que encoratjava als seus atroços subordinats. També van assassinar a altres opositors d'alt rang. Com aquests fets van ser difícils d'amagar, es van justificar posteriorment com un acte de purga contra la immoralitat.

- **Annex 11. L'ariosofia i la Societat Thule**

[Tornar al text](#)

L'ariosofia

A principis del segle XX van aparèixer a Alemanya diferents societats que transitaven entre un sectarisme i unes realitats històriques procedents de textos vèdics i bíblics caracteritzades per la misticitat, el pangermanisme, l'esoterisme, l'ocultisme, elements mítics medievals i de les teories racistes, supremacistes i antisemites. La confluència d'aquest ecosistema múltiple, dona lloc a què s'ha anomenat l'ariosofia.

Una d'aquestes societats era la que agrupava la revista austríaca *Ostara*, fundada el 1905 per un antic monjo cistercenc austríac anomenat Jörg Lanz von Liebenfels (1874-1954). Segons versa Sergi Vich (2020), la revista *Ostara* la solia llegir Adolf Hitler i tota la generació d'austríacs i alemanys esglaiats per la proliferació d'eslaus i jueus en territori alemany durant el Segon Reich. El nom de la revista prové d'una antiga divinitat germànica de la primavera i des d'una perspectiva racista i antiliberal, criticava les debilitats de la monarquia dels Habsburg i advertia del perill que representaven per als aris les races inferiors, és a dir, totes les altres.

Aquesta revista incloïa una rebuscada simbologia, com runes (signes de l'alfabet emprat antigament pels pobles germànics) i l'esvàstica. La revista es referia a les persones d'ètnia de pell negra com a "foscos", com també als eslaus i als jueus, qui els dibuixava com enutjats simis que embogits pel seu apetit sexual anhelaven contaminar la puresa de la sang ària.

Darrere d'aquesta revista es trobava l'*Ordo Novi Templi*, una altra secta iniciàtica d'inspiració templera fundada pel mateix Liebenfels, qui en realitat es deia Adolf Josef Lanz. El 1904, Liebenfels va publicar *Teozoologia*, un llibre on es defensava l'esterilització de les races inferiors i d'aquells que patissin malalties hereditàries; font d'inspiració ideològica de les Lleis de Nuremberg de 15 de setembre 1935 i les posteriors revisions.

Un altre exemple d'aquesta ideologia ariosofista són les associacions *Kyffhäuserbund*. Prenen el nom d'una muntanya on, segons la llegenda, Frederic Barbaroja dormia sota l'efecte d'un encanteri, del qual es despertaria per a fer triomfar l'ideal pangermanista. Sota aquesta denominació es reunien abans de la Primera Guerra Mundial les associacions nacionalistes d'antics militars, estudiants, etc. (Nota de Rienzi 2012, 332. A: Hitler, Adolf. *Mein Kampf*).

En conjunt, tant a Alemanya com a Àustria, van proliferar aquest tipus de publicacions i associacions relacionades amb l'ariosofia, corrent que propugnava el retorn d'un passat gloriós ari de la mà de líders carismàtics dotats de poders ocults. A més, servien de mitjà d'expressió a les múltiples societats extremistes i ultranacionalistes defensores de la unió de tots els pobles germànics en un sol estat, la denominada Gran Alemanya.

Finalment, un altre personatge relacionat amb l'ariosofia i que va influir en el sorgiment del nazisme és el també austríac Guido von List (1848-1919). Aquest ocultista, cèlebre pels estudis sobre l'endevinació a través de les runes i líder de la Societat List, afirmava que la cultura alemanya es trobava amenaçada per una conspiració jueva internacional, superable només amb una guerra. Per afrontar aquesta empresa, deia List, era necessari construir un estat fort i de puresa racial, dirigit per un líder que fos l'encarnació visible de la llei ària divina i on només els membres de la raça ària tindrien dret a la ciutadania. Per coronar aquest projecte, List afirmava que la doctrina cristiana, contaminada per elements jueus, era un obstacle. D'aquí la necessitat de tornar al passat, a un paganisme germànic del qual List es considerava un apòstol.

La Societat Thule

Seguint a Vich (2020), la derrota d'Alemanya en la Primera Guerra Mundial va irritar, encara més, tots aquests sentiments compresos en l'ariosofia. El 1918, algunes de les societats ariosofistes van desaparèixer, però les que van subsistir van adoptar una especial virulència. Tenien com a finalitat acabar amb la República de Weimar i amb els traïdors de novembre, aquells que van signar l'armistici de la Primera Guerra Mundial apunyalant a l'exèrcit per l'esquena: socialistes, comunistes i jueus. En l'annex 10 hem parlat dels *Freikorps* o milícies "d'homes lliures" d'accent ariosofista i dirigits pel militar alemany de la Primera Guerra Mundial Ernst Röhm (1887-1934).

Una d'aquelles societats ariosofistes i que més influència va tenir en el naixement del partit nazi va ser la Societat Thule, qui havien adoptat el nom d'un mític regne nòrdic. El 1919, alguns dels seus membres, com Anton Drexler (1884-1942) van decidir entrar en política i fundar el Partit Obrer Alemany—*Deutsche Arbeiterpartei* (DAP). El 1922, la Societat Thule va adquirir un diari anomenat *Der Völkischer Beobachter* (l'observador popular) i es va convertir en l'òrgan oficial del partit nazi. El seu editor va ser Alfred Rosenberg, autor de *El mite del segle XX* (1930) de temàtica antisemita i un dels màxims ideòlegs del partit nazi, fets pel que el Tribunal Militar Internacional de Nuremberg el va condemnar a mort el 16 d'octubre de 1946.

També es van adherir a la Societat Thule personatges de gran transcendència en el Tercer Reich. Rudolf Hess (1894-1987), alt representant del partit nazi i còmplice fanàtic i servil de Hitler, Karl Haushofer (1869-1946), ideòleg del *Lebensraum* (l'espai vital) o Hermann Göring (1893-1946), heroi de la Primera Guerra Mundial i número dos del partit nazi.

- **Annex 12. Origen del partit nazi: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP)***

[Tornar al text](#)

L'anàlisi de l'èxit del Partit Nacionalsocialista Alemany (Nazi) resulta complex. S'ha d'abordar des de la multiplicitat ideològica que el va configurar. Hitler va encarnar el nazisme. Es va fer seu el discurs etnocèntric alemany divulgat abans per les societats místiques caracteritzades per l'etnocentrisme ari, el racisme, l'antisemitisme, l'ocultisme i la teosofia.

L'origen del partit nazi com a partit polític se situa el gener de 1919. Alguns membres destacats de la Societat Thule (vegeu annex 11), com Anton Drexler, Hermann Esser, Karl Harrer, Rudolf Hess i Alfred Rosenberg, funden el Partit Obrer Alemany (Deutsche Arbeiterpartei, DAP). La Societat Thule es caracteritzava per l'ús d'una ideologia mística, per on reivindicava la supremacia de la raça ària i pel marcat accent antisemita. El seu símbol era una esvàstica, símbol de l'ari, etern antisemita. El setembre de 1919 Hitler assisteix per primera vegada a una reunió del DAP i pocs dies després s'afilia al partit (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 211).

El 24 de febrer de 1920 el DAP es converteix en el Partit Obrer Nacionalsocialista Alemany (NSDAP o nazi) i es publica el programa polític de vint-i-cinc punts d'accent antisemita i nacionalista extrem. Convé destacar quatre punts clau: el segon punt, on s'exigia anul·lar el Tractat de pau de Versalles de 28 de juny de 1919 i el de St. Germain-en-Laye de 10 de setembre de 1919, el quart punt, on s'exposava que cap jueu podia ser membre de la nació alemanya, el vuitè punt, on s'exigia l'expulsió de tota persona no ària d'Alemanya, i el vint-i-quatrè punt, on s'exigia combatre el materialisme jueu (Amnistia Internacional Catalunya 2020).

Més tard, Hitler va adaptar, desenvolupar i publicar aquest programa ideològic en el seu llibre titulat *Mein Kampf* (La meua lluita, 1925) mentre era a la presó a causa del *Putsch* de Munich del 8 i 9 de novembre de 1923. Al final, aquesta ideologia es va portar a la pràctica més extrema amb l'aprovació de les Lleis de Nuremberg de 15 de setembre de 1935 i dels acords a la Conferència de Wannsee de 20 de gener de 1942, on es va convenir la màxima coordinació i celeritat dels òrgans nazis al procés de la Solució Final.

En conjunt, el sorgiment del nazisme està lligat de manera indefectible a les teories etnocèntriques alemanyes, a l'acció de la Societat Thule i a una variada publicació d'obres antisemites com "*La voluntat de poder*" (1887) de Nietzsche, la "*Fe*

en el destino” i *“El judaísmo en la música”* (1850) de Richard Wagner (1813-1883), les teories sobre l’herència de Mendel, la *“Geopolítica”* de Haushofer, les teories racistes del comte Gobineau (1816-1882) d’origen francès, de les ariosofistes de l’austríac Guido von List (1848-1919), del pangermanisme del filòsof britànic Houston Stewart Chamberlain (1855-1927), casat amb Eva Wagner, filla del compositor alemany antisemita Wagner, de les teories antisemites i racials de l’ideòleg Alfred Rosenberg (1893-1946) o de les racials i neodarwinistes de l’alemany Alfred Ploetz (1860-1940) (Kinder, Hilgemann i Hergt 2006, 211).

La raza blanca poseía originariamente el monopolio de la belleza, de la inteligencia y de la fuerza. A raíz de sus uniones con las otras variedades, aparecieron mestizos bellos pero carentes de vigor, fuertes pero desprovistos de inteligencia, y si inteligentes sumamente feos y débiles. (...) Esto nos demuestra que toda civilización proviene de la raza blanca, que ninguna puede existir sin el concurso de esta raza, que una sociedad no es grande ni brillante sino en el grado que conserva al noble grupo que la creara, y en que este mismo grupo pertenece a la rama más ilustre de la especie.

Compte de Gobineau (1854, 153)

- **Annex 13. Adolf Eichmann a les SD i la fugida a l'Argentina**

[Tornar al text](#)

El 1932, Adolf Eichmann es va afiliar al NSDAP i a les SS. El 1934, va obtenir una plaça a la *Sicherheitsdienst* (Servei de seguretat, SD), una agència d'intel·ligència nazi fundada el 1932 i dirigida per Reinhard Heydrich (assassinat el 27 de maig de 1942 per la resistència Checa) i subordinada a les SS de Heinrich Himmler, perquè complís amb la funció de servei d'informació del NSDAP. Més tard, els SD es va convertir en el centre d'informació i investigació de la Gestapo.

D'acord amb Arendt (2003, 46), el setembre de 1939 es van fusionar els Serveis de Seguretat de les SS amb la Gestapo (Policia Secreta de l'Estat) i es va crear l'Oficina Principal de Seguretat del Reich (RSHA), passant a ser la quarta de les dotze oficines de les SS, dirigida primer per Reinhardt Heydrich i després per Ernst Kaltenbrunner. En síntesi, es van fondre òrgans de l'Estat amb òrgans del partit nazi.

La RSHA es dividia en set seccions. La secció IV, anterior Gestapo, era dirigida pel comandant general Heinrich Müller i les funcions eren combatre els elements hostils a l'Estat. Aquesta secció IV estava dividida en dues categories: la Subsecció IV-A, que s'ocupava dels elements hostils acusats de comunisme, sabotatge, liberalisme i assassinat, i la Subsecció IV-B que s'ocupava de les sectes: 1-catòliques, 2-protestants, 3-francmaçones i 4-jueus. Cada subsecció tenia oficina pròpia i a Eichmann se li va assignar la Subsecció IV-B-4. Així Eichmann tenia per damunt al cap de la secció IV-B, al cap de la secció IV Müller, al cap de les RSHA Heydrich i després Kaltenbrunner, al cap de les SS Himmler i finalment a Hitler.

La primera tasca d'Eichmann al capdavant de la Secció IV-B-4 va ser la de forçar l'emigració dels jueus d'Àustria. El 1938 va dirigir l'expulsió de quaranta-cinc mil jueus, fins a arribar als cent cinquanta mil el 1942. Convé destacar que abans de la Solució Final, la Secció IV-B-4 amb Eichmann al capdavant, havia dissenyat el projecte Madagascar i el de Palestina, amb converses amb el doctor Josep Löwenherz, cap de la comunitat jueva de Viena, sobre la manera que uns quatre milions de jueus podrien ser traslladats després de la guerra des d'Europa a Madagascar o Palestina (Arendt 2003, 33).

Després, la feina d'Eichmann va consistir a assegurar-se que els trens arribessin al seu destí i li era indiferent el que portessin els trens: blat, persones o animals. Segons cita Eichmann a Arendt (2003, 18), ell no va tenir cap relació amb la matança de jueus: "Ninguna relación tuve con la matanza de judíos. Jamás di muerte a un judío, ni a

persona alguna, judía o no. Jamás he matado a un ser humano. Jamás di órdenes de matar a un judío o a una persona judía.”

Eichmann debía coordinar todos estos esfuerzos, poner cierto orden en lo que él denominava «caos total», en el que «cada cual dictaba sus ordenes» y «hacia lo que le daba la gana». Y ciertamente, Eichmann logró —aunque nunca de manera absoluta— ocupar un puesto clave en el proceso total, debido a que su oficina se encargaba de organizar los medios de transporte.

Arendt (2003, 92)

El 1945, Eichmann va ser capturat pels nord-americans, però el 1946 va aconseguir escapolir-se de l'arrest i es va refugiar a les muntanyes de Lüneburger Heide, a prop d'Hamburg. El 1950, Eichmann va fugir a l'Argentina en col·laboració amb l'organització ODESSA³¹ i d'un monjo franciscà italià. Allí, sota la identitat falsa de Ricardo Klement va reunir a la seva família, però el 1959 el Servei Secret d'Israel (Mossad) el va localitzar, segons sembla després de comprovar la informació provinent del Kremlin, i el 1960 el van segrestar i conduir contra la seva voluntat fins a Jerusalem, contravenint tot el dret internacional: “[...] David Ben Guirión, el primer ministro de Israel, cuando dio la orden de que Eichmann fuera raptado en Argentina y trasladado a Jerusalén para ser juzgado por su intervención en la Solución Final del problema judío.” (Arendt 2003, 8).

³¹ Odessa va ser una organització clandestina d'exmembres de les SS fundada el 1944 amb l'objectiu d'ajudar membres nazis a fugir d'Europa i escapar de la justícia. Les *ratlines* o “última via de fugida” van ser les rutes clandestines que van utilitzar molts nazis per escapar d'Europa després de la Segona Guerra Mundial. Les més importants van ser la ruta espanyola a través de ports de Galícia, la ruta nòrdica a través de Dinamarca i Suècia i la més utilitzada, la ruta italiana. La destinació majoritària era Sud-amèrica: l'Argentina de Perón, Brasil, Xile, Paraguai, Bolívia i Equador, però també es van instal·lar nazis al Regne Unit, Canadà, Estats Units, Austràlia i Orient Mitjà (Smink 2020).

- **Annex 14. Sentència del tribunal de Jerusalem a Eichmann**

[Tornar al text](#)

Segons cita Arendt (2003 146-148), l'11 de desembre de 1961 el tribunal de justícia de Jerusalem va fer pública la sentència a Eichmann. No va apreciar conspiració en la Solució Final, però el van condemnar per quinze delictes. Eichmann va cometre delictes contra el poble jueu amb animadversió de destruir-lo de quatre maneres:

- 1) «siendo causa de la muerte de millones de judíos»
- 2) situando a «millones de judíos en circunstancias propicias a conducir a su destrucción física»;
- 3) causándoles «grave daño corporal y mental»
- 4) «dando órdenes de interrumpir la gestación de las mujeres judías e impedir que dieran a luz», en Theresienstadt.

Pero le absolvieron de las acusaciones referentes al período anterior a agosto de 1941, mes en que fue informado de la orden dada por el Führer. En sus anteriores actividades, desarrolladas en Berlín, Viena y Praga, Eichmann no tenía ánimo de «destruir al pueblo judío».

Estos fueron los cuatro primeros cargos de la acusación. Los cargos del 5 al 12, ambos incluidos, trataban de «delitos contra la humanidad», concepto extraño a la ley israelita, en cuanto en él se englobaban tanto el genocidio, si se practicaba contra pueblos no judíos (como el pueblo gitano o el polaco), como otros delitos, el asesinato incluido, cometidos en las personas de judíos y no judíos, siempre y cuando estos delitos no hubieran sido cometidos con el ánimo de destruir un pueblo en su totalidad. En consecuencia, cuanto Eichmann hizo antes de la orden del Führer, así como todos sus actos contra no judíos fue reunido bajo la etiqueta de delitos contra la humanidad, a los cuales se añadieron, una vez más, todos sus posteriores delitos contra los judíos, ya que también eran delitos ordinarios. El resultado fue que a resultas del cargo 5 se condenó a Eichmann por los mismos delitos comprendidos en los cargos 1 y 2, y que en virtud del cargo 6 se le condenó por haber «perseguido judíos por motivos religiosos, raciales y políticos». El cargo 7 se refería a «expolio de bienes... vinculado con el asesinato... de estos judíos», y el cargo 8 resumía de nuevo todos estos delitos, en cuanto «crímenes de guerra», ya que la mayoría de ellos habían sido cometidos durante la guerra. Los cargos del 9 al 12, ambos incluidos, trataban de los delitos contra no judíos. Por el cargo 9 se le condenó por «la expulsión de cientos de miles de polacos de sus hogares». Por el cargo 10 se le condenó por «la expulsión de catorce mil eslovacos de Yugoslavia». En virtud del 11, por la deportación de «miles de gitanos» a Auschwitz. Pero la sentencia afirmaba que «no ha quedado demostrado que el acusado supiera que los gitanos eran enviados a su destrucción», lo cual venía a significar que no le condenaron por genocidio salvo en lo referente al «delito contra el pueblo judío».

- **Annex 15. L'experiment de Stanley Milgram de 1960**

[Tornar al text](#)

D'acord amb Ramon Alcoberro (2024), a principis dels anys 1960 Stanley Milgram –que no era psicòleg sinó llicenciat en ciències polítiques– va contractar, mitjançant un anunci al diari, una sèrie de quaranta individus a qui es pagaven quatre dòlars més dietes, per tal de participar en el que ells creien que era un simple experiment sobre el funcionament de la memòria a la Universitat Yale.

El que havien d'aconseguir era, senzillament, que una altra persona, per a ells perfectament desconeguda, aprengué de memòria una llista de paraules. Aquesta persona, que era un actor còmplice de Milgram, es trobava en una altra habitació, lligat a una cadira i envoltat d'elèctrodes i que cometia errades voluntàries quan es tractava d'ensenyar-li la llista de paraules.

Per cada error comès en la memorització de la llista de paraules, el voluntari que feia de professor havia d'administrar un xoc elèctric al seu alumne. La descàrrega augmentava segons el nombre d'errors, fins a arribar als 450 volts al final. La decoració de l'aula en què es feia l'experiment estava preparada per produir una angoixa brutal, que es nota perfectament en les pel·lícules enregistrades durant l'experiència. La víctima cridava amb 180 volts i xisclava de dolor amb 270, però el professor voluntari estava situat al darrere d'un suposat experimentador que l'instava a continuar administrant electroxocs fins al final.

Òbviament, res no era real i els xiscles els feia un actor, tot i que els voluntaris no ho sabien. Doncs bé, 37 dels 40 participants, van arribar fins al final, administrant els 450 volts, que si haguessin estat reals, senzillament haurien matat la persona a qui suposadament volien fer memoritzar una cosa tan intrascendent com una llista de mots. L'experiment mostrava a les clares que individus perfectament vulgars, mentalment normals i perfectes ciutadans ordinaris podien convertir-se en botxins.

- **Annex 16. L'experiment de Philip Zimbardo (1971)**

[Tornar al text](#)

Segons versa Alcoberro (2014), Philip Zimbardo, l'any 1971 va aplegar 80 estudiants, voluntaris psicològicament equilibrats de la seva universitat (Stanford), per tal de simular l'establiment d'una presó. Després de jugar-s'ho a sorts cadascun d'ells va haver de posar-se a la pell d'un guardià o d'un presoner. Però aviat la gran majoria es prengueren tan a la valenta el seu paper que els 'guardians' mostraren un sadisme extrem, mentre que els 'presoners' testimoniaven un autèntic comportament de prostració. L'experiència havia de durar dues setmanes, però es va haver d'aturar al cap de sis dies, a conseqüència de la deriva espontània que prenen els participants. Zimbardo sempre ha mantingut que als estudiants que feien de carcellers no se'ls va donar una educació formal per fer la seva feina. Senzillament, se'ls digué que mantinguessin l'ordre, que no els deixessin escapar i no usessin la força. El que va passar, però, fou d'una brutalitat extrema, amb vexacions psíquiques i físiques, com si el poder fos un afrodisíac.

L'experiment de 'la presó de Stanford' unit al de Milgram, mostra que en un context adequat, de gran tensió emocional, la identificació d'un individu normal i corrent amb el paper que se li atorga pot convertir-lo en un ésser del tot brutal i que en tot cas, la pressió social és capaç de provocar una autèntica metamorfosi en la conducta d'individus normals fins a convertir-se en sàdics retorçats. En un context situacional adequat, només cal que algú sigui considerat una autoritat legítima per tal que una majoria d'individus tendeixin a justificar les seves ordres, per molt que siguin contràries a una conducta moral o, senzillament, equitativa.

Milgram anomenà 'estat agèntic' (per oposició a l'estat 'autònom'), aquell en què un individu perd la noció de la seva responsabilitat i es veu a si mateix només com un agent de l'autoritat, de tal manera que no valora que està obeint lleis criminals. Per a Zimbardo, en canvi, no és suficient una pèrdua de l'autonomia o la proximitat d'algú poderós que ens inciti a obrar. Cal, a més, que hi hagi una combinació de dos elements 'una situació estranya, nova i cruel' i, d'altra banda, un 'Sistema poderós' que em sosté (p.251 de l'ed. espanyola).

Com diu Zimbardo a 'L'efecte Lucifer': 'El resultat de tot això és que cadascú de nosaltres es pot convertir en un heroi o en un canalla en funció de la influència que exerceixen en nosaltres les forces situacionals (...) En certa manera, l'heroisme rau en la capacitat de resistir les poderoses forces situacionals que atrapen tanta gent amb tanta facilitat' (p. 594 de l'ed. espanyola). Exemples dels canvis que experimenta un

subjecte normal, o fins i tot una mica mentalment deficitari, quan se sent investit de poder (borratxera de poder) n'hi ha molts. El maig de 2004 es van publicar una sèrie molt impactant de fotografies de tortures a la presó iraquiana d'Abu Ghraib que coincideixen d'una manera espectacular (però amb la diferència que es produïa en la realitat) amb l'experiment de la presó de Standford.

- **Annex 17. L'afer Dreyfus (1894)**

[Tornar al text](#)

Un bon exemple d'antisemitisme en el continent europeu és l'afer Dreyfus. Segons explica Figuerola (2009, 29), l'afer Dreyfus va ser la imatge de la institucionalització del sentiment antisemita i xenòfob latent en el context sociocultural francès de finals del segle XIX. En concret, el 1894, el capità de l'exèrcit francès Alfred Dreyfus, que era jueu, va ser acusat injustament d'espionatge a favor d'Alemanya. Per aquest motiu fou jutjat, degradat públicament i empresonat.

El 1897 es descobrí que les proves documentals per les quals es va condemnar a Dreyfus van ser falsificades pel comandant Esterházy, així que Esterházy va ser jutjat i l'11 de gener de 1898, però va ser absolt. Per aquest fet, la societat francesa es va dividir entre partidaris i detractors de l'absolució de Dreyfus. Una de les opinions públiques que va tenir més transcendència a conseqüència d'aquesta divisió social va ser l'article que l'intel·lectual i escriptor francès, Émile Zola, va publicar el 13 de gener de 1898 al diari L'aurore titulat *J'accuse*.

Zola va escriure un article on protestava i denunciava l'antisemitisme del govern francès en l'afer Dreyfus i anava dirigit al president de la República Félix Faure. A conseqüència d'aquest article Zola també fou empresonat. Posteriorment, una nova declaració del coronel francès Henry a favor de la innocència de Dreyfus, seguida del suïcidi del coronel, va propiciar un nou judici a Dreyfus, el 30 de juny de 1899, però novament, Dreyfus va ser declarat culpable. La pressió social fou tal que, el president Loubet de la III República Francesa es va veure obligat a indultar Dreyfus, però no l'exonerà de culpabilitat.

- **Annex 18. Memòria històrica**

[Tornar al text](#)

Afegint aquest annex volem contribuir a la recuperació de la memòria històrica. I ho fem de la mà d'Anna Sallés (2018, 788-794), qui ha recollit el testimoni de la guiametana Neus Català i Pallejà (1915-2019), dona compromesa en la defensa de la democràcia, la llibertat i els valors republicans espanyols. El 1939, al final de la Guerra Civil Espanyola, la Neus Català es va exiliar a França. Poc després, el 1942 es va incorporar a la Resistència francesa, però fou detinguda pels nazis i deportada al camp de Ravensbrück el 1943, segurament per algun transport ordenat per Adolf Eichmann.

El més impactant de la història de Neus Català és llegir de primera mà el procés de deshumanització que es practicava en el camp de concentració de Ravensbrück, si és que en algun moment de la vigència del camp van existir valors humans. Ravensbrück tenia també una cambra de gas i un forn crematori. Era un camp exclusiu per a dones i quan va arribar la Neus també hi havia força dones republicanes espanyoles.

Neus Català va passar, com totes les altres dones, per tot el ritual de deshumanització i d'humiliació: maltractaments, fam, experiments mèdics, revisions vaginals. Però els fets més colpidors van ser la brutalitat extrema amb les mares o les embarassades: "Molts nens els van matar abans de néixer [...] Els prenien la criatura i l'ofegaven en una galleda d'aigua o l'esclafaven contra la paret. Allò era l'infern. Dante ha descrit l'infern, però no ha conegut Ravensbrück, ni Mauthausen, ni Auschwitz, ni Buchenwald" (Sallés 2018, 791).

Auschwitz Birkenau Campo nazi alemán de concentración y exterminio (1940-1945)

Los recintos, las alambradas, las torretas de vigilancia, las casamatas, las horcas, las cámaras de gas y los hornos crematorios de este campo de concentración y exterminio, que fue el más vasto de los creados por el Tercer Reich, dan fe de las condiciones en que se perpetró el genocidio nazi. Según los trabajos de investigación histórica, entre 1.100.000 y 1.500.000 prisioneros —en gran parte judíos— fueron sistemáticamente privados de alimentación, torturados y asesinados en este campo, símbolo de la crueldad ejercida por el hombre contra sus semejantes en el siglo XX.

UNESCO

Amb aquest quadre de text volem mostrar com la història de l'Holocaust jueu eclipsa la memòria històrica. La UNESCO ens parla d'una gran part de jueus víctimes del genocidi nazi. Les històries tan colpidores com la de Neus Català no poden postrar-se en l'oblit, encara que sigui una petita memòria històrica.

- **Annex 19. Dues escoles sobre manipulació de la informació: Frankfurt i Duby**

Tornar al text

H.G. Frankfurt (2007) ens resumeix en unes poques línies el que Adolf Hitler i Joseph Goebbels van practicar amb la propaganda durant l'època del nazisme:

 Mi postura era que los bullshitters, manipuladores o charlatanes, aunque se presentan como personas que simplemente se limitan a transmitir información, en realidad se dedican a una cosa muy distinta. Más bien, y fundamentalmente, son impostores y farsantes que, cuando hablan, sólo pretenden manipular las opiniones y las actitudes de las personas que les escuchan. Así pues, principalmente, su máxima preocupación consiste en que lo que dicen logre el objetivo de manipular a su audiencia. En consecuencia, el hecho de que lo que digan sea verdadero o falso les resulta más bien indiferente.

De manera paral·lela s'expressava Guy Lardreau a: Duby (1988):

 De una parte, los nominalistas, para los cuales la historia se reduce en definitiva al conjunto de discursos acerca del pasado; en primer lugar, el de un presente sobre sí mismo; después, desaparecido este presente, todos los discursos que a él se refieren, que en lo sucesivo van a soñarlo como pasado y que, a fin de cuentas, no hacen sino manifestar su propio presente a través de ese pasado que se dan a sí mismos. Entonces, no hay ninguna manera de exhumar una realidad, nada más que discursos, en cascada, hasta el infinito. El discurso que tenemos hoy sobre la historia es uno más, sin privilegios, y no la verdad de los precedentes, no la verdad de todos los demás; sino simplemente un discurso que es el de nuestro presente, sobre un pasado que, en última instancia, se inventa en función de los propios intereses

 Por otra parte, los realistas, para los cuales el pasado es claramente una realidad, que se trata de restaurar. No se trata, por supuesto, de que nieguen necesariamente que un "hecho" histórico, como cualquier hecho científico, se construye. Tampoco es que se nieguen a reconocer que, efectivamente, hay gran cantidad de discursos, los cuales al hablar del pasado no están sino hablando de los intereses de su presente. Lo que ellos afirman es que es posible determinar un punto –exorbitante en la serie de discursos en que se sueña el pasado– a partir del cual crear una realidad del pasado, construir un hecho histórico. En una palabra: que es posible construir un saber positivo de la historia.